

VIGILIA

46. évf. 1. szám

1981. január hó

Olasz Ferenc felvétele

Hegyi Béla: A Vigilia mai feladatai

**Tomka Ferenc: Örömhír és evangelizáció — Andrzej Jawien:
Az Aranyműves boltja — Simone Weil: Utam a szentségekhez**

**Pomogáts Béla: Jékely Zoltán ifjúkori költészetéhez
Jékely Zoltán: Wesselényi Polyxéna vatikáni látogatásai
1835-ben — Hédervári Péter: Pillantás a végtelenbe
Vas István, Károlyi Amy és Pálos Rozita versei**

Précis: français, deutsch, English

HEGYI BÉLA	A Vigilia mai feladatai — — — — —	1
TOMKA FERENC	Örömhír és evangelizáció — — — — —	9
ANDRZEJ JAWIEN	Az Aranyműves boltja. Elmélkedés a házasság szent-ségéről, olykor drámai fordulatokkal (fordította <i>Balássy Péter</i>) — — — — —	16
URR IDA	Ave Mária (vers) — — — — —	29
ILUH ISTVÁN	Szárnyaitok alatt (vers) — — — — —	29
SIMONE WEIL	Utam a szentségekhez (fordította <i>Reisinger János</i>) —	30
VAS ISTVÁN	Két anakreoni dal (versek) — — — — —	35
POMOGATS BÉLA	Csillagtoronyban. Jékely Zoltán ifjúkori költészetéhez —	35
JÉKELY ZOLTÁN	„La signora ungherese”. Wesselényi Polyxéna vatikáni látogatásai 1835-ben — — — — —	38
KÁROLYI AMY	Jelbeszéd (vers) — — — — —	43
HEDERVÁRI PÉTER	Pillantás a végtelenbe — — — — —	43
JELENIITS ISTVÁN	Jegyzetek a félelemről — — — — —	51
PÁLOS ROZITA	Mikor Ninivében... Tékozló apák, Miféle tűz... (versek) — — — — —	53

NAPLÓ

Pani Gracja Kerényi — — — — 54;

IRODALOM *Rónay László*: A Prae „post” nézetből — 57; *Tamás Gáspár Miklós*: Transzcendens etűdök — 59; *Komoróczy Géza-Fodor András*: Hajdók János zsoltárfordításai — 61;

KÉPZŐMŰVESZET *Andrási Gábor*: Szalay Lajos rajzai a Nemzeti Galériában — 62;

ZENE *Sonkoly István*: Demény Dezső emlékezete (1871—1937) — 64; *Vácz Tamás*: Korunk zenéje, 1980. (I.) — 66.

Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 68
Tájékozódás lapunk hátsó belső borítóján.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,— Ft, félévre: 120,— Ft, egy évre: 240,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

A VIGILIA mai feladatai

Az előzmények

A hatvanas évek a magyar társadalom konszolidációjának időszaka volt, a magyar egyház életében pedig a II. vatikáni zsinatot követő reform-periódus. Az egyház és az állam — a nemzeti egység gondolatát kifejező — közeledése, a társadalom és a hívő közösség közt kiépülő új típusú kapcsolatok, valamint az egyház belső megújulási törekvései, múltjával és jelenével való őszinte szembenézése olyan minőségű kérdéseket vetettek föl, amelyekre kész válaszok nemigen akadtak, hiszen mindennek sem példái, sem előzményei nem lehettek, de amelyekre mégiscsak meg kellett kísérelni a tárgyilagos válaszadást a magunk oldaláról, a hívő közösség, a keresztény értelmiség részéről is.

A *Mihelics Vid* szerkesztette Vigilia a hatvanas évek elején, főként a nyugati egyházak problémáinak feldolgozásával, a hívők és a társadalom egymásrautaltságának elveit és lehetőségeit, az egyház létének új keletű, általános szükségesszerűségeit és szükségleteit mutatta be, vagyis igyekezett ráirányítani a figyelmet a párbeszédék fontosságára s ezzel — immár a II. vatikáni zsinat határozatainak ismeretében — többé-kevésbé előkészíteni a hazai — az egyházon belül és az egyháznak a világgal folytatott — dialógus útját. Ebben a még információszegény közegben, amikor a külföldi egyházak életéről, a különböző teológiai nézetekről, a hívők társadalmi elkötelezettségeinek mélyebb tartalmáról és módjairól keveset tudhattunk, elsősorban a megfelelő tájékoztatást, „eszmék és tények” gondos, sokoldalú rögzítését és mérlegelést tekintette feladatának. Mihelics Vid azonos című rovatából ismerhette meg a katolikus értelmiség, de a nem katolikus is, a keresztény szellemiség friss hajtásait, az egyetemes művelődés spirituális értékeit, olyan gondolatokat és irányzatokat, amelyek később a magyar teológia és bölcsélet alkotóelemeivé váltak, de hatást gyakoroltak a magyar művészet és irodalom köreire is. Mihelics Vid, az ismeretek bővítésével, események és elvek elegáns kommentálásával, a Vigilia hagyományos nyitottságának megőrzésével, mint szerkesztő, közvéleményt formáló író, hozzájárult — a kialakult társadalompolitikai háttér és az adott egyházi viszonyok közepett — a dialógus alapjainak lerakásához, az egyháztudat korszerűsödéséhez, hívők és nem-hívők, kereszténység és marxizmus közeledéséhez a praxis és a teória valamennyi lehetséges szintjén. Magatartását így indokolta: „Mi, magyar katolikusok, magától értetődően ellene vagyunk az ateizmusnak, és adott lehetőségeink minél kimerítőbb felhasználásával igyekszünk útját állni az ateizmus terjedésének a keresztény hívők körében. Ugyanakkor azonban becsületos együttműködést tanúsítunk mindabban, amit népünk számára jónak és hasznosnak ítélünk, együttműködést addig a határig, amíg az a legkisebb mértékben sem vonja magával a katolikus hit és erkölcs elveinek feladását. A szocializmust elfogadjuk és e keretben, ennek talaján saját világnézetünket hirdetjük. A marxistákkal egy népet, egy nemzetet alkotunk.”

Mihelics Vid írásai többnyire a saját felfogását tükrözték, céljuk — talán éppen ezért — mégsem annyira a meggyőzés volt, hanem sokkal inkább az, aminek oly nagy szükségét érezte, hogy szavai elmélkedésre és eszmélkedésre ösztönözzenek. Műveltségének és szellemi látókörének tágassága képesítette arra, hogy része legyen a magyar katolikus közvélemény alakításában, miközben az egyház iránt fegyelmezett, de sohasem vak, hanem az értelem mérlegén lemért hűséget tanúsított. Számos kényes kérdésseltevése mögött egy ideológiai tapadmányaitól megszabaduló szeretetegyház és egy világnézetileg semleges állam eszméje húzódott, anélkül természetesen, hogy ő maga a látható egyházzal és a valóságos történelmi-társadalmi helyzetről — amelyet értelmi és erkölcsi bátorsággal, objektív bizonyossággal szolgált — akárcsak egy pillanatra is megfélemedezett volna.

A hatvanas évek végén bekövetkező újabb fejlődési szakasz, a társadalom és az egyházi élet további stabilizációja — amelynek folyamányaként megoldásra került jó néhány egyházpolitikai és egyházszervezeti kérdés — kedvezett annak a munkának, amit 1969-től a *Rónay György* szerkesztésében megjelent Vigilia

végzett el. A kísérletezés kockázatával próbált megfelelni azoknak az új feltételeknek és a nyomukban fellépő új igényeknek, amelyeket egyfelől a társadalom, másfelől a hívő értelmiség támasztott a lappal szemben. Ez a folyóirat tevékenységében — az egyházon belül és az egyháznak a világgal indított — párbeszéd *aktív korszakát* jelentette. Egyértelműen megfogalmaztuk, hogy nem lehet párbeszédet, legalábbis hasznosat, eredményeset folytatni akkor, ha nem vesszük kölcsönösen figyelembe a dolgok időbeliségét. Vagyis azt, hogy a dolgok folytonosan fejlődnek, és velük, általuk folytonosan fejlődünk mi is; következtésképpen fejlődik, változik a dolgok állása, egymáshoz való viszonya is. Ha az egyik fél a maga *mai* fokáról nem hajlandó tudomásul venni a másik fel szintén *mai* fokát, hanem — könnyebbség okából, tájékozatlanságból, rosszabb esetben talán taktikából — annak tegnapi, tegnapelőtti formáját „helyettesíti be” a mai *valódi* helyébe: a párbeszéd szükségszerűen meghiúsul, s akarva-akaratlan parhuzamos monológok *meddő* szöfécserlésébe fullad. Holott éppen az a cél, hogy a monológokból dialógus legyen. Nem vita, hanem párbeszéd. Dolgok, tények, eivék kölcsönös *tisztázása*, s ebben és ennek következtében egymás kölcsönös *megismerése*. Azért és amiatt, hogy a közös ügyet a közös munkában minél nyitabban, a kölcsönös megbecsülés minél emberibb szellemében szolgáljuk mindnyájunk érdekében.

A párbeszédnek természetesen szintén megvan a maga etikája, sőt etikettje is — hangsúlyoztuk a Vigilia hasábjain. — Ez nemcsak azokra vonatkozik, akik egy-egy esetben *de facto* beszélnek, hanem mindazokra, akik a dialógusban egyáltalán részt vesznek: nem pusztá publikumként, hanem *aktívan*, vagyis úgy, hogy a kérdésben, amiről szót váltunk, maguk is állást foglaljanak. Rájuk is érvényes, hogy ne előre eltökélt indulatokkal, eleve rendíthetetlen előítéletekkel kapcsolódjanak bele a dialógusba, hanem azzal az őszinte szándékkal, hogy egy-egy fontosabb, esetleg döntő kérdésben minél alaposabban tisztázódjanak a tények, meg a tények révén formált *nézetek* — akár „külső”, a világgal, a társadalmi együttéléssel összefüggő, akár „belső”, a hitéletet, az egyház eseményeit érintő dolgokról esik szó —, s aztán az állásfoglalások ne a jogi elvontságok légüres terében, ne az elfogultságok vakságában, ne állítólagos tabuk védelmében, ne a vélt jólértesültség gögijében, ne a triumfalizmus önteltségében, hanem minél inkább a tények és dokumentumok, a szándékok és következmények tárgyilagos ismeretében, minél több emberi — és részünkről ezenfelül keresztény — felelősséggel történjék.

Fölöttébb könnyű lenne — és akkor nem is igen lehetne miről párbeszédet folytatnunk —, ha valakinek eleve birtokában volna a vitathatatlanul igaz és végleges válasz jelen, múlt és jövő valamennyi kérdésére. Ilyen válasz azonban nincs. A választ minden egyes történelmi esetben, a társadalmi haladás újabb szakaszában a keresztényeknek is maguknak kell megtalálniuk, kidolgozniuk, megvalósítaniuk az evangélium tanításának fényében. Az evangélium nem *ad hoc* problémákra alkalmazható és alkalmazandó szabályok vagy éppen varázsigék gyűjteménye, hanem — s ez lényegi és „nagykorúsító” újsága ebből a szempontból — az a Szellem és Lélek, amit nekünk, keresztényeknek kell az idők minden pillanatában és állapotában személyesen és személyünkben felelősen megtestesítenünk. „A párbeszéd nem öncél; a párbeszéd célja az egészséges jövő — írta *Rónay György*. — Kérdéseket intéznek hozzánk »külvülről«, és kérdések merülnek föl »belül« is. A kérdések tisztázásának, esetleg megoldásának módja pedig nem az, hogy kitérünk előlük, vagy halogatunk róluk. Az sem, természetesen, hogy hebehurgya válaszokat adunk. De ahhoz, hogy a kérdések tisztázódjanak, és hogy ez a tisztázódás hovatovább megoldásukhoz is hozzájáruljon, nyilván mindent meg kell tennünk, ami rajtunk áll. A mi párbeszédeink — mind a »külsők«, mind a »belső« — ezt szeretnék szolgálni.”

Nagyon jól tudtuk s tudjuk, hogy az egyház nem levegőben lógó absztrakció. A mi egyházunk itt és most van: olyan lesz húsz, ötven, száz év múlva, amilyené né mi itt és ma tesszük, amilyené holnapját megalapozzuk. Ebben a társadalomban, ezek között a feltételek között, ebben a történelmi — és számunkra egyúttal kegyelmi — valóságban. Ma már nyilvánvaló, hogy a hívő csak addig dolgozhat együtt a nem-hívőkkel, de addig viszont teljes tudásával és emberiségével, amíg hite sérelmet nem szenved; és ma már, amikor ennek a hithez ragaszkodásnak törvényes és intézményes garanciájával számolhatunk, senkinek sem jut eszébe, hogy a hívőtől a közös munka érdekében hitének akárcsak rész-

leges megtagadását is kívánja, vagy kétségbe vonja a jogát ahhoz a főntartáshoz (ellenkezőleg: elismeri), hogy mindent vállal a szocializmus társadalmi és gazdasági célkitűzéseiből, dolgozik megvalósításukért a békétől az általános jobb-létig, az etikai értékek szüntelen gyarapításától a műveltségi szint országos emeléséig és az emberi egyenlőség egyetemessé tételéig, amíg ez hitének, vallásának, Istennel való kapcsolatának rovására nem megy. Valamikor, a félmúltban, ezek a dolgok még nem voltak (vagy nem lehettek) ennyire világosak, még nem dolgozta ki a munkás és baráti együttélés dolgait ilyen tisztán a történelmi fejlődés és az okos gyakorlat. Ami ma természetes és többoldalúan biztosított, azt egyrészt a személyi kultusz merevsége és gyanakvása, másrészt az egyház maradi és távlatokat nem érzékelő képviselői elutasították vagy megkérdőjelezték. A már hosszabb idő óta érvényesülő társadalmi reálpolitika és a józan, történelemben is gondolkodó egyházvezetés eljutott annak felismeréséhez, hogy nem létezik gyümölcsöző egyházi és vallási élet toleráns társadalom nélkül, és nem létezik fejlett, harmonikus társadalom a hívő emberek aktív közreműködése nélkül.

A Rónay György szerkesztette Vigilia ily módon rendszeresen felmérte a magyar állam és a magyar egyház közeledésének egyes állomásait, megfogalmazta a dialógus mibenlétét, újabb és újabb adalékkal szolgált értelmezésének és gyakorlatának vizsgálatához, nem hallgatva el a párbeszéd problematikás vonásait és aktuális tennivalóit sem. Ugyanakkor őszintén szembenézett a magyar katolicizmus múltjával, kritikusan elemezte azoknak a jelentős katolikus személyiségeknek a munkásságát és azoknak a katolikus mozgalmaknak, erőknak és irányzatoknak a tevékenységét, amelyek a magyar katolicizmus — és nemkülönben az akkori társadalom — arculatát többé-kevésbé alakították és amelyeknek ilyen vagy olyan tanulságai a mai körülmények közt is hasznosíthatók és értékelhetők.

A Vigilia öröksége

Rónay György azt a szellemi és kulturális örökséget építette tovább, amit az első szerkesztő-kiadó, Possonyi László 1935-ben megalapozott, és amit a felszabadulás után Sik Sándor a lap újjáalapításával folytatott.

A Vigilia kezdettől fogva elkötelezte magát a progresszivitásnak, a baloldaliságnak, nem is elsősorban politikai, hanem szellemi tekintetben. Mindig határozottan megőrizte katolikus egyházi arcélét, de ezt a „katolicitást” szélesebben értelmezte. Nemcsak az egyház fajsúlyos belső erőihez, a korszerű teológiai és spirituális törekvésekhez, a megújulás szándékához kötődött, hanem ugyanakkor a világhoz is, a magyar kultúra egészéhez is. Vállalta a magyar kultúrát, mert a magyar kultúra is vállalta őt. Szerkesztésében az a fölfogás érvényesült, hogy minden olyan gondolat, minden olyan szellemi termék, amely humanizmust hirdet, egyetemes értéket, közkinccset jelent, nem osztható világnézetileg két- vagy többfelé, mert valójában mindenkié, mindenkihez szól, anélkül, hogy bárkit is világnézetének megváltoztatására kényszerítene. A közös érték ugyanis mindig a tolerancia művészetére nevel az emberi kapcsolatokban, a szellemi érintkezésben, a kölcsönös tiszteletet ébreszti fel s növeli egymás iránt; a másik fél jobb megismerésére, a tágabb szellemi befogadásra készítet és kölcsönösen ismert gyöngegeink közös elviselésére ösztönöz. Ilyen értelemben tehát az egyetemes érték — közművelődési érték, egyben katolikus érték is, mert etikailag keresztény, mert morálisan nem rombol, hanem épít.

„Írók vagyunk, egynek tudjuk magunkat az élő magyar irodalommal — vallotta Sik Sándor 1946-os beköszöntőjében. — Nem vagyunk szekta, nem vagyunk párt, nem vagyunk még csak írói csoport sem: egyszerűen magyar írók vagyunk. Sem szemben nem állunk többi író társainkkal, sem külön nem állunk tőlük. Az, hogy katolikusok vagyunk, nem távolít, hanem közelebb visz hozzájuk: a megértés, a szeretet, az egyetemesség — a szakmai összetartozás társadalmi és a magyar szó szenvedélyes szerelmének vérünkbe írt törvényén túl — a mi számunkra lelkiismereti parancs. Az az eretnek gondolat, hogy a katolikus irodalom valami exterritoriális szent birodalom vagy egy önként elkülönült gettó, ami nem tartozik bele az egyetemes irodalomba, nem tőlünk ered. Ezt a rosszindulatú felelőtlenség találta ki, mert így, akinek eszméink nem voltak rokonszenvesek, felmentve érezhette magát a tudomásulvétel és értékelés kötelességétől; és a kényelmes felelőtlenséget fogadta el, mert így a dilettantizmus felmentve érez-

hette magát a nagy irodalom kérlelhetetlen esztétikai követelése alól. Mi becsülettel vállalunk örökn szerint minden felelősséget, amit a magas irodalom és a mai magyar valóság megkövetel. De nem mentjük fel más világnézetű író- és bíráló társainkat sem a megismerés és megbecsülés kötelessége alól. Semmiféle elnézést nem kérünk senkitől, de a lenézést is csak mint a tájékozatlanság vagy elfogultság önvallomását fogadjuk el."

„Írók vagyunk: őrizzük a magyar irodalom nagy hagyományát — fűzte az előbbiekhöz Sík Sándor. — Az egész magyar irodalomét, a sámánének töredékeitől és Szent Gellértől Adyig és Prohászkaig. Magyarul érezzük a római mondat: magyarok vagyunk, semmi, ami magyar, nem idegen tőlünk. Ezeréves családfa hajtásainak tudjuk magunkat. Ez a fa a sátorjáró regősből és a legenda énekes malomforgató leányából hajt ki, és nedvei elkeringenek a nagy klasszikusokon és mirajtnak át a fiatalokig, akiknek szeretettel nyitjuk meg hasábjainkat. Egyek vagyunk ezzel az irodalmi hagyománnyal, és rajta keresztül az egész magyarsággal, amelynek élete, lelke, történelme ebben az irodalomban találta meg legigazibb önmagát. Életének mozdulatait ez készítette elő, mozgó eszméit ez tűzte ki, értékeit ez örököltette rá a jövőre. Ezt a hagyományt őrizzük, — még egyszer mondjuk: az egészséget: Pázmányt is, Bethlent is, Széchenyit is, Kossuthot is, Adyt is, Babitsot is. Tudjuk, hogy ami a magyarság számára örökkévaló, az egy volt bennük és bennünk."

A hetvenes években vált a Vigilia a párbeszéd szellemi és kulturális fórumává. Közvetítő szerepre vállalkozott a különböző világnézetű írók, művészek és tudósok között. Baráti konfrontációk voltak ezek művészeti, etikai és esztétikai témákban, amelyekben a félreismerések és félreértések tisztázódtak, a hamis vélemények lelepleződtek, és fény derült az egymást kölcsönösen izgató kérdésekre is. Senki sem akar megteríteni senkit, és talán éppen ezért tanulunk kölcsönösen egymástól. A *Vigilia beszélgetéseiben* és *körkérdéseiben* — amelyek ma már felmérhető módon járultak hozzá a magyar szellemi élet légkörének tisztulási folyamatához — meg is fogalmazódott, hogy a kulturális síkon folytatott párbeszéd csakis a világnézetek világos szétválasztásával tehető igazán hasznossá, mert mindenfajta szellemi tevékenység éppen az ellentétek és feszültségek dialektikus egységében és ugyanakkor meghatározó különbözőségében lehet termékeny, a további alkotó kibontakozást serkentő tényező.

Ennek az örökségnek tudatos megőrzése és továbbvitele azonban sohasem ment könnyen. Voltak és vannak, akik ezt innen is, onnan is meg szeretnék tépázni. A folyóirat Rónay György idejében is vívta a maga „kétfrontos harcát” — egyfelől az egyház maradi, represszív, a zsinati nyitottságtól megrettenő erőivel szemben; másfelől azokkal a kívülállókkal szemben, akik a Vigilia őszinteségében és elkötelezettségében mindig is kételkedtek s a lap szerepét — mivel dogmatikusan a szövetségi politikában is csak taktikát láttak — pusztán az ideológia szemszögéből ítélték meg. Mindkét részről — ha más-más kiindulásból is — egyetértettek abban, hogy a Vigiliát valamiféle — rossz emlékeket idéző, de bizonyos ideológiai tételeket igazoló — „katolikus gettóba” kellene szorítani, zárt, önmagába forduló, a sekrestye-irodalmat melengető üvegházzá tenni, ahová a valóság levegője alig hatol be. Kifogásolták az elmúlt évtizedben, hogy a lap „belejátszik” az úgynevezett kultúrpolitikába, tehát hogy *kultúrát épít* a maga hagyományai és világnézete alapján s ezzel összefüggésben egyfajta küldetést teljesít, amikor a magyar irodalom és művészet legjobbjai szóaltatja meg hasábjain; kifogásolták, hogy politizál, vagyis *közéleti is*, nemcsak protokollból, az előírt ünnepeken hallatja hangját, hanem arra törekszik: az alapvető kérdésekben hangja egybehangozzék — és integrálódjék — a magyar társadalom egészének hangjával és azon belül sajátos, egyéni szint képviseljen. Kifogásolták azt is, hogy *párbeszédet* folytat a különböző világnézetű és vallású írókkal, művészekkel, tudósokkal, közéleti személyiségekkel, tehát hogy katolicitásához méltón, vállalja az *egyetemességet*, az európaiságot.

A Vigilia törekvéseit tehát nem mindig követte megfelelő — és bátorító — külső visszhang. A kulturális közeg, melynek — úgy látszott — integráns része, vagy hallgatott, vagy idegesen reagált kezdeményezéseire. Így nem csoda, ha az elmúlt két esztendőben — átmenetileg — bezárult, korábbi, példaadó nyitottsága megszűnt. Feltételezhető volt ugyanis, hogy az a kulturális közeg, melyet a lap *mint egyetemességet* vállalt, hivatalosan nem vállalja a lapot. A nemrégiben minket érintő kedvező változások azonban reményt keltenek arra nézve, hogy a Vigilia a jövőben továbbra is betöltheti és be is tölti majd — a Sik Sándor és Rónay György szerkesztésében meglelt — helyét és visszanyeri becsületét a magyar kulturális életben is s egyúttal számíthat a kulturális közeg megnyugtató támogatására.

Mindezzel korántsem akarjuk azt állítani, hogy eközben a Vigilia tévedhetetlennek bizonyult, nem követett el hibákat — például a konvergencia értelmezésében, a történelmi távlatok érzékeltetésében, vagy egyes portrék megrajzolásában stb. — és hiánytalanul végezte feladatát. Egyáltalán sem: *feladatot végzett*, és vállalta, ami vele járt — kísérletezett, kockáztatott, utakat és választásokat keresett népünk és az egyház közös gondjaira, az egyház belső megújulására, arra, hogyan teljesítheti korszerűen mai és örök hivatását a hívő közösség javára. Igaz, zárt szobában ülni, jól tömített ajtókkal-ablakokkal — főként rövid lejáratra — mindig kockázatosabb, nem idéz elő sem egzisztenciális, sem adminisztratív veszélyeket, kényelmesebb, mint kint mozogni a szabad, éles széljárásban és tájékozódni próbálni. Eleve ítélni és elítélni mindig könnyebb, mint gondolkodni és vállalni a tévedés kockázatát is. Semmit sem tenni egy-egy pillanatban mindig biztonságosabb és talán kifizetődőbb is, mint habozás nélkül megtenni, amit tenni lehet, sőt multhatatlanul meg kell tenni. Ridegen pálcát törni mindig egyszerűbb, mint a szeretet öntegyelmét gyakorolni. Az egészséges jövőre azonban — mint ahogy a munkás jelenre is — nem a zárt szobák edzenek, nem a gondolkodásmentes ítélezés gögje készít föl, nem a tétlenség nevel, és nem a pálcatorés szokása képesít.

A Vigilia azt szeretné, ha valóban partnerré válhatna a magyar sajtóban, partnerévé mindazon orgánumoknak, amelyek őszintén vállalni tudják a partnerség eredményeit, ellentmondásait és kockázatait is. Vagyis nem a szellemi önkielégítést tartják célravezetőnek és nem tetszelegnek az igazság abszolút birtokosának pózában, mert hisznek a párbeszéd szellemi erejében, tisztító hatásában és a nyílt viták tisztességében. S hogy mindebből építő és zavartalan gyakorlat lehessen hosszú távon is, a Vigilia önmaga számára nem kér mást, csak hogy hagyják nyugodtan dolgozni, hogy ne kényszerüljön újra „zární”, mikor pedig az egyház és a világ szerint is — nyitnia kellene. Hogy örökölt kötődéseit ne csak megtarthassa, hanem gazdagíthassa is önmaga és az egész magyar szellemi élet javára — elkötelezett feladatához híven.

Egyházunk és a Vigilia

A Vigilia a hívő magyar értelmiség — világiak és papok — folyóirata. Egyházi jellegű sajtóorgánum, mely nem csupán az egyház *mint intézmény* lapja, nem csak a „hivatalos” véleményt képviseli — természetesen helyt ad annak is —, hanem elsősorban a *hívő közösség* érdekeit és nézeteit. De magától értetődően mindazokhoz szólni kíván és mindazokkal szót érteni szeretne — világnézeti és vallási hovatartozástól függetlenül —, akik érdeklődéssel figyelik munkánkat; akiknek fontos az egyház és a kereszténység dolga *itt és most*; a világgal s az országgal való kapcsolata éppúgy, mint a párbeszéd eleven ügye; akikkel — ha nem is osztják hatnak tennivalóinkban — összefűz minket az egyetemesség, a hazaszeretet és a humanitás gondolata.

A Vigiliának ezt a közvetítő szerepét, feladatához mért önállóságát és szabadságát az egyház jeles főpapjai mindig becsülték és tiszteletben tartották. Tudták,

hogy evangéliumi nyitottsága, szigorú demokratizmusa és szociális eikötelezettsége meghatározó értékei a lapnak, melyekkel tekintélyt és elismerést szerzett nemcsak magának, hanem az egyháznak, a magyar kereszténységnek is

Folyóiratunk keresztény világnézetű kulturális, művelődési, kritikai és spirituális szemle, nem profilja a szakteológia — annál is inkább, mert ez a rendeltetés a kitűnő, Szennay András pannonhalmi főapát szerkesztésében megjelenő negyedéves *Teológiának* —, jóllehet időnként közöl, főként információs célból, népszerűen megírt teológiai esszéket is. A *Vigilia* 1964 óta a II. vatikáni zsinatnak megfelelően tesz eleget mai küldetésének, szolgálja az egyház, a dialógus és a magyar társadalom érdekeit. A józan és felelős egyházi vezetés a lap alapvető célkitűzéseit mindig is megértően támogatta.

E tekintetben egyetértünk *Federico Alessandrini*nek, a neves vatikáni sajtószakembernek következő megállapításával: „A katolikus sajtó nem a püspökök kizárólagos szerve, nem politikai küzdőtér, nem az igehirdetés helye és nem is az egyház pluralitásának tükré, hanem mindennek — egyiknek sem kizárólagos módon — *együttése*. Feladata, hogy feltárja az egyház életét s az egyháznak a világgal való kapcsolatait. Feladata, hogy közzétégye a keresztényeknek és mindazoknak, kiknek szeme feléje irányul, kívánságait, kérdéseit — még a ki nem mondottakat is. Ez a katolikus sajtó keresi a világgal történő érintkezést, de nem lesz képes azt megtalálni, ha elszakadna magától az egyháztól. Hogy pedig megtalálja saját útját, nem tévesztheti soha szem elől kiindulópontját, Krisztus titokzatos testét, az egyházat.” Ugyanezt *Sík Sándor* 1946-ban így fogalmazta meg: „Honnan a mi erőnk? Mindenekelőtt *hitünk*ből. Hiszünk a jövőben, az isteni Gondolatban és az isteni Akaratban, az örök Bölcsességben és a végtelen Szeretemben, amik a történelemben mint haladás és fejlődés nyilvánulnak meg. Hiszünk a hivatásban és a küldetésben, egyesekében és nemzetekében, a magunk küldetésében is. Ez a küldetésit gyűjtja ki bennünk a *felelősségtudat* lángját, ha az éjszaka sötétjében megkörnyékeznének az irástudói áruálás kísértései. És ha hitünk csüggedni találna, ha felelősségérzetünk Jankadna, akkor tudjuk, hogy »kinek hittünk«, és tudjuk, kinek vagyunk felelősek, és tudjuk, hogy »mindent megtehetünk az által, aki minket megerősít...»

Hiszen azt, »ami készül« — mindent, ami van és ami készül —, a mi hitünk szerint végelemzésben az Isten készíti, és a mi legszentebb hivatásunk, hogy munkatársai legyünk a készítésben. És ezt nemcsak általánosságban értjük, hanem arra is, »ami ma készül«: az »új demokráciára«. Mi hisszük és tudjuk, hogy ez az új demokrácia végelemzésben az Evangéliumból született... Hogyne mondhatnánk hát igent rá! Fejést ugranunk nem is kell, hiszen nyakig ebben úszunk, mióta egyáltalán úszni tudunk. Egyetlen feltételünk — amit a hívó szavak (a társadalom részéről) eleve biztosítanak —, hogy ezt az igent a *magunk módján*, a magunk hite és szeretete szerint mondhassuk, hogy hívek maradhassunk »keblünk Istenségéhez«, aki az Evangélium Háromszemélyű egy Istene.”

Ebben a szellemben végezte és végzi munkáját ezután is a *Vigilia*. Segítve az egyház *belső* felzárkózását az élet, a valóság új követelményeire; segítve a hívő közösséget, hogy az élet minden területén egyháza és hazája sorához méltó magatartást tanúsítson; segítve, hogy az egyház mind mélyebb válaszokat adhasson a hozzá fordulóknak és krisztusi, változatlan lényegének megmutatásához új kifejezési formákat találhasson; segítve annak az új keresztény minőségnek a megszilárdulását, amely a szocialista társadalom viszonyai közt fogant és gyökeret eresztett.

Erről a — Rónay György szerkesztette — lapról írta *Lékai László* bíboros primás, hogy „egyházunk féltett kincse és öröme”; *erről* a *Vigiliáról* nyilatkozta *Cserháti József* pécsi püspök, hogy „számos egyéb érdekes és újszerű magyar sajtótermék mellett nagyon jelentős külföldre menő magyar hang... Változatos tartalmú, reális szemléletű, bírálásra is kész, közvéleményt alakító folyóirat lett, amely ma az egész magyar katolikus folyóirat-táborban — gondolok itt a külföldön megjelenő folyóiratokra is — a legkomolyabb és legmélyebben érdeklődő

olvasóközönséget mondhatja magáénak. A Vigiliában azt a magyar orgánumot látják, amely a történelmi alakulás utolsó huszonöt évében az életet formálni akaró keresztény tanúságtétel megnyilvánulása."

A nyolcvanas évek

A hetvenes évek végére a magyar állam és az egyház között megállapodott, partneri viszony alakult ki, amely lehetőséget teremt minden további problémának es újabban jelentkező igénynek tárgyalások útján, a kölcsönös megértés szellemében történő rendezésére. Ennek köszönhetően harmonikusabbá váltak a társadalom és a hívő közösség kapcsolata, amelyek egyrészt biztosítják a nyugodt, kiegyensúlyozott alkotómunka feltételeit a társadalomépítésben, másrészt kedvező, jótékony légkört biztosítanak a zsinati hit- és egyházépítésben. A nyolcvanas évek — előreláthatólag — a kor kívánalmaihoz igazítják és magasabb szintre emelik a nemzeti egység és a szövetségi politika nálunk már otthonos politikai gyakorlatát. Az elmélyülő nemzeti egység és a szélesülő szocialista demokrácia alternatívája csakis a hívő tömegekkel való következetesebb együttgondolkodás és aktívabb együttélés révén valósulhat meg. A közös dolgainkról — a hívő emberek nem formális részvételével — folytatott társadalmi párbeszédben, ahol a hívő beleszólási és cselekvési jogával, sőt kötelezettségével élhet, a fejlődés újabb, termékenyebb szakasza indul meg, amelynek egyetlen igazi nyertese lehet: hazánk — vagyis mi, valamennyien.

Az természetes, hogy a hívő emberek alkotó jelenléte, tevékenységük szabadabb kibontakozása az ország többi alkotó erejével együtt, visszahat az egyház magatartására, elősegíti a kereszténység további integrálódását és szerepének, küldetésének távlatokat ad a szocialista társadalom viszonyai közt is. A Vigilia feladata e téren, hogy *a maga eszközeivel* a jövőben is erősítse a hívő értelmiség és a társadalom kölcsönös bizalmát, a nemzet egységét a kölcsönösen elfogadott alapelvek szerint, és ugyanakkor a II. vatikáni zsinat szellemében erősítse az egyház belső egységét, a világiak és a papság bizalmát, a kereszténység nyitott, korszerű magatartását is.

Ezek között a feltételek között, amikor már nem a dialógus alapvetése az együttműködés próbája, mert ez immár a magyar társadalom praxisának alapvonásává vált, a következő, jól felismerhető tennivalónk a dialógus bővítése és szélesítése lehet. A párbeszéd körültekintő, rendszeres gyakorlása a nyolcvanas évek valóságának talaján: közelebb az élethez, a társadalmi realitásokhoz és az egyház jelenidejű szükségsszerűségeihez. Ha a párbeszédet úgy értelmezzük, mint a valóság megközelítésének módszerét, akkor ennek a párbeszédnek kiterjesztése valamennyi lehetséges területre — az egyházpolitika, kultúra, tudomány, művelődés, egyháztörténet, teológia, hitélet, általános társadalmi kérdések, világnézeti konfrontációk stb. területeire —, egyiket sem hangsúlyozva a másik rovására, hanem *az egészet egészséges egyensúlyba hozva*, hogy a különböző területekről származó témák mintegy kiegészítsék, támogassák, illetve mélyítsék egymást.

Mindebből egyértelműen kitűnik, hogy a Vigilia új szerkesztése is meg kívánja őrizni a lap nemes hagyományait és tovább akarja építeni a Sík Sándor és Rónay György szerkesztésében reá bízott örökséget. Ezért fontos nekünk, hogy a II. vatikáni zsinat tanításai ezek után is *monopolhelyzetet* élvezzenek a lapban, a Zsinat szelíeme hassa át ezek után is a lap anyagát hónapról hónapra.

Ezért fontos nekünk, hogy a hitismeretek közlését, a magyar egyház belső alakulásának bemutatását, a világegyházzal alkotott korszerű képünket, az állam és az egyház új típusú kapcsolatának fejlődését, a dialógus minőségi változásainak értékelését — *a józan, mérlegelő, de korántsem megalkuvó szemlélet* vezesse. Teológiai kérdésekben — jóllehet egyetlen teológiai irányzat mellé sem, még kevésbé egy-két szerző mellé nem szegődünk — a magyar egyházra jellemző teljes spektrumot láttatni kívánjuk a II. vatikáni zsinat megvilágításában. A

hazai teológiai szinkép mellett — Gál Ferentől Békés Gellertig és Nyiri Tamástól Szabó Ferencig — elsősorban azoknak a *pozitív teológiai irányzatoknak* tárgy-szerű vizsgálatára vállalkozunk, amelyek a világegyházban hatnak és számos országban — Latin-Amerikában, Spanyolországban, Olaszországban, a szocialista országokban stb. — komoly befolyást gyakorolnak a hívő közösségek életére. A Vigilia — érthető okból — csak azzal rokonszenvezhet igazán, amelyiknek a mi körülményeink között is hasznosítható mondanivalója és feldolgozható tartalma van.

Fontos nekünk a *közművelődés* ügye, a magyar *kultúra egésze*, melynek vitathatatlan része az egyházi, a spirituális hajtású kultúra is. A hívő értelmiségi nemcsak műveltségének gyarapításához és munkája színvonalas végzéséhez érzi elégedhetetlenül szükségességét az elme tisztító, korrigáló és felfedező erejét, hanem hitéhez, vallásának tudatosabb gyakorlásához is. A tudatalakító műveltség — noha természetesen nem helyettesítheti a vallást — formálja, edzi az ember gondolkodását hitének kérdéseiben is, hogy mind a világ, mind az egyház problémáit ne hűvös realizmussal vegyük tudomásul, hanem válaszra készen, vagy éppenséggel új megoldásokat keresve.

Fontos nekünk az *élő magyar irodalom egésze*: az is, ami itthon születik — Vas Istvántól Keresztury Dezsőig és Ottlik Gézától Nemes Nagy Ágnesig —. és az is, amit külföldön művelnek — Fáy Ferentől Cs. Szabó Lászlóig és Sütő Andrástól Tűz Tamásig —, mert mindez együtt és egyszerre alkotja a magyar irodalmat. A Vigilia mindig hivatásának tartotta, hogy ezt a teljességet — lehetőségeihez mérten — tisztességgel szolgálja. De ugyanilyen fontos nekünk a *magyar irodalmi hagyomány* is — Szent Gellértől Sík Sándorig és Balassitól József Attiláig —, amely világnézeteket szembeesít, de egyben össze is köt egymással a közösen vállalt haza és az egyetemes értékekben való közös eligazodás rendjében.

Fontos nekünk a *magyar katolicizmus múltjának* őszinte feltárása, a magyar egyháztörténet kiemelkedő egyéniségeinek kritikai felmérése, a népművészet és az egyházművészet kapcsolódása, a szakrális néprajz ápolása; fontos nekünk azoknak a *sajátosan keresztény értékeknek* a megmutatása, amelyek az egyház több évszázados tudományos és művelődéstörténeti tevékenységére vetnek fényt s amelyeket a szocialista társadalomban élő kereszténység is vállal és eredménnyel kamatoztathat. Amilyen fontos a modern, zsinati keresztény hitélet, éppolyan fontos számunkra a modern spirituális művészet és általában a kvalitásos modern művészet felkarolása. Amilyen fontos annak az új, sokoldalúan művelt és morálisan fejlett embertípusnak a megszületése, éppolyan fontos számunkra a keresztény etikának, az Evangélium tanításának hirdetése. Ebben az értelemben fontos nekünk az *ökumenizmus* is. Mi ugyanis a keresztények *vaiódi* egységéről beszélünk, tehát az evangéliumi szeretetben való egységről, amely senki ellen sem irányul, hanem — amennyiben egyszer megvalósul — mindenkinek érdekében valósul meg. Itt és most akarunk — tőlünk telhetőleg — a keresztények egységéért is dolgozni, együtt mindazokkal, akik kívánják ezt az egységet, és a feltétlen nyíltság szellemében igyekezve szót érteni azokkal is, akik nem tartoznak bele szorosan a keresztények családjába.

Amikor mi — az elmondottak alapján — megteesszük a magunk tanúságtételét a haza és az egyház dolgaiban, életünk értelmét és értékét fogalmazzuk meg. Olyan eszményeket, esztétikai és etikai normákat, amelyekkel a *helyesen értelmezett pluralizmust* kívánjuk szolgálni. Azt a pluralizmust, amely sohasem lehet egységbontó, hanem inkább az egységet feltételező és szélesítő. Azt a szellemet szeretnénk képviselni, amit Helsinki és Madrid tüze éltet: a megértés, a kölcsönösség, az értékek harmóniájának szellemét.

Most, amikor a Vigilia 46. évfolyamába lép, erről a programról — amit 1980 augusztusától megjelenő számaink már előlegeztek — szeretnénk biztosítani az Olvasót, abban a reményben, hogy az Olvasó továbbra is biztosít bennünket oly sokszor tapasztalt megértéséről, szeretetéről és támogatásáról.

Tesszük a dolgunkat...

Örömhír és evangelizáció

Az evangelizációról szólni ma nagyon időszerű. Időszerű elsősorban azért, mert az egész egyház — világiak és lelképásztorok — egyik legégetőbb kérdése korunkban, hogy mi a helye az egyháznak a mai világban, hogy hogyan tud az egyház ma tanúságot tenni az evangéliumról; hogyan lesz kovásszá, jellé az egyház, illetve egy-egy egyházi közösség.

Időszerű továbbá szólni az evangelizációról azért is, mert az egyházban az elmúlt években olyan értelemben is központi helyet foglalt el ez a probléma, amennyiben ez volt a Zsinat után az egyik legtöbbet emlegetett kérdés, és konkrétan ez volt az utolsó két püspöki szinódus témája. A III. általános püspöki szinódus általánosságban foglalkozott a kérdéssel (1974-ben), a IV. pedig (1977-ben) az evangelizáció és katekézis témáját tárgyalta.

Az egyház lényegi feladata az evangelizálás, a hit hirdetése. De tulajdonképpen mi is az evangelizáció? A III. és IV. általános püspöki szinódus alapvető jelentősége nem annyira abban áll, hogy valami új módszert ad az evangelizációról (noha lényegesen új szempontokra is felhívja a figyelmet), inkább abban, hogy egészen új szellemben mutat rá az evangelizáció lényegére. Az új szemlélet átgondolása már önmagában is sugallja a teendőket.

I. AZ EVANGELIZÁCIÓ TÖRTÉNETE

Az evangelizáció fogalmát és problematikáját — úgy, amint ezzel a III. és IV. püspöki szinóduson találkozunk — megvilágítja számunkra egy rövid áttekintés arról, hogy miként alakultak a történelem folyamán az evangéliumról való tanúságtétel „módszerei”, illetve miként alakultak az elképzelések az evangéliumról való tanúságtétel lehetőségeiről.

Az ősegyház és az evangelizáció. A Szentírásból és az első századok írásából nagy vonalakban kibontakozik a kép arról, hogy milyen volt a helyzet az ősegyházban. Az Istenről való tanúságtételnek három fő formáját ismerték: — az *élet tanúságtételt* („jöteteitek” láttán magasztalják az Istent”), az *igehirdetést* („hirdessétek az evangéliumot”) és a *közösség tanúságtételét* („arról ismerjenek meg titeket, hogy szeretitek egymást”), — A tanúságtétel e három formája az első századokban szoros egységet alkotott: az igehirdetés nem szakadt el az élettől, ellenkezőleg az igehirdető élete és a keresztény közösség tanúságtétele tette azt hitelessé és hatékonyá.

A keresztényüldözések korában az egyháznak gyakran hosszabb időn át nem állt módjában a nyilvános igehirdetés, de a kereszténység mégis rohamosan terjedt tovább, mert a tanúságtétel legfontosabb formái, az Istennel egyesült egyéni és az Istenből élő közösségi élet változatlanul tömegeket vezetett el az egyházba.

Az élet tanúságtételének megtapasztalása és biztonsága sugárzik az első századok írásából. Az *Apostolok Cselekedetei* három helyen is írja, hogy a hívek száma a keresztény közösség szeretetének láttán növekszik: „A hívek közösségének egy volt a szíve-lelke... Mindenük közös volt... Az egész nép szeretetében álltak. Az Úr pedig napról napra növelte az üdvösségre rendelték számát” (*ApCsel* 2,44—47; 4,32—33; 5,12—14). A *Diognetushoz írt levél* hasonlóan egyszerűen a keresztények Krisztusi életét említi mint ami felhívja rájuk a kívülállók figyelmét: „Csodálatos és egyaránt hihetetlennek látszó *életformájukkal* tűnnek fel: ...Testben vannak, de nem test szerint élnek. A földön élnek, de országuk a mennyben van. A fennálló törvényeknek engedelmeskednek, de életmódjuk felülmúlja a törvényeket. Mindenkit szeretnek... Inségben vannak, de mégis sokakat gazdagítanak. Mindenben hiányt szenvednek, és bővelkednek mindenben... Ha kinozzák őket, örülnek mintha életre támadnának...” (V,4—13).

Az erőszakos hitterjesztés. A IV. századtól kezdődően a hit terjesztéséről való szemléletben lényeges eitolódást figyelhetünk meg. Amíg az első három században a hit terjedésének oka a *krisztusi élet tanúságtétele* volt, addig a IV. szá-

zaótól kezdődően — ha a hivatalos egyház tanításában nem is, de a kereszténység köztudatában — egyre szélesebb körben tért hódított az az elképzelés, hogy az evangélium terjesztése lehetséges kizárólagosan emberi eszközök által, az emberi erő és hatalom eszközei által.

A Nagy Konstantin után lassan hatalomra kerülő kereszténység a századok elmúltával szinte észrevétlenül és akaratlanul átvette a korabeli hatalmi gondolkodás logikáját, és mindinkább ennek megfelelően — az emberi erő és hatalom eszközeivel — igyekezett terjeszteni a kereszténységet. Origenész, Szent Ambrus, Aranyszájú Szent János, Tours-i Szent Márton és mások még tiltakoztak, hogy az egyház a hatalom eszközeit használja fei a hitetlenek ellen (az inkvizíció esetében), illetve a hitelesítés céljára, de Gratianus Decretum-a, vagy IX. Gergely De haereticis című műve már jogilag is megfogalmazta a tételeket, hogy az eretnekeket akarjuk ellenére is kényszeríteni kell — saját érdekében — az igaz hit elfogadására.

A misszionálás történetében azután újra — és ismételtelen — találkozunk ezzel a szemlélettel. Már Caesariai Eusebius úgy ünnepelte Nagy Konstantint, mint a „kívülről püspökét”, aki rendeleteivel eljuttatta a kereszténységet a pogányokhoz (vö. Eusebius: Vita Constantini IV. 24). (Megjegyzendő, hogy mi nem a konstantini kor egyházát akarjuk hibáztatni, hiszen úgy tűnik, abban a korban szinte szükségszerű volt, hogy az egyház úgy cselekedjék, ahogy cselekedett. De ez nem áll ellentétben azzal, hogy abban a korban kezdett kialakulni egy szemlélet, amely a későbbiekben egyre nagyobb mértékben eltorzult.) Ez az elképzelés — a kereszténységnek rendeletekkel és uralkodói, hatalmi erővel való terjeszthetőségének elképzelése — tovább erősödött a középkor folyamán. Nagy Károly és más keresztény uralkodók kereszténységre kényszerítették a legyőzött népek vezéreit, s így közvetve velük együtt egész népeket. Hódításaikat, győzelmeiket pedig a korabeli egyházak is missziós, keresztény tettnek minősítették. Alcuin — aki ugyan a megkeresztelték alapos felkészítését kívánta meg — azért ünnepelte Nagy Károlynak az avarok feletti győzelmét, mert ezáltal a „regnum Christianitatis”, a kereszténység birodalma terjed. Ugyanezzel a szemlélettel találkozunk később a nagy felfedezések korában, amikor a spanyol gyarmatosítás azzal szentesítette magát, hogy a kereszténység terjesztését szolgálja.

Az intellektualista hitelesítés. Az imént vázolt hitelesítő elképzelésnek hibája tehát a hatalomba vetett bizalom volt. A késő középkorban, majd az újkorban viszont — amikor az egyház fokozatosan elveszítette világi hatalmát, az evangelizációnak egy új szemlélete alakult ki. Eszerint a hit továbbadásának és a hit terjesztésének eszköze a *nyelv*, a szó, illetve az *intellektuális meggyőzés*, vagy a filozófiailag, apologetikailag jól felépített hitoktatás, igehirdetés. Ahogyan P. Alszeghy jellemzi a helyzetet: a hit hirdetése az egyház köztudatában „első sorban ismeretköziesít, jelentett... Isten igazságokat közölt velünk, ... és Jézus küldetést adott apostolainak, hogy hirdessék a világ előtt ezeket az ismereteket” (vö. Szolgálat 37, ó. oid.).

Vagyis ez a szemlélet, ha „szellemibb” is, mint az előző — vagyis az, amely a világi hatalom eszközeire számított a hitelesítésben —, valójában ismét csak az *emberi erőre támaszkodik*: az emberi ész erejére, és ezáltal reméli az evangéliumot terjeszteni. Ennek a szemléletnek alapján azután az is természetes, hogy a hit terjesztésének és továbbadásának munkái csak a filozófiailag, teológiailag alaposan képzett emberek — azaz szinte kizárólagosan a papok — lehetnek.

Ennek az intellektualista szemléletnek több gyökere van. Kialakulását nagymértékben magyarázzák az *ellenreformáció*, majd az úgynevezett *felvilágosodás* korának elméleti vitái, vagy a múlt század intellektualista beállítottsága. Bukásának viszont ma tanúi vagyunk. S éppen ezért válik könnyen érthetővé számunkra az egyház új szemlélete az evangelizációról.

Az intellektualista hitelesítés válsága és korunk egyháza. Isten a történelem eseményei által is vezeti egyházát. Az egyoldalúan az ész, a meggyőzés, a filozófia, a szó erejére alapozó hitvédelem és hitelesítés, több szempontból is válságba került korunkban. Ennek egyik leglényegesebb oka magának a beszédnek, a szónak a válsága.

Közhelyként hat manapság a *szavak devalválódásáról* beszélni. A pszichológusok, szociológusok abban látják ennek egyik legfontosabb okát, hogy az emberek nagy többsége képtelen végiggondolni és mérlegelni a sokféle információt, véleményt, ideológiát. Lelkük mélyén, minden információval szemben már eleve ott él a gyönű: „hátha holnap az ellenkezőjét bizonyítják majd be nekem, ugyanilyen tetszetős érvekkel”. Ennek következtében — az információözön elleni védekezésül — nagymértékben immunissá, közömbössé válnak az érvelésekkel, a „szavakkal” szemben.

A beszéd, a szó általános erejét veszítésén túl a *vallásról való beszédet* még kérdésesebbé teszi a sok téves vagy egyoldalú nézet, amely a közudatban a vallásról él. S amely téves szemléletet a vallásellenes világnézeteknél is jobban táplálja a keresztények gyakran nem keresztény magatartása, vagy hibás vallásos szemlélete.

Az emberi *kommunikáció alapvető szabály*, hogy a hallgató nem elvont, tisztá fogalmakat fog fel, hanem saját előzetes elképzeléseinek megfelelően változtatja, ítéli meg, illetve utasítja el a hallottakat. Ez a vallásról való beszéd esetében azt jelenti, hogy az az ember, aki telve van *előítéletekkel* a vallással szemben, az esetek nagy többségében nem képes tárgyilagosan végighallgatni a vallásról való fejtegetést, mivel előítéletei alapján már a párbeszéd kezdetén lezárja magában a kérdést: hogy „nekem ne jöjjenek megint ezekkel a tudománytalan, idejétmúlt magyarázatokkal”.

Nem részletezzük tovább a beszédnek és a vallásról való beszédnek krízisét és a sokféle szempontot, amelyek ezt előmozdították, mert a mondottak önmagukban is utalnak arra, hogy a helyzet ilyen alakulása alapjaiban kérdésessé tette — a gyakorlatban pedig tarthatatlanná — azt a véleményt, amely szerint a filozófiai vagy elméleti jellegű meggyőzés a hit továbbadásának legfontosabb, olykor egyetlen útja. A filozófia és apologetika ilyen értelmű válsága pedig nagymértékben siettetett annak a szükségletnek felismerését, hogy a teológiának, illetve az egyháznak újra át kell gondolnia, mik az evangelizáció mai útjai.

Igen, mert az egyház a II. vatikáni zsinat korában megdöbbenve eszmél rá, hogy az egyház tagjainak száma az utolsó évszázadok alatt ahelyett hogy növekedett volna, rohamosan csökkent; hogy a hívek nincsenek tudatában apostoli küldetésüknek; hogy a papság jelentős része is gyakran tehetetlenül áll a mai világ problémáival szemben; hogy a hitterjesztés eszközei — a hagyományos hitoktatás, igehirdetés —, amelyek hosszú időn át hatékonyan bizonyultak, úgy tűnik, most erejüket veszítették. S az egész helyzetet leginkább jellemzi az a tény — amelynek önellentmondása többnyire fel sem tűnik már a keresztényeknek —, hogy az egyes keresztények vagy a keresztény közösségek gyakran nem jelek (nem fény, nem só, nem kovász) a körülöttük levő világ számára, s hogy a lekipásztorkodás is többnyire legfeljebb azon erőlködik, hogy a még meglévő híveket megtartsa, vagy azok számának csökkenését lassítsa, de meg sem kísérli, hogy az egyházon kívülállókkal is próbálja megismertetni az evangéliumot. — Ezek és hasonló felismerések talajából nőtt ki az evangelizáció mai szemlélete (vö. *Evangelii Nuntiandi* 4). E szemlélet megalapozását a II. vatikáni zsinatot követően a *III. általános püspöki szinódus adta meg* — és VI. Pál pápa fogalmazta meg a szinódus anyagát összefoglaló apostoli buzdításában, az *Evangelii Nuntiandi*-ban (ezentúl: EN!) —, majd a katekézis szempontjából lényegesen továbbfejlesztette a *IV. püspöki szinódus*.

A II. vatikáni zsinat és az evangelizáció. Az evangelizáció hagyományos szemléletét döntően felkavarta a II. vatikáni zsinat is. A hagyományos missziós-hit-terjesztő magatartás egyik legerősebb rugója az a felfogás volt (ez ugyan sosem volt hittétel, de mégis széles körben elfogadott vélemény), amely szerint aki nincs megkeresztelve, az nem üdvözül, illetve legalábbis nagyon nehezen jut el az üdvösségre (vágykereszttség által). A II. vatikáni zsinat ezzel szemben leszögezte a Szentírásra hivatkozva (1 *Tim* 2,4; *Rom* 2,12–16), hogy „mindazok is elnyerhetik az üdvösséget, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztust és egyházát”, sőt azok is, „akik nem jutottak el az Isten kifejezett megismerésére”, ha „őszinte szívvel keresik Istent”, illetve „ha iparkodnak a helyes út elérésére” (Az egyházzól 16). De *ha mindenki üdvözül, akkor miért van szükség a hit hirdetésre,*

a missziókra? — kérdezték meg akkoriban sokan. Akkor érdemes-e vállalni azt a sok áldozatot, amivel a hithirdetés jár? S akkor érdemes-e hitükben megzavarni azokat, akik nem hisznek Istenben vagy Krisztusban?

A kérdésfeltevés mögött, mintha a krisztusi örömhír átélésének hiánya húzódná meg. Krisztus azért jött, hogy örömhírt hozzon, hogy meghirdesse: Isten a szeretet; van értelme az életnek; van értelme a legértelmetlenebbnek látszó helyzeteknek és szenvedéseknek; és minden a Teljesség felé tart. Aki tehát megértette a krisztusi tanítás lényegét, az *úgy érzi magát, mint a vak, akinek megnyílt a szeme*; aki kilépett a reménytelenség vaksötétjéből, és már látja a világosságot, a fényt, a színeket. S akinek így megnyílt a szeme, s aki tudja, hogy birtokában van az a titok, amely által a vakoknak, korábbi sorstársainak szeme is megnyílhat, az — ha igazán ember — nem késlekedik, hanem nekifog, hogy másokat is elsegítsen arra a Világosságra, amelyre ő eljutott. Ebben az emberben fel sem merülhet az a kérdés, hogy „van-e értelme az áldozatok vállalásának, hiszen élni vakon is lehet?” És fel sem merülhet a másik kérdés sem, hogy „érdemes-e megzavarni a vakok nyugalma azzal, hogy eljuttatjuk őket a világosságra?”

Ilyen értelemben — az átélt evangélium örömet és biztonságot feltételezve — szólnak a II. vatikáni zsinat és a püspöki szinódusok okmányai arról, hogy az evangelizáció minden keresztény természetzerű kötelessége.

II. AZ EVANGELIZÁCIÓ MAI MEGHATÁROZÁSA

Az evangelizáció fogalma. Az *evangelizáció kifejezés* új. Az Újszövetségben ugyan több mint negyvenszer szerepel az „euangelizoo” ige, de az egyházi szóhasználatban a legutolsó évekig egyáltalán nem volt ismeretes ez a kifejezés. Korábban igenirődről, hitoktatásról, misszionálásról, hiterjesztésről beszéltünk... Az evangelizáció fogalma azonban — bár mindezeket magában foglalja — többet akar mondani ezeknél. Az új fogalomnak bevezetésére is azért volt szükség, hogy ez alkalmas legyen az új tartalom kifejezésére.

Arról, hogy mi az evangelizáció, maga az Evangelii Nuntiandi sem ad néhány soros összefoglaló meghatározást, hanem az egész dokumentum mást sem tesz, mint bemutatja nekünk az evangelizáció szempontjait, útjait, munkásait, szellemét — s így akarja megvilágítani azt, hogy mit is jelent ez az új fogalom. Természetesen azonnal hozzáfűzhetjük, hogy az egyház tanítása e területen is csak annyiban új, amennyiben megpróbál visszanyúlni a *legősibb forrásokhoz*, a Szentírásához és az első századok egyházának gyakorlatához, hogy azok alapján vizsgálja meg a jelen kor teendőit. Éppen ezért általánosan jellemzi az előző, olykor emberi hatalomra, máskor egyoldalúan az ész erejére számító szemléletekkel szemben egy mélyen krisztocentrikus, természetfeletti látásmód.

Az Evangelii Nuntiandi-t olvasva úgy tűnik, hogy a szinódus, illetve VI. Pál pápa nem csinált mást, mint imádkozva és elmélkedve megkérdezte Krisztust, ő hogyan tett tanúságot az Atyáról; megkérdezte a Szentírást, hogy Jézusnak, illetve a kinyilatkoztatásnak milyen útmutatásai vannak az evangelizáció számára; megkérdezte az ősegyházat és az egyház hagyományát, mi volt az ő „módszerük”, az ő titkuk. — Amikor az evangelizációra vonatkozó dokumentumokat olvassuk (vö. még például a IV. püspöki szinódus „szózatát Isten népéhez”), újra élménnyé válik számunkra — amit ugyan elméletileg mindig tudtunk —, hogy az evangélium terjesztése elsősorban a kegyelem műve, Isten műve. Ennek következtében nyilvánvalóvá válik, hogy minden módszer megelőzően nekünk is ez a feladatunk: imádkozva és elmélkedve meg kell kérdezni Krisztust, az ősegyházat, a szenteket, a nagy hithirdetőket, hogy ők hogyan tettek tanúságot.

Az evangelizáció hordozói. Különösen az újabb egyházi megnyilatkozások ismételten hangsúlyozzák, hogy az evangéliumról való tanúságtétel elsődlegesen az egyházban misztikusan jelenlevő *Krisztus műve*. Ezért az evangelizáció eszköze nem a hatalom és nem is elsősorban az intellektus; az *evangelizáció „módszere”* nem az apológia, a filozófiai meggyőzés, hanem maga a *Krisztussal egyesült élet*,

illetve maga Krisztus, aki tanúságot tesz egyházában az Atyáról (vö. EN 13,15). És ezért az evangelizáció *hordozói*, munkásai nemcsak a teológiában jártas keresztények, illetve a papok, hanem az egész egyház, mert minden keresztény meghívott a Krisztussal egyesülő életre és a tanúságtételre (vö. Világiak apostolkodása 2; EN 6, 10, 14, 59).

Az evangelizációban természetesen sajátos feladatuk van a pápának, a püspököknek, a papoknak és szerzeteseknek, valamint a teológia szakembereinek is, de a maguk helyén nem kevésbé fontos a *világiak szerepe*. Sőt a világban való jelenlétük következtében az ő szerepük sokszor elsődleges, mert tanúságtételük az evangelizáció első lépése, amely felkelti az érdeklődést a velük találkozásban (EN 41).

(A világiak szerepét hangsúlyozva a szinódus a pápával egyetértésben kívánja, hogy keltsek újra életre az egyházakban azokat a *szolgálatokat*, amelyeket fel nem szentelt személyek is betölthetnek az evangelizáció területén — például mint igehirdetők, katekéták, kisközösségek vezetői stb. vö. EN 73).

Az evangelizáció útjai. A III. és IV. püspöki szinódus beszél az evangelizáció útjairól, „módszereiről” is (vö. például EN IV. rész). Az evangelizáció útjainak három fő fajtáját említik, ugyanazt a hármat, amelyet a Szentírásban és az ősegyházban is megtalálunk: a krisztusi élet, az igehirdetés és a krisztusi közösség evangelizáló, tanúságtéteves szerepét. Lássuk egyenként mindhármat.

Az *élet tanúságtételével* kapcsolatban figyelemre méltó, hogy a III. püspöki szinódus, illetve az Evangélii Nuntiandi éppúgy ezt tartja az evangelizáció legfontosabb és első lépésének, amint hogy a IV. püspöki szinódus is ugyancsak ebben látja a katekézis legfontosabb előfeltételét és eszközét. „A mai embert inkább érdeklik a tanúk, mint a tanítók, és ha mégis hallgat a tanítókra, azért teszi, mert ők egyben tanúk is” — mondja az EN (41). — Másutt szól a tanúságtétel folyamatáról: „Az evangélium hirdetésének legfőbb útja a tanúságtétel: „Íme itt és itt él valaki keresztény, vagy valamely keresztény csoport az emberek nagyobb közösségében. Látni rajtuk, hogy mindenkit megérintenek, mindenkivel jó viszonyban vannak... Hitük egyszerű és spontán módon kisugárzik a közéletre... kisugárzik másokra reményük is, amellyel olyasmiben remélnék, amit nem lehet látni, de még csak elképzelni sem. ... Akik őket látják, önkéntelenül megkérdezik maguktól: Miért ilyenek ők? Miért élnek így? Mi ad nekik erőt... Az ilyen tanúságtétel az *evangelizálás első lépése*... S az életnek erre a tanúságtételére minden keresztény meghívott” (EN 21).

Megjegyzendő, hogy *lélektani szempontból* a tanúságtétel oldja meg a sztereotipizálást, illetve az előítéletek problémáját — amelyről az imént szóltunk. Aki a keresztény élet tanúságtételével találkozott, akit személyesen megérintett a krisztusi élet öröme, sugárzása, abban megsemmisül az előítéletek jelentős része, s az nem elutasítóan, hanem nyitottan és kérdően fordul a keresztények felé. Ezért mondja az Evangélii Nuntiandi, hogy a dolgok rendjében az *igehirdetés a tanúságtételt követi* (EN 22). A mondottakkal kapcsolatban meg kell továbbá említenünk, hogy — amint az Evangélii Nuntiandi is hangsúlyozza — a tanúságtétel útján pótolhatatlan szerepe van a *személyes kapcsolatnak*. Vagyis az evangelizáció nem annyira a tömegek megmozgatása által valósul meg, sokkal inkább a személyes találkozások tanúságtétele által (EN 44).

Ami az *igehirdetés tanúságtételét*, az evangelizációban való szerepét illeti, természetesen, hogy a „szavak devalvációja” nem jelenti azt, hogy az igehirdetésnek, a teológiának nem volna szerepe az evangelizációban. Az igehirdetés feladatát maga Krisztus adta. De ő megadta önmagában az igehirdető modelljét is: Krisztus maga a megtestesült Ige. Krisztus igehirdetése nem választható el a lététől. Krisztus szava, igéje kisugárzása létének, önmagának aki Isten Igéje. Hasonlóan az egyház igehirdetése sem választható el az élettől. — S a következő sza-

vakat csak megsemmisülten merjük kiejteni, hiszen egy teljes krisztusi élet feladatát fogalmazzák meg, amelynek megvalósításától oly távol állunk: az igehirdetőnek is megtestesült, élő Igévé kellene válnia, hogy Isten élő és hatékony igéje megszólalhasson általa és benne.

Ami a *közösség tanúságtételét*, evangelizáló szerepét illeti, erről a Zsinaton, majd a zsinat utáni idoban ismételten nyilatkozott az egyház. E nyilatkozatok közül egyik legjelentősebb az *Ordo Initiationis Christianae Adultorum* — a felnőtteknek a keresztény hitbe való bevezetéséről kiadott dokumentum —, amelynek alapvető mondanivalója az, hogy a *nem keresztények figyelmét a keresztény közösségek szeretete és egysége hívja fel* az evangélium szépségére, s ugyan-csak ezek a közösségek — élő egyházközösségek és ezeken belül a kisebb közösségek — lesznek képesek arra, hogy helyet adjanak kebelükben a hit iránt érdeklődőknek vagy a hit útján elindulóknak mindaddig, amíg azok maguk is élő és tanúságtévő tagjaivá nem válnak az egyházi közösségnek. Ugyanígy nyilatkozott ismételten a III. és különösen a IV. püspöki szinódus (vö. EN 13,58,77). Az utóbbi hangsúlyozta, hogy a katekézis a keresztény közösség nélkül a levegőben lóg, s ezért nem csodálkozhatunk, ha hitoktatottjaink jelentős része nem válik élő kereszténnyé. A katekézis helye elsősorban a krisztusi közösség — mondja a szinódus.

Az evangelizáció misztikája. Az evangelizáció útjairól, „módszereiről” beszéltünk — követve az Evangélii Nuntiandi szóhasználatát. De az újabb egyházi megnyilatkozásokat megismerve az a benyomásunk, hogy inkább vagy elsősorban az evangelizáció *misztikájáról* kellene beszélnünk. Olyan értelemben, ahogyan Jézus, az apostolok vagy a szentek evangelizáló munkásságában is a természetfeletti háttér, az isteni kegyelem ereje volt az evangelizáció elsődleges útka és nem az egyéb „módszerek”, amelyeket alkalmasint az illető személyek alkalmaztak.

Ilyen értelemben újra és újra figyelmeztetnünk kell önmagunkat, hogy ha erről a három említett útról — az élet, a szó és a közösség tanúságtételéről és az evangelizációban betöltött szerepéről — gondolkodunk, ne maradjunk a felületen, hanem nézzünk a dolgok metafizikai, illetve teológiai mélyére.

Hiszen az *élet tanúságtételének lényege* nem a módszer. Azaz az élet nem azáltal tesz tanúságot, mert annyira tökéletes, hanem elsősorban azáltal, mert az Istennek átadott életben — az emberi gyengeség ellenére is — átragyog az Istennek a fénye.

A szó elsősorban nem azért tesz tanúságot Istenről, mert ellenallhatatlanul bizonyító erejű, hanem azért, mert „Isten igéje élesebb és elevenebb minden kétélű kardnál”, és mért az isteni Igével egyesült életben maga a Lélek, maga az élő Ige szólal meg.

A *közösség egysége* sem elsősorban azért tesz tanúságot, mert minden szeretetközösség vonzó, hanem azért, mert a *krisztusi közösség szentségi valóság*. Szentségi, mert Jézus ígérete szerint egységével jelzi Isten jelenlétét („legyetek egyek... ebből ismerje meg a világ Atyám, hogy te küldtél engem...” Jn 17,23), és szentségi, mert nemcsak jelzi, hanem *meg is valósítja* Jézusnak egy sajátos és valóságos jelenléti formáját, hiszen ő ígérte, hogy „ahol ketten vagy hárman összejöttök az én nevében, ott vagyok köztetek” (Mt 18,20; vö. EN 77).

Az evangelizáció célja. Az evangelizáció „eszköze”, útja a kegyelem, illetve maga Isten — az evangelizáló személy vagy közösség Istennel egyesült élete. De az evangelizáció célja sem kevesebb ennél: — az evangelizáció célja, hogy *elvezessen az Istennel egyváltó egyéni és közösségi életre*. Mit jelent ez az első pillanatban talán elvontnak tűnő megállapítás, amelyet egyébként minden témánkba vágó dokumentumban megtalálunk?

— Azt jelenti, hogy az evangelizáció célja *nem elsősorban ismeretközlés, intellektuális képzés, hanem a krisztusi életre való elvezetés.* (A IV. általános püspöki szinóduson talán legsúlyosabb kérdésként merült fel, hogy miként lehet átalakítani hitoktatásunkat, amely még mindig elsősorban vallási ismereteket közöl, és többnyire nem vezet el a mélyebb krisztusi életre kielégítő módon.)

— Azt jelenti, hogy az evangelizációnak, s ezen belül a hitoktatásnak, a szent-ségekre felkészítő katekézisenek *nem az a célja, hogy egy-egy állomáshoz, egy-egy szentséghez elvezessen, hanem hogy útra indítson a teljes, a Krisztussal egyre mélyebben egyesülő élet felé* (EN 18,23).

— De azt is jelenti, hogy az evangelizációnak — azaz mindennemű hitoktatásnak és szentségi katekézisenek — egyik szükségképpeni célja az is, hogy az evangéliumot elfogadó egyén eljusson az egyházba, az egyházi közösségbe, ahol *magát is munkássává lesz az evangelizációnak.*

Ilyen értelemben már a Zsinat, majd az Ordo Initiationis Adulorum, majd a IV. püspöki szinódus is megállapította, hogy az *evangelizáció és a hitoktatás számára a leghitelesebb modell az ősegyház katekumenátus intézménye.* Ennek lényege a krisztusi életre való elvezetés volt. S az előrehaladás állomásait nem egy tananyag elsajátítása határozta meg, hanem a keresztyén életbe és a keresztyén közösség életébe való belenövés mértéke.

A *küldetés egységessége* szempontjából meg kell még említenünk, hogy az evangelizáció célja, hogy „a jó hír eljusson az emberiség minden csoportjához”, *nem keresztyénekhez, nem gyökeres hívőkhöz, és nem hívőkhöz* egyaránt (EN 53—57). Továbbá célja, hogy az evangélium áthasson és *megújítson mindent, ami az emberhez tartozik*, az ember munkáját, életét, kultúráját stb. (EN 18—20). Ez utóbbi természetesen ismét csak akkor válik valóra, ha Krisztus tanítása áthatja az életet. Mert akkor az evangélium szerinti életben ténylegesen átalakulnak az élet egyes részterületei is. S akkor valósul meg, amiről a Diognetuszhoz írt levél így ír: „A keresztyénség olyan a világ számára, mint a test számára a lélek”.

Mi tehát az evangelizáció? Mindezek után megkísérelhetjük összefoglalni, hogy mit jelent az evangelizáció, és mi az új az evangelizáció mai szemléletében.

— Az *evangelizáció* nem vallási ismeretanyagot közöl elsősorban, hanem meg-hív a krisztusi életre. Közben természetesen megismerteti a vallás igazságaival is.

— Ebből következően az evangelizáció *első lépése* és legfontosabb eszköze nem a szó, hanem az élet. A Krisztussal egyesülő egyéni és közösségi *élet tanúságtétele.* A szó, az ígéhirdetés a tanúságtételt követi, illetve azon alapszik.

— Az evangelizáció küldetésének *hordozói* nemcsak a papok, a teológusok, hanem az *egész egyház*, minden egyes keresztyén és minden keresztyén közösség — a hierarchiával egyetértésben.

— Az evangelizáció *célja* nem kisebb, mint a Krisztussal egyre mélyebben egyesülő életre való nevelés és a krisztusi, tanúságtevő közösségbe való bevezetés.

Irodalom: 1. Evangélium Nuntiandi (Megjelent A II. vatikáni zsinat című kötetben, Bp. 1975. 511—44. old.) — 2. Ordo Initiationis Christianae Adulorum (Ismerteti: Teológia 1975/1, 164 k) — 3. Alszegehy Z.: Etefeladatunk az evangelizálás (Szolgálat, 37, 5—12) — 4. Emeis D.: Az egyházközség mint a katekézis előfeltétele és célja (Szolgálat, 37, 25—30) — 5. Lukács L.: A tanúság igéjével (Szolgálat, 37, 18—25) — 6. Nemeshegyi P.: A missziós munka a zsinat után (Szolgálat, 38, 5—12) — 7. Nyíri T.: Mit jelent az evangelizáció egy szocialista országban? (Teológia, 1979, 77—80) — 8. Széll M.: A teljesebb értelmű evangelizáció felé (Teológia, 1979, 89—95) — 9. Továbbá a Concilium 1978/4; a Teológia 1979/2; a Szolgálat, 37. és 38. tematikus számai az evangelizációról, illetve a misszióról.

AZ ARANYMŰVES BOLTJA

Elmélkedés a házasság szentségéről, olykor drámái fordulatokkal *

Fordította BALÁSSY PÉTER

II. A VÓLEGÉNY

(ANNA, ISTVÁN)

1.

ANNA

Iia az utóbbi napok eseményein végigtekintek,
össze kellene roppannom.
Csak keserőséggel tudok rájuk nézni.
Keserű az ételek, italok íze,
de éppígy az a belső íz is — a léleké,
mely kiábrándult vagy csalódott...
De vajon igazán kiábrándultam és csalódtam?
Hátha ez a dolgok megszokott rendje,
amit két ember sorsa irányít?
Pontosan így próbálta ezt István is magyarázni
amikor, mindjárt a kezdetén, feltártam neki
a fájdalmamat, mert egyre jobban gyöttrődtem miatta.
István hallgatott, egyáltalán nem vettem észre,
hogy átérezné, amit mondtam.
Ez csak növelte a fájdalmamat.
Már nem szeret — mi mást gondolhattam —,
hisz ügyet sem vet rá, mi bánt.
Sehogy sem tudtam beletörődni...
István akárha meghalt volna bennem.
De vajon meghaltam-e benne én is?
Vagy csak a megézés sugallta,
hogy most már végleg egyedül vagyok?
Mintha idegen volnék
önnönmagamnak is!
Mintha már nagyon messziről nézném a magam legbelső világát —
István annyira betöltött ott mindent,
hogy nélküle szinte sivataggá lett.
Vajon van-e szörnyűbb dolog,
mint a magunk legbelső világát, így átengedni
egyetlenegy valakinek, aki csak lakik benne,
de mégis kiteszíthat onnan
és sivataggá teheti az egészet!
Külsőleg nem változott semmi.
István látszólag olyan volt, mint régen,
de lelkem sebeit
nem tudta begyógyítani.
Neki nem fájtak, nem is érezte őket.
Talán nem is akarta. De behegednek-e maguktól?
És ha be is hegednek,
kettőnket valahogy már mindig elválasztanak.

*A mű eredeti címe: PRZED SKLEPEM JUBILERA (Meditacja o sacramencie maizenstwa
przechodzaca chwilami w dramacie)

Közben István biztos volt benne,
hogy semmit sem kell begyógyítania.
Magamra hagyott a nyílt sebekkel.
Lehet, hogy azt gondolta: „majd begyógyulnak így is”.
Azonkívül ő csak a jogaiban bízott,
és én azt akartam, hogy mindig megszerezze őket.
Nem akartam magam tárgyának érezni,
amit — mert egyszer már megszokták —
nem tudnak elhajtani.
Lehet, hogy volt ebben valami önzés?
Úgy éreztem, nem tettem meg mindent,
hogy ezt István is bevallja magának.
De hát lehet-e a szerelem kompromisszum?
Vajon nem az egymás szeretetéért vívott harcban
kellene mindig megújulnia?
Így harcoltam István szeretetéért,
készen bármikor félreállni,
ha nem érti meg e harc
lényegét.
Lehet, hogy végül egy nap megbocsátok?
Vagy megmarad köztünk a szakadék?
Nagyon nehéz határt szabni
az önzés meg az áldozat elébe.
Anyá voltam. Esténként
a szomszédos kis szobában elaludtak a gyermekeink:
Márk a legidősebb, és Mónika meg János.
Csönd borult a gyermekszobára:
a kicsik lelkéig még nem jutott el
szerelmünknek e szakadéka,
amelytől úgy gyötört a fájdalom.

2.

EGY ISMERETLEN FÉRFI

Már másodszor találkozom itt ezzel az asszonnyal.
Az öreg Aranyműves boltja előtt ment el.
Az ablaktáblák már csukva voltak, az ajtó is lakatra zárva.
Este kilenckor az Aranyműves befejezi a munkát,
és hazamegy.
Egész nap, amíg a műhelyében dolgozik, talán nem is tudja,
mennyire mélyen behatol az ő mestersége az emberek életébe.
Egyszer már beszélgettem is vele erről.
A bolt ajtaja nyitva volt és ott állt az Aranyműves,
a járókelőket nézte, mintha csak unalomból tenné.
Hevesen tűzött a nap, az utcát előzőnlötte a fény,
szinte belevakult a szem.
A férfiak és nők sötét szemüveggel jártak,
hogy ne bántsa őket e fényözön...
Most zárva van az Aranyműves boltja.
A járókelők arca elmosódik az esti szürkületben.

ANNA

Már többször jártam erre.
Naponta megtettem ezt az utat munka után.
Sokáig észre sem vettem,
hogy itt ez a bolt.
De azóta,
hogy szerelmünk szakadéka bizonyossá lett,
többször rápillantottam az arany gyűrűre,
— az emberi szeretet és a „házastársi hűség” szimbólumára.

Emlékszem, ahogy ez a szimbólum megszólalt,
amikor még látszott rajtunk a szerelem,
megszólalt, mint a szív valamennyi húrján
megcsendülő dal.

De aztán elpattantak a húrok,
és többé egyikünk sem tudta összekötni őket.

Egyre inkább megváltozott az élet
a két, teherré vált létezésről...

Csak a kötelességek maradtak meg,
a sok előírt, más-más kötelesség,
s azok is mindig jobban elszakadtak
a tiszta boldogság ízétől...

Akkor elgondolkoztam a gyűrűkről,
amelyeket mindig az ujjunkon hordunk
mindketten: István meg én.

Tehát egy napon, hazafelé a munkából,
ahogy az Aranyműves boltja elé értem,
arra gondoltam: ezt, az én gyűrűmet
jó áron el lehetne adni.

(István bizonyára észre sem venné —
neki nem számítok már.

Lehet, hogy megcsalt — nem tudom,
én sem törődöm az ő életével.

Akárha nem is volna.

Hivatal után, azt hiszem, kártyázni járt,
s jó későn vetődött haza a lumpolásból,
szótlanul vagy elég ziláltan,
ilyenkor aztán én sem szóltam hozzá.)
Ezek vittek rá tehát, hogy benyissak.

Az Aranyműves szemügyre vette a munkát, sokáig forgatta
ujjai közt a gyűrűt, majd később
a szemembe nézett. Aztán pár pillanatig
a gyűrűbe vésett írást fürkészte:
esküvőnk dátumát.

Megint a szemembe nézett. Beállította a mérleget...

Végül így szólt: „Ennek a gyűrűnek nincs semmi súlya,
a mérleg mindig nullára áll,
és egyetlen milligrammot sem tudok
kikényszeríteni belőle.

Az ön férje bizonyára még él —

ilyenkor egyik jegygyűrűnek sincs
súlya önmagában —, a jegygyűrűknek csak párosan van súlyuk.

Az én aranyműves mérlegemnek

az a sajátossága,

hogy nem méri a fémet,

csak az ember létét és a sorsát.”

Szégyenkezve vettem vissza a gyűrűt,

és szótlanul siettem ki a boltból

— úgy éreztem, ő hosszan néz utánam.

Ettől fogva más úton tértem haza mindig.

Csak ma megint... de a boltot zárva találtam.

EGY ISMERETLEN FÉRFI

Az asszony, akivel az Aranyműves boltjánál találkoztam,
nem véletlenül ment arra —
ebben egészen biztos vagyok...

Miközben beszélgettünk, jól láthattam,
megtől meddig ér az emberi szerelem,
és milyen meredek a partja.

Az, aki erről a partról lecsúszik,

nagyon nehezen kerül vissza,

és sokáig bolyonghat lent a mélység útjain.

ANNA

Magam is csodálkozom rajta,
hogy csak úgy egyszerűen szóba álltam
egy teljesen idegen férfival.
Istvánról beszéltem neki meg magamról...
Az az ember figyelmesen végighallgatott.
Nem tudtam sem a vezetéket-, sem a keresztnévét.
Ő sem kérdezte az enyémet.
És mégis, az egyik pillanatban
azt mondta: „Anna” (kimondta tehát a nevem)
„mennyire hasonló vagy hozzám
— te is meg István is,
mindketten hasonlóak vagytok.
Az én nevem pedig: Ádám...”
Olyan jó volt érezni
mellettem azt az embert.
Úgy megragadott az egyénisége:
annyira férfias volt, annyira magabiztos.
Egész lénye tükrözte gondolkodását, s átsuhant rajta valami árnyalatnyi fájdalom
(mennyire más volt, mint István).
Amikor pár perc múlva ismét a régi helyen álltunk,
Ádám hirtelen így szólt:
„Ez itt megint az Aranyműves boltja,
közeleg már a Völegény”.

ADÁM

Akkor azt mondtam ennek az asszonynak (Annának):
„közeleg már a Völegény” —
és ahogy ezt mondtam, a szeretetre gondoltam,
ami úgy kialudt az ő lelkében.
A Völegény bejár nagyon sok utcát,
és mindenütt sokfajta emberrel találkozik.
Amikor elhalad mellettük, megérinti
a lelküket. Ha rosszra lel,
fájdalmat érez. A szeretet is rossz
annak, akiből hiányzik.
Emlékszem — azt is mondtam még ennek az asszonynak:
miért akarod itt eladni a jeggyűrűdet?
mit akarsz ezzel a lépéssel elszakítani? — az életedet?
Talán nem adja el magát az élet minden pillanatban?
vagy az egész élet minden lépése
nem csupa elszakadás?
... Az élet kaland,
de ugyanakkor megvan a maga törvényszerűsége
és értelme is —
következésképpen nem szabad a gondolatainkat
meg a fantáziánkat csak úgy egyszerűen szabadjára hagynunk!
Akkor hát mit tegyünk velük? — kérdezte Anna —
Azt hiszem — válaszoltam —, bizzuk az igazságra őket.

ANNA

De hát nem éppen az az igazság, amit a legjobbnak érzünk?...
Legalább annyira gyöngéd voltam, mint szenvedélyes —
vagy a szerelem nem az érzékek és az adott hangulat következménye?
Ádám viszont nem értett ezzel egyet.
Szerinte a szerelem két emberi lét szintézise,
amikor azok egy adott pontban mintegy összefutnak egymással
és ketten egyé lesznek.
Aztán megint elmondta,
hogy ezen az úton jön majd a Völegény,
és már közel van.

A hír, amit most másodszer hallottam,
vágyódást keltett bennem.
Vágyódást valami nagyszerű után,
egy határozott, egyenes férfira vágytam,
aki más lesz, mint István,
más, egészen más...
Rohanni kezdtem,
jól megnézve magamnak minden arra jövő férfit.

3.

ANNA

...Közülük az első, akihez hozzáértem, ügyet sem vetett rám. Maga elé bámult és csak annyit mondott: „Bocsánat”...

ELSŐ FÉRFI

Bocsánat.

ANNA

Nem tudom miért, de ebben a pillanatban minden férfinak a figyelmét magamra akartam vonni.

ADÁM

Épp ez indít arra, hogy elgondolkozzam az emberi szerelemről. Nincs még egy olyan dolog, ami jobban az emberi élet felszínén volna, mint ez, és ugyanakkor nincs ennél ismeretlenebb és titokzatosabb világ. Ez az emberi lét egyik legnagyobb drámája. A szerelem felszínének megvan a maga sodra, gyors ez a sodrás, csillogó és könnyen változó. E sodrás időnként annyira szédítő, hogy magával ragadja az embert, nőt, férfit egyaránt. Ebben az elragadtatásban azt gondolják, hogy megfejtették a szerelem valamennyi titkát, holott még csak nem is érintették azokat. Pillanatnyilag boldogok, mert azt hiszik, hogy eljutottak a létezés határához és kiszabadultak a titkok rejtelseiből, olyannyira, hogy már semmi sem maradt. Pedig hát: ennek az elragadtatásnak a túlsó oldalán nem marad semmi, vagyis azon túl csak a semmi van. De nem lehet, nem lehet megsemmisülni! Értsétek meg: nem lehet! Az ember a maga teljességében és folytonosságában *continuum* — tehát nem semmisülhet meg!

ANNA

A következő járóelő, akivel találkoztam, észrevette a tekintetemet és megállt. Viszonzva a pillantásomat, két lépést tett felém, és így szólt: „Azt hiszem, mi már találkoztunk valahol...”

MÁSODIK FÉRFI

...Azt hiszem, mi már találkoztunk valahol...

ANNA

Legszívesebben rögtön a nyakába ugrottam volna. Hisz oly fülledt volt az este, és megannyi picinyke fény szűrődött át az októberi rozsdás faleveleken... És akkor a férfi azt mondta: „Bemehetnénk ebbe a lokálba. Pár taktus könnyű muzsika jót tenne...”

MÁSODIK FÉRFI

...Bemehetnénk ebbe a lokálba. Pár taktus könnyű muzsika jót tenne...

ANNA

És azután? — ő nem felelt. Én pedig visszariadtam ettől az „azután”-tól. Ez a férfi bizonyára nő... Hirtelen megértettem, mi mindent foglal magában ez a kifejezés: „alkalmi nő”. És valami azt súgta: ne maradjak ott a közelében.

Nem tudom, meddig futhattam és melyik irányba. Csak azt tudom, hogy egyre távolabb kerültem az óváros melletti fasortól, a templom felé, melynek fülkéiben szentek szobrai állnak. A leghátsó fülkében — emlékszem — feszület állt, előtte minden éjszaka lámpa ég...

Nicsak egy autó! Csodás darab! Ablaka félig leengedve, a volánnál egy férfi ül. Megálltam.

ADÁM

A szerelem nemcsak kaland. Minden ízében áthatja az embert. Megvan a maga fajsúlya. És egész életünkben a súlya. Nem lehet csak egy pillanat. Az ember az örökkévalóságot nyeri el általa. Epp ezért benne van Isten terveiben, mert egyedül csak Isten örökkévaló.

ANNA

Megálltam és tekintetem végigsiklott a kocsin, az ablakon, a férfin. Eszembe jutott, amit István mondott: „Kedvesem, egyszer majd veszek egy autót, és el-suhanunk a csodaszép, gazdag ismeretlen felé”. A férfi kinézett. Közelebb léptem. Ő még lejjebb engedte az ablakot. A mellette levő helyre mutatott. Aztán begyújtotta a motort. Már a kilincsen volt a kezem. Csak le kellett volna nyomni. Hirtelen egy férfias kezét éreztem a kezemen. Fölpillantottam. Megint Adám állt mellettem. Láttam, mennyire gyötrődő a tekintete, elárulta felindultságát. Adám mélyen a szemembe nézett. Semmit sem szólt. Csak a keze fonódott még szorosabbra a csuklóm köré. Aztán hirtelen azt mondta: „Ne! Ne menj!”

ADÁM

Ne! Ne menj!

ANNA

Éreztem, hogy az autó hirtelen távolodni kezd tőlünk. Egy pillanat — és már el is tűnt. Adám elengedte a kezem. Valami olyasmit mondtam: milyen csodálatos, hogy visszajöttél, pedig azt hittem, már nyomod vezett örökre. Hol jártál mostanáig?

ADÁM

Visszajöttem, hogy megmutassam neked az utcát. Mennyire káprázatos! Igen, káprázatos, de nem azért, mert tele van üzletekkel, nem is a neonfények és a művészi épületek teszik azzá, hanem — az emberek. Nézd, ott az utcán fiatal lányok jönnek. Fürgén szedik a lábukat, nevetgélnek és hangosan beszélgetnek. Ő, te valószínűleg nem tudod, hová igyekezzenek. — Lámpásaik kialudtak, most mennek olajat venni. A lámpásokat feltöltik olajjal, és azok újra világítanak. Ők az okos szüzek. Számold meg, hányan vannak. Őtnek kell lenniük. Elmentek... De most amoda nézz! Azok a balga szüzek. Alszanak. Lámpásaik oldalra fordítva hevernek a kövön... Alvajárók. Letargikusan lépdelnek — mintegy kábulatban, teljesen elfeledkezve a körülöttük levő világról. Most te is ilyen kábulatban élsz, már majdnem elaludtál. De én eljöttem, hogy fölrázzalak.

ANNA

Miért keltettél föl?

ADÁM

Azért keltettelek föl, mert ezen az utcán fog jönni a Völegény. Az okos szüzek elmentek elébe, hogy világítsanak neki, a balga szüzek viszont elaludtak, és nem fognak időben fölébredni.

ANNA

De a Völegény tovasiet. Nem fog várni.

ADÁM

Ő mindig vár. Szüntelen várakozásban él. Hogy kire? Rád is... Nem tudsz iézni szeretet nélkül. Messziről figyeltelek, ahogy mentél az utcán és megpróbáltad fölhívni magadra a figyelmet. Szinte hallottam a lelkedet. Kétségbeesetten kiáltottál a szeretetért. Kerestél valakit, aki megfogja a kezéd és vezessen... Ő, Anna, ha tudnád, hogy minden szeretet mélyén egyetlen Szeretet van! A Völegény végigmegy ezen az utcán és minden utcát bejár! Miképp bizonyítsam be neked, hogy menyasszony vagy?! Át kellene most törni lelkednek ezt a rád nehezülő rétegét, ahogy a forrás vize áttöri magát a köveken és rögökön, hogy az erdő zöldjére leljen... Mert szeretni annyit jelent, mint életet adni a halálon át; szeretni annyit jelent, mint friss forrásvizet fakasztani a lélek mélyéről, mely lángol vagy izzik, de soha el nem ég. Ő, láng és forrás! Te nem érzed a forrást, mert láng emészt. Így van?

ANNA

Nem tudom... Én is olyan vagyok, mint a balga szüzek... Miért keltettél fel?

ADÁM

Mert közeleg a Völegény. Ez már az ő órája. Nézd: az okos szüzek már elindultak. Viszik a lámpásukat, melyben friss olaj ég. Világos a fénye, mert megtisztították a lámpás üvegét. Vidáman mennek, szinte szökellve.

ANNA

Láttam ezeket a lányokat. Arcukon nem volt semmi életidegen zárkózottság. Vajon valóban annyira tiszták és erényesek, vagy csak szerencséjük volt az életben, nem úgy, mint nekem?

Aztán messzebbre láttam. Egy Férfi jött az úton, könnyű felöltőben, kalap nélkül. Arcvonásait nem tudtam kivenni azonnal, elgondolkodva lépdelt, fejét lehajtva. Ósztónósen elindultam felé. Amikor mégis fölemelte arcát, majdnem fölsikoltottam. Úgy rémlett, mintha maga István nézne rám...

ADÁM

Tudom, mitől riadtál vissza. Nem bírod elviselni, hogy lásd az ő arcát.

ANNA

Egy arcot láttam, amit gyűlölök, és láttam ugyanezt az arcot, amit mégis szeretnem kell. Miért tesz el engem ekkora próbának?

ADÁM

A Völegény arcában bárki közülünk felismerheti mindazoknak az arcvonásait, akikben az életnek és a létezésnek ezen az oldalán összekuszálódott a mi szeretetünk. Mindenki benne van.

ANNA

Félek.

ADÁM

Félsz a szeretettől? Vajon valóban félsz a szeretettől?

ANNA

Igen, félek. Miért gyötörsz engem? Ennek az embernek az arca olyan volt, mint Istváné. És én félek ettől az arctól.

4.

KÓRUS

1. Kialusznak a fények, szó megszakad,
marad a gondolat és a dráma.
Két ember: két egyedüllét.
Sorsuk széthasad,
be kell hát vallani végül:
többé már nem egyek.
2. Lámpások feketéllnek a fénytelen utcán...
Hull az eső, járda meg út csupa tócsa.
3. Balga szüzek, ó, balga szüzek,
nincs, ki tüzet élesztene vízből!
4. Félre, félre, csalódás és hazugság:
senki se ment el, nincs híja a fénynek.
Minden olyan, akárha egykor.
Esőtől frissül a zöld lomb
— nem korhadtak még a sudár fák.
Ázik Anna haja, István köpenye
meg a válla.
5. Ez csak volt. Nincs, aki már idehozza.
Hajunk ázott, tavasz jön meg ős jön. Ne sírj!
Nem menekülhetsz és nem lehetsz más
— hull, csak hull az eső.
6. És a kanócok olajat isznak,
és a víz issza a lángot,
és a kő a vizet nem issza —
nem issza — nem issza —,
de a víz megitta a lángot,
s a lámpás kihunyt.
7. Két világtalan lámpás.
Egyik a másiknak nem adott fényt.
Egyik a másiknak nem adott olajat.
Nem adott
nem adott
— két lámpás — és az eső.
8. Leszáll az alkony, és ő elhozta a Fényt.
Elhozta, s vitte tovább.
Hogy eggyé legyünk te meg én,
mi meg ő.
Íme eljött.
Ki tudja, hányra jár most az idő?
9. Én vagyok. Én vagyok. István karja erőtlen
és Anna haja száraz. És a szeme...

5.

ANNA

Amikor látomásomból és löprengésemből felocsúdtam,
még mindig ugyanott álltam, mint azelőtt.
Az Aranyműves boltja már zárva volt.
Felidéztem magamban a szemét, ahogyan rámnézett,
és az ő szeme szavak nélkül is beszélt és ezt parancsolta nekem
nem szabad soha lejjebb kerülnöd annál, amit az én tekintetem lát,
nem szabad soha mélyre süllyedned, mert a te életed súlyát rögtön
megmutatja az én mérlegem.
Amikor aztán, telve titkos reménnyel,
a nekem megígért, gyorsan közelgő Völegény felé futottam,
az ő arca István arca volt.
De miért kellett Neki ezzel az arccal rámnéznie?
Miért? Miért?

III. A GYERMEKEK (MÓNIKA ÉS KRISTÓF)

1.

TERÉZ

Azon a napon, amikor Kristóf Mónikáról beszélt nekem, lassabban mentem hazafelé, mint máskor. At kellett ugyanis gondolnom, amit fiam mondott és kellően felkészíteni rá a szívemet.

Már régóta tudtam a lányról. Kristófnak egyik évfolyamtársnője volt az egyetemen. Tudtam azt is, hogy Kristóf érdeklődik iránta. Néhányszor láttam őt — félénk gyermek volt és csöndes. Úgy vettem észre, nagyon zárkózott és belső értékeit annyira jól magába rejti, hogy nehéz közel kerülnie más emberekhez. Vajon ez valóban érték?

Tehát Mónikára gondoltam az ismeretlen utcákon, és közben mindig Kristófit láttam...

Abban a pillanatban (alighanem) az Aranyműves boltja előtt álltam. És hirtelen úgy rémlett, mintha magam előtt látnám azt a tükröt, amelyben egykor visszatükröződött András sorsa meg az enyém. Sokáig álltunk a küszöbön. Októberi este volt. A jegygyűrűk ott feküdtek előttünk a kirakatban. Aztán a kezünk újján láttuk őket. Abban a bizonyos tükröben benne volt a mi legközelebbi jövőnk: hogy mi ketten Andrással, a két jegygyűrű által egyé leszünk — a többi ködbe vész...

Amikor Kristóf kétéves lett, András elment a frontra. Nézte a gyermeket és hosszan magához szorította, mielőtt bezárult mögötte az ajtó. Ez volt az utolsó találkozásuk — és Kristóf nem ismeri apját... Kristóf pedig növekedett — és én egyre jobban téged láttalak benne, András. Nem szakadtam ki a te csodálatos lényed vonzóköreiből, átadtam magam egészen neked és nem tudlak többé elveszíteni. Még ha nem is térsz vissza, még ha nem is teszel érte semmit. A tükör túloldalán az Aranyműves kiválasztotta a gyűrűket. A tükör túloldalán sorsunk kettészakadt — mégis egyek vagyunk. Kristóf, az én Kristófom ma Mónikáról beszélt nekem az idegen, félénk gyerekekről — ahogyan te annak idején „Terézt” emlegetted anyádnak. A szó elsuhant.

Ma tehát megint az Aranyműves boltja előtt álltam, és olvastam a mi különös történetünk folytatását. Ennek az öregnek a szemében ott volt új létünk egész szintje. A függőn: a szív. (És a függőleges meg a vízszintes metszette egymást.)

2.

(AMIRŐL KRISTÓF ÉS MÓNIKA BESZÉLT) KRISTÓF

Amikor apa elesett a fronton, anyára hagyott, és nem látogatott meg soha többé, nem volt naponta velem. Anyám belémoltotta az apa eszményképét — így növekedtem, és elgondolkodtam, ki tudja, hányszor, de hányszor, az ő asszonyi sorsáról; ez a sors tele volt magányossággal egy ember miatt, akit elvesztett. és aki bennem élt tovább.

De neked nem akarok ilyen sorsot. A jelenléte akarom,
hogy te meg én mindig úgy éljünk egymásban, akárha most.
Vagy nem hasonlíttasz-e sokban anyámhoz, hogy ha majd el kell hagynom őt,
benned újra megtaláljam? Teljesen új élet ez,
és teljesen új emberekkel...

MÓNIKA

Én mégis félek és téged is féltelek.
Azelőtt sokáig féltem tőled, miközben önmagamtól is féltem.
A te apád elment és elesett, de mégis fennmaradt az egység
— te voltál az ő szószólója, benned folytatódott a szeretet.
Az én szüleim úgy élnek, mint két idegen ember,
és nincs meg köztük az az egység, amiről álmodozni kell,
valahányszor két emberben gyökeret akar verni az élet, és adni akar.
Igazán nem lesz ez tévedés, drágám, igazán nem fog elmúlni hirtelen?
Hátha egyszer majd te is elmegy, ugyanúgy, mint az én apám,
aki otthon idegen —, és hátha elhidegülök én is, mint anyám,
aki önmagának is idegen. És egyáltalán elég erős-e
az emberi szeretet, hogy kitartsa egy emberi életen át?
Mert hiszen most egész valómmal érzem, hogy szeretlek
— de ugyanakkor mást is érzek a jövő iránt,
és ez a félelem.

Tudom, te mindezt átvetted tőlem (ott kezdődött el a szerelem),
saját kezébe vetted egykor, akárha azt a másik
átfázott és szinte már jéggé fagyott kezét
— az én kezemet —, emlékszel, Kristóf, síelés közben,
fönt az erdőszélen, amikor oly hirtelen jött az alkonyat,
és mi letévedtünk az útról. Akkor féltem tőled,
de még inkább az erőtől, hogy legyőzhet,
aztán magamra hagy... (voltaképpen a jövőtől féltem).

KRISTÓF

Tudomásul kell vennünk, hogy a szeretet összefonódott a sorssal.
Ha a sors nem töri szét a szeretetet, győz az ember.
De soha nélküle — és soha kívüle.
Itt az ember határa.
Éjszaka nemegyszer fölriadtam — és tudatom rögtön
megkeresett téged. Azt kérdeztem magamtól, vajon
elérhetem-e átfázott kezéd, hogy kezemmel fölmelegítsem:
— és így együtt értsük meg, mi az egység, új létünk látomása,
mely mindkettőnkben ott él. De nem fog-e kihunyni egykor?
Így töprengtem órákon át, és reggelig nem hagyott nyugodni
a kísértés, hogy elmeneküljek akárhová — de ma már nem tudok.
Mostantól már együtt kell mennünk, Mónika, együtt...
Minden mástól el kell szakadnunk, és újra megteremtelnünk a magunk sorsát.
A szeretet Istentől nekünk küldött kihívás,
amit alighanem azért küld, mert kevéségünkkel kihívtuk a sorsot.

MÓNIKA

Mostantól már együtt kell mennünk, Kristóf, együtt,
még ha el is hidegülnék tőled, mint apámtól anyám.
Ezért is féltem oly soká a szerelemtől. Ma már
a szeretettől félek, ettől az emberi kihívástól.
Mert akit választasz, nehéz teremtés, más előtt végtelenül félenk,
könnyen magába zárkózik és nehezen osztja meg másokkal
saját „én”-jének zárt világát.

KRISTÓF

Én nem tudok több lenni, mint te. Nem azért szeretik az embert,
mivel „könnyű egyéniség”. Valójában miért is szeretik?
És én mit szeretek benned, Mónika? Ne kényszeríts, hogy válaszoljak.

Hisz nem is tudnék válaszolni. A szerelem megelőzi a maga tárgyát.
Vagyis a szerelem úgy közeledik hozzá, hogy már-már nem is veszi észre.
Ott és akkor más gondolatok ragadják magukkal, el kell hagynia minden hideg
érvelést
— és ebben az „izzó gondolkodásban” szinte egy a fontos: vajon mi lesz belőle?
De erre sem tud semmi választ, oly közel került már a tárgyhöz.
És tudod, minék örülök leginkább?
Hogy mégis annyi bennünk az igazság, hogy valahogy szabadabban igazodhatunk el
e magukkal ragadó dolgok roppant erdejében.

3.

TERÉZ

Ezen az estén kellett megértenem, András,
mekkora súllyal nehezedünk rá mindnyájan az ő sorsukra.
Számukra mi lettünk a küszöb, melyet csak erejüket megfeszítve léphetnek át,
hogy új otthonra leljenek, a saját lelkük otthonára.
De jó lenne, ha nem botlanának meg — — —
bennük élünk nagyon sokáig.
Amikor a gyerekek felnőnek a szemünkben, szinte bezárulnak előttünk,
mint az áthatolhatatlan föld, bár korábban már magukba fogadtak.
És ha kívülről be is zárkoznak,
belül mégis ott leszünk bennük,
és — rettenetes rá gondolni — az ő életük valahogy felülbírálja
mindazt, amit mi alkottunk, mi szenvedtünk...
Íme a hely, ahol valaha mi álltunk, éppen úgy,
ahogy most ők állnak. Gyönyörködtünk e csodálatos Bolt kirakatában.
Bizonyos igazságok valamiképpen megmaradnak, és újra meg újra visszatérnek
hozzánk...

Semmi sem múlt el, András —

Oda kell mennem hozzájuk és azt mondanom:
semmi sem múlt el, gyermekeim, az embernek vissza kell térnie
arra a helyre, ahonnan a lét ered —
és annyira vágyik rá, hogy megszülessék a szeretet által.

KRISTÓF

Amikor kezünkbe fogtuk a gyűrűket, éreztem, hogy megrezen a kezed.
Elfelejtettük megfigyelni annak az öregnek az arcát,
pedig a mama azt mondta: sok mindent elárulhat a szeme.
Nem a mi hibánk, hogy semmit sem olvastunk ki
a tekintetéből — hiszen alig beszélt és ismerős dolgokat mondott.
Ne csodálkozz hát, mama, de valahogy nem volt hatással ránk
(ismerős dolgokat mondott és nem éreztük a nagyságukat),
Mónika kezének rezzenése viszont sok mindent elárult.
Megindultsága átjárta egész lényemet, és e megindultságnak közvetve
magam is részesévé lettem, olyannyira hatott rám
— és érzelmeinknek ebben a mélységében megpillantottam mindkettőnket:
azt hiszem, nagyon szeretem.

MÓNIKA

Csak egymással törődünk — hogyan is tudunk volna figyelni másra...
Ő sem tett érte semmit, hogy minket ámulatba ejtsen...
Először egyszerűen mértéket vett az ujjunkról, aztán a gyűrűkről,
mint bármelyik más kézműves tenné. Nem volt ebben semmi rendkívüli.
Egyáltalán nem közeledett hozzánk. Nekünk pedig az volt a legszebb, amit
mindketten éreztünk. Ő nem tett hozzá semmit, és nem vett el belőle semmit...
...teljesen betöltött a szerelem — és több aligha történt.

TERÉZ

Megdöbentem... Lehet, hogy az öreg Aranyműves
már nem munkálkodik a maga tekintetének és szavainak erejével?
Vagy talán egyikük sem alkalmas rá, hogy fölfogja azt az erőt,

ami az ő pillantásában és szavaiban rejlik?
Mit fogtok építeni, gyerekek? Milyen szilárdak lesznek
a ti érzelmeitek az öreg Aranyműves
szavainak lényege nélkül, amikor egyedül csak e szavakon halad át
minden házasság tengelye a világon?

MÓNIKA

A szüleimre gondolok, a szüleimre gondolok
— mert természetesen megpróbálom elképzelni, Kristóf,
az esküvőnk napját, nagyon gyakoriak ezek a próbák.
Olyanok általában, mint egy színházi próba:
színheiyük a képzeletem színpada, meg a gondolataim színpada.
Apám játssza az apa szerepét és a férj szerepét,
anya belemegy ebbe a szerepbe és hozzá alkalmazza a magátét.
De mindig meggyötör az arcuk...
Ó jaj, mikor kezdjük el végre
élni a magunk életét?! És mikor hiszem el már végleg,
hogym egészen más vagy, mint az apám?! Mikor leszel már egyedül csak Kristóf
minden más képzet nélkül?! Úgy vágyom rá, hogy a tiéd legyek,
de mindig utamat szegi, hogy sorsom a magány.

KRISTÓF

Különös volt, drága mama, a szerelmünk története,
a szerelmünké Mónikával — amit először neki kellett megvallanom,
aztán meg a szüleinek. (ők még most sem nagyon kedvelnek,
bár meglehet: már kissé jobban...),
és mégis megpróbáltam magam elé képzelni együtt,
milyenek lesznek majd az esküvőnkön:
hisz sok minden másként van, mint gondolnánk, s mindig másként lesz —
mert él bennünk egy belső ember is, nem csupán aki álarcot hord.
Vajon tudod-e, mi lakik anyádban és apádban?

Amikor eljön az esküvőnk napja,
te elszakadsz tőlük. —
Valaha kézenfogva vezettek, mint kislányt,
de még korábban csecsemő voltál,
és apád megjött a munkából
és megkérdezte anyádat, Annát,
gyarapodott-e Mónika és jó-e az étvágya,
és örült a te kicsi tested minden gramm súlyának,
örült az álmodnak, később meg, hogy gagyogni kezdtl
— s közben maga is gyermekké vált.
Mindez nem röppent el
nyom nélkül.
Tehát ha eljön az esküvőnk napja,
betoppanok és elviszlek magammal
a fájdalomra éret emberektől
a szerelem új fájdalmára,
az újjászületés fájdalmára,
és mindnyájan eltelünk majd örömmel,
és mindnyájan elérkezünk majd ahhoz a határhoz,
amit emberi nyelven alighanem úgy hívnak: „boldogság”.

4.

TERÉZ

Amikor eljött az esküvő napja, ott volt mindkét szülő,
és Mónika, fehér menyegzős ruhájában, közöttük állt.
Kristóf meg mellettem jött, apja helyett Adám kísérté.
Adám volt az az ember, aki utoljára látta Andrást.
Nagyon kedvelte Kristófot, és az is ragaszkodott hozzá.
Ő egyszer azt mondta:

„Én alighanem azért vagyok, hogy minden ember helyét betöltsen, magamra vállalva további sorsukat, mert bennem kezdődött a sorsuk...”

Az esküvőn rendkívül ünnepélyesek voltunk, és Mónika csodálatos volt. Kristóf viszont egy kicsit sápadt. Lassan mentek egymás felé.

Azután Kristóf kézenfogta őt és elindultak előttünk.

(Az Aranyműves boltja kissé jobb felől a hátunk mögött volt.

A jegyesek még gyűrűt váltottak – és így mentek innen tovább, kéz a kézben.

Mi hátul maradtunk...)

Ők meg csak mentek. Észre sem vették a tükröképünket

e különös kirakat üvegében, nem vizsgálgatták a jövőt.

5.

ANNA

Kiapadt már bennem István iránt a régi, lányos szerelem,

kiapadt, mint a forrás, mely nem bír újra feltörni a földből.

Mégis próbáltam hinni benne, és valami rendszerben,

valami összhangban, hinni az életemben is

És közben — már nem néztem le őt, nem növeltem a fájdalmat,

életem szörnyű fájdalmát, az életemét, amelyet eltékozolt.

Kezdtem keresni a hibákat önmagamban is. Voltak.

Így hát nem némultam el. Nem hallgattam, és nem roppantam össze.

Lehet, hogy ő is más lett — nem tudom. De mégis jobban el tudtam viselni.

Ettől kezdve, azt hiszem, ő is könnyebben tűrte, hogy mellette vagyok.

Mintha már nem is távolodnánk annyira egymástól,

mint azelőtt. Most szinte egy helyben áll minden.

Talán magunknak élünk? Aligha. Elsősorban a gyermekeinknek élünk.

Mónikával nehéz, hisz benne is sok mindent leromboltunk.

Most elmegy tőlünk. Úgy érzem, túl korán

— és elvisz a szívében mindent, amit látott, szüleinek minden hibáját.

A Völegénynek viselnie kellett István arcvonásait — igen, ma már megértem.

Mégis megmaradtam egynek a balga szüzek közül, akiknek nem volt olajuk —

a lámpás meg alig pislog már, s közben lelkenek szinte minden

kanóciát elfogyasztja.

ADÁM

Ezen az estén újra láttam Annát. Annyi év után ma is eleven még benne az a találkozás a Völegénnyel. Az út, amelyen járt, csak pótléka volt a szeretet útjának. Pótólnia kellett, miközben adott és elfogadott, bár más mértékben, mint valaha. Éppen azon az estén történt a döntő fordulat, sok évvel ezelőtt. Amikor széthullással fenyegetett minden. Csak akkor kezdődhetett az új szerelem, miután találkozott a Völegénnyel. Amit Anna ennél a találkozásnál érzett, eleinte fájdalmasnak tűnt. De ahogy múlt az idő, úgy csöndesedett el lassan minden. Azt viszont, ami kisarjadt, még mindig nehéz volt elérni, mert hiányzott belőle a szeretet „íze”. Valamikor talán mindketten megizlelhetik majd ezt az utat...

A szeretet számára néha oly rövid az emberi lét. Máskor meg épp fordítva van: a lét viszonylatában az emberi szeretet mutatkozik túl rövidnek — és talán még inkább sekélynek. Egy biztos: minden emberben megvan az adottság valamilyen létre és valamilyen szeretetre — vajon tud-e majd ebből értelmes egészet alkotni? Ezt az egységet senki sem tudja kikerülni, hogy bezárkózzék önmagába. Oly módon kell nyitottnak lenni, hogy ez egyrészt magánál többre tartson minden más embert, másrészt mindig az abszolút Létet és Szeretetet tükrözze vissza, legalább a l a m i m ó d o n mindig tükrözze vissza Őt.

A ti sorsotoknak is ez a végső értelme: Teréz!, András!, Anna!, István!

Meg a tiéteknek: Mónika!, Kristóf!

TERÉZ

Ádám sorra megnevezett bennünket. A saját nevét elhallgatta.

Olyan volt, mintha közös nevezője volna valamennyiünknek,

és egyszersmind védő meg bíró.

Mi hallgatunk, és rábíztuk magunkat a gondolataira,

az elemzésére meg a szívére...

Nehéz volt elszakadni a fiataloktól:

Mónika és Kristóf v a l a m i m ó d o n újra visszatükrözi

az abszolút Létet és Szeretetet.

Eljönnek ide ismét, bizonyára visszatérnek. Csak egy pillanatra mentek el, hogy gondolkodjanak...

Mert létrehozni valamit, amiben az abszolút Lét és Szeretet tükröződik, mindenképpen a legnagyobb dolog!

De úgy élnek, hogy még nem tudnak róla.

ISTVÁN

En sem tudtam jobban, mint ők, miről beszélt Ádám, aztán meg Teréz, Kristóf anyja. És még azelőtt Anna, ki mintegy gyónásban, sok mindent felidézett Ádámnak élete legutóbbi éveiből. Amikor már a Vőlegényről is beszélt, akinek az én arcvonásaimat „kellett” viselnie, azonnal áttért Mónikára. Ezt az egyet értettem meg leginkább: Mónika minden áron el akar menni tőlünk — de miért, miért? En nem tudom határozottan, mit jelent: „visszatükrözni az abszolút Lét és Szeretet vonásait” —, de ha Mónika el akar hagyni bennünket, bizonyára azért döntött így — és ezt nagyon is jól tudom —, mert mi ketten, Anna meg én, nagyon rosszul tükrözzük vissza e vonásokat. Igen, ezt világosan megértettem, és valahogy megint belémhasított a fájdalom.

És amikor mindezt fölismertem, egyszersmind — annyi év után először — megéreztem azt is, hogy be kell valamit vallanom, valamit, amitől egészen feltáru-
l a lelkem, és ezt Annának kell bevallanom (mintegy az önvádtól kényszerítve, vagy talán még inkább e kényszernek mindkettőnkre nehezedő súlyától — — —). Mindenesetre odaléptem hozzá és átkaroltam a vállát (amit már régen nem tettem, nagyon-nagyon régen). És közben ezt mondtam neki:

Milyen kár, hogy annyi sok éven át nem törődtünk a gyermekeinkkel, mennyi sok mindent veszítettünk ezáltal!

Anna, Anna, milyen kár, milyen kár!

Ave Mária

*A szárnyaim dicsérnek
AVE MÁRIA
a szárnyaidhoz érek
AVE MÁRIA
taníts repülni újra
engedj vissza az útra
AVE MÁRIA
ezentúl mögém álljál
ne érhesen az ármány
AVE MÁRIA
fényben tartalak téged
te felbontatlan képlet
AVE MÁRIA
miattad harcba mentem
az átkodott ellen
AVE MÁRIA
most hangszerek dicsérnek
s örökkön szól az ének
AVE MÁRIA*

Szárnyaitok alatt

*A bizalmatok
Tüzén
Melegszem
Álmaim
Szárnyaitok
Alá rejtem
S a lelkem
Darabkáiból
Amit alkotok
E négyszinű
Tereñ
Ha elfogadjátok
A halált is
Megölelem*

ILUH ISTVÁN

URR IDA

Utam a szentségekhez

PROLÓGUS

Szobámba lépett és így szólt: „Boldogtalan vagy, ki nem ért semmit, nem tud semmit. Gyere velem és olyasmikre tanítalak majd meg, miket nem is sejtesz.” Követtem.

Egy templomba vitt. Új volt és csúnya. Az oltár elé kísért és így szólt: „Térdelj le”. „Nem kereszteltek meg”, feleltem. „Borulj le hát úgy e hely előtt szeretettel, hogy itt az igazság él”, felelte. Engedelmeskedtem.

Kivezetett és fölmentünk egy manzárdszobába, ahonnan a nyitott ablakon át látni lehetett az egész várost, néhány faállványt, a folyót, melyen hajókat rakodtak ki. Leültetett.

Egyedül voltunk. Ő beszélt. Néha bejött valaki, bekapcsolódott a beszélgetésbe, aztán kiment.

Ez már nem a tél volt. De még nem is a tavasz. A fák ágai csupaszon álltak, rügyek nélkül, hidegben és tűző napsütésben.

A fény emelkedett, fölragyogott, leszállt, majd a csillagok és a hold fénye áradt be az ablakon. Aztán újra feljött a hajnal.

Olykor elhallgatott, a faliszekrényből kenyeret vett elő és megtörtük. Ennek a kenyérnek valóban kenyérszerű volt. Soha többé nem találtam rá erre az izre.

Nekem, majd magának töltött a borból, melynek íze a napé volt és azé a földé, melyen ez a város épült.

Néha a manzárdszoba padlójára heveredtünk és az álom édessége szállt rám. Aztán fölbredtem és ittam a nap fényéből.

Tanítást ígért, de nem tanított semmire. Mindenféléről el-elbeszélgettünk, fesztelenül, ahogy régi barátok szoktak.

Egy nap így szólt: „Most eredj”. Térdre estem, átkaroltam a lábát, könyörgtem, ne izzón el. De ő letuszkolt a lépcsőn. Semmit sem tudva lebotorkáltam, a szívem mintha meghasadt volna. Róttam az utcákat. Aztán arra eszméltem, hogy már nem is tudom, hol van az a ház.

Soha nem próbáltam, hogy ismét megtaláljam. Megértettem, hogy ő is tévedésből jött el értem. Nem ebben a manzárdszobában van a helyem. Lényegtelen, hogy hol; egy börtönzugban, egy polgár csecebecsékkel és piros plüssel teli szalonjában, egy vasúti váróteremben. Mindegy, hogy hol, de nem ebben a manzárdban.

Néha mégsem szabadulhatok attól, hogy félelemmel és lelkiismeret-furdalással ne ismétljem magamban egy kicsit, amiről beszélt nekem. De honnan tudnám, vajon helyesen emlékezem-e? Nincs itt, hogy megmondaná.

Jól tudom, hogy nem szeret. Hogyan is szerethetne?

És mégis, valami a mélyemben, lényem végfoka, félelemtől is reszketve, nem szabadulhat a gondolatától, hogy talán, mindennek ellenére, szeret.

KÉRDÉSEK ÖNMAGÁHOZ

1. Ha valaki hisz a Szentháromság, a Megtestesülés és az Eucharisztia misztériumaiban, de mert *semmiféle* lehetőséget nem lát arra, hogy valaha is csatlakozzék a történelem keresztény szemléletéhez, gondolhat-e igazán arra, hogy az Egyházba lépjen? (És, mi több, nagy jelentőséget is tulajdonít a történetiszemléletnek, olyannyira, hogy egyetlen egyszer sem szalaszthatja el, hogy ki ne fejezné gondolatait, ha szó kerül róla.)
2. Mik hat pontosan Marhion vélekedései, hogy eretnokség nélkül senki nem csatlakozhat hozzájuk? Eretnek-e, ha elfogadja azt a nézetét, hogy a pogánynak nevezett népek fölötté álltak Izraelnek?
3. Eretnek-e az, aki lehetőnek, sőt még valószínűnek tartja az Ige Krisztus előtti megtestesüléseit, melyeket újjáéledések kísérték? Hogy Melkizedek, Szent Pál

szavai alapján, egyike lett volna ezeknek? Hogy a Misztériumok antik vallása újfőle álljásületéből nő ki, s következőleg, a katolikus Egyház ezeknek igazi örökőse?

4. Eretnék-e, aki úgy véli, hogy az a kütfő, mely Izraelnek azt a parancsot sugallta, hogy városokat semmisítsen meg, nemzeteket kaszaboljon le és rabokat, gyermekeket végezzen ki, nem Isten volt? Es hogy Istent ilyen parancsok szerzőjeként fölhasználni hasonlíthatatlanul súlyosabb véték, mint a politeizmus és a bálványimádás legalantasabb formái; és ebből következően, rabságának korág Izraelnek csaknem semmifőle ismerete nem volt az igaz Istenről, miközben ez az ismeret megvolt már a legtöbb nép kiválasztottjai között?

5. Eretnék-e, ha valaki legalábbis nagyon kétesnek és valószínűleg. hibásnak találja azt a véleményt, mely szerint Isten igazi ismerete elterjedtebb a kereszténységben, mint az antikvitásban és mint jelenleg az olyan nem keresztény országokban, mint India?

Becsületes lenne ilyen gondolatok kíséretében arról álmodozni, hogy az Egyházba lépjek? Nem ér-e többet elviselni a szentségektől való megfosztottságot?

A SZENTSÉGEKRŐL

Az emberi természet úgy van elrendezve, hogy a léleknek egyetlen vágya sem valóságos akkor, ha nem járta át a testet cselekedetek, tevékenységek, magavi-selet által, melyek a lélekkel természetes módon megegyeznek. A vágy másképp a látszattal lesz azonos. Nem hat a természetre.

Az emberi természetnek ezen az elrendezésén alapszik az akarat közreműködésével végzett önkontroll lehetősége, melyet az akarat és az izmok közötti természetes kapcsolat segít elő.

De ha lehetséges is az — egyébként korlátozott mértékben —, hogy az akarat gyakorlásával a lelket megővjük a rosszba való belehullástól, az akarat gyakorlása önmagában nem képes arra, hogy a rosszhoz viszonyított jó arányát megnővelje a lélekben.

Ha pénztárcánkban kevés pénz áll rendelkezésünkre, inkább bankban kellene keresnünk hozzá. Önmagunknál semmiképp sem találunk, mivel hiányunk van belőle.

Azt a jót, mely nincs meg bennünk, bármekkora erővel is akarjuk, nem szerezhetjük meg. Elfogadhatjuk csupán.

Egyetlen föltétele van, hogy csalhatatlanul megkapjuk. A föltétel a vágy. De nem valami részleges jó vágya.

Csakis közvetlenül a tiszta, tökéletes, teljes, abszolút jóra szegezett vágy cseppenthet a lélekbe egy kevéssel több jót, mint azelőtt volt benne. Ha a lélek a vágyakozásnak ebbe az állapotába kerül, fejlődése a vágy erejével és az idővel arányos.

De csak a valódi vágyak hatnak. Maga az abszolút jó vágya is csak annyira hatásos, amennyire és csak amennyire valóságos.

De ha a test tevékenységeinek és viselkedésének csak evilági tárgyak van, hogyan lenne e vágnak az embertesten keresztül út a valóság birodalmába?

Ez nem lehetséges.

Ott, ahol bizonyossá válik, hogy az, ami az üdvösséghez nélkülözhetetlen, nem lehetséges, az is bizonyos, hogy a természetfölötti lehetőség valóságosan létezik.

Mindabban, ami az abszolút jóra és a vele való kapcsolatra vonatkozik, a tökéletesség bizonyosága (melyet néha tévesen ontologikus érvnek neveznek) nem pusztán érvényes, hanem az egyedül érvényes. Ez egyenesen következik magának a jónak a nevéből. A tökéletesség annyi a jónak, mint a szükségességnek a geometriai bizonyítás.

Ahhoz, hogy az abszolút jó vágya áthatoljon az embertesten, az kell, hogy egy evilági tárgy testtel való kapcsolatában legyen abszolút jó, jelként és megegyezésből.

Hogy testtel való kapcsolatában abszolút jó, nem jelenti azt, hogy annak java. Testtel való kapcsolatában a szellem abszolút java.

Evilági dolgokat érintő megállapodást eldönthetnek és jóvá is hagyhatnak emberek, vagy önmagában az egyes ember.

Abszolút jóra vonatkozó megállapodást csakis Isten hagyhat jóvá.
(A misekánonban ennek az isteni jóváhagyásnak gondolata húzódik meg a Főljánlást közvetlenül megelőző részben.)

Az isteni jóváhagyás szükségképp tartalmaz tőle való közvetlen kinyilatkoztatást, sőt tán még szükségképp magában foglalja a Megtestesülést is.

Csakis olyan tárgyak lehetnek isteni jelek, melyeket Isten azonképp teremtett meg.

Isten s az emberek közt, megállapodás által, melyet Isten hozott létre, egy darabka kenyér jelenti Krisztus személyét. Azóta, annak következtében, hogy az Isten által jóváhagyott megállapodás véghetetlenül realisabb, mint az anyag, kenyérválóságában teljesen megmaradva, egyszerű képpé vált ez arra a véghetetlenül realisabb valóságra vonatkozva, melyet jelentése kinyilvánít.

Emberek között létrejött megállapodásokban a tárgy jelentése kevesebb valósággal bír, mint az őt alkotó anyag. Az Isten által létrehívott megállapodásban ennek éppen ellenkezője igaz. De az isteni jelentés az anyagnál véghetetlenül magasabb fokára emeli realitásában azt, mint az anyag teszi ugyanezt emberi jelentésben.

Az esetben, ha hisszük, hogy a kenyérdarabkával való kapcsolat Istennel való kapcsolat, a kenyérrrel való kapcsolatban az Istennel való kapcsolatnak a vágya, mely hajdan csak tehetetlen akarás volt, most a valóság erőpróbáját éli át.

Ugyanezért, s mert a vágy az egyetlen lehetősége itt a megszerzésnek, a lélek és Isten közt realis kapcsolat áll fenn.

Evilági dolgokban a hiszékenység illúzióba ringat. Egyedül isteni dolgok tekintetében és akkor, mikor a lélek vágyával és figyelmével Istenhez fordul, idéz elő javára valóságosat a hiszékenység, és mindezt a vágy hatásaképpen. Annak a hiszékenységnek, mely a valóságot szüli, hit a neve.

A kegyelem egyszerre a legkülsőbb és a legbelsőbb számunkra. Nem kívülről jön el hozzánk a jó, hanem csak az a jó hatol belénk, melybe beleegyezzünk. S a beleegyezés csak akkor valóságos, ha az embertest egy mozdulattal azzá teszi.

Önmagunkat nem tudjuk megváltoztatni, csak megváltoztathatunk, ám egyedül abban az esetben, ha helyesen akarjuk. Egy darabka anyag kevés ahhoz, hogy megváltoztathasson. De ha hisszük, hogy Isten akaratából van ereje erre, és hogy ez az oka, hogy önmagunkba kell engednünk, a várt változtatásnak máris valóságos fogadást rendeztünk, és így az az ég magasából a lélekbe száll. Ezáltal e darabka anyagban tesiet öltött a föltételezett erény.

A szentség olyan egyezőség, mely szeplőtelenül, tökéletes módon megfelel annak a kettős jellegnek, melyet a kegyelem — az egyszerre kívánt és elfogadott — végbevisz, és annak a kapcsolatnak, mely az emberi gondolat és test között fönnáll.

Épp ezért, a hiszékenységnek kettős föltétele van a szentség természetfölötti működésében.

Szükséges, hogy vágyunk tárgya ne legyen más, csak az egyedüli, tiszta, tökéletes, teljes, abszolút és nekünk fölfoghatatlan jó. Sokan csak udvariasságból emlegetik Isten nevét ama szemlélet jegyében, melyet önmagukban tákolnak össze, vagy melyet környezetük szolgáltatott nekik. Az effajta fölfogások közt többnek van kisebb-nagyobb köze az igaz Istenhez, de ezt a lélek akkor is el tudja gondolni, ha figyelmét nem irányítja e világon kívülre. Ez esetben a gondolat, bár látszólag Isten tőlti el, tovább vesztegel a világban, és a hiszékenység, a világ törvénye szerint illúziót szül és nem igazságot.

Ez az állapot még sincs remény nélkül, mert Isten neve és Krisztusé önmagában is oly erény, hogy idővel kiragadhatják ebből az állapotból a lelket és az igazság felé vonzhatják.

A második föltétel az, hogy a hiszékenység, Isten és a kenyérdarabka közti bizonyos egyezőség révén addig hatoljon az ember egész lényébe, hogy átítassa, nem az értelmet, melynek itt semmi szerepe nincsen, hanem a lélek összes többi részét, a képzeletet, az érzékenységet, csaknem magát a testünket is.

Ha e föltételek közül mindkettő biztosított és ha közelítésünkben elérkezünk arra a fokra, hogy a kenyérrrel való kapcsolat a vágyat kiteszi a valóság próbájának, a lélekben végbemegy valami valóságos.

Míg a vágyak nincs kapcsolata a valósággal, semmi összeütközés nem zajlik le vele kapcsolatban a lélekben. Például, ha egy férfi katonaként őszintén halálra akarja szálni magát hazájáért, és ha viszonyai azt sem engedik, hogy valaminő próbálkozásig eljusson ebben, például, mert testi fogyatékos, vágya sosem fog összezsapni lelkében a halálfélelemmel.

Ha egy embernek lehetősége nyílik harcba menni, és elszenvedni azt, ha elhatározza, hogy elmegy, lépéseket tesz ennek érdekében, ha sikerül, ha puska-tűzbe kerül, vagy egy kiváltképp veszélyes küldetést bízna rá, ha megölik; csaknem bizonyos, hogy földadata teljesítésének valamely pillanatában fölbred lelkében a halálfélelem és meg fog küzdeni vele. E pillanat ténykedésének bármely pontján bekövetkezhet, a vérmérséklet és a képzelőerő természetének megfelelően. És csakis az e pillanathoz való közelítésben lett valóságossá a vágy, hogy kitegye magát a halálnak.

Ugyanez áll az Istennel való kapcsolat vágyára is. Addig, míg nem való-ságos, nyugalomban hagyja a lelket.

De ha megérnek az igazi szentség föltételei és ha a szentség egyre közelít, a lélek széthasad.

A lélek egyik fele, mely e pillanatban a tudatnak akár egészen megragad-hatatlan, vágyódik a szentségre; az igazság része ez a lélekben; mert „ki igazat tesz, napvilágra kerül”.

De a lélek silányabb fele undorral fordul el a szentségtől, gyűlöli és sokkal inkább fél tőle, mint a vad, az őt megkaparintó haláltól való visszahököklésében. Mert „ki silány dolgot művel, utálja a fényt”.

Így kezdődik meg a szétválás a jó mag és a konkoly között.

Krisztus azt mondta: „Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem hogy kardot”. Szent Pál pedig: „Isten szava ugyanis eleven, átható és élesebb minden kétélű kardnál. Behatol s szétválaszt lelket meg szellemet, izet és velőt. Ítélt a szív gondolatairól és érzületeréről” (Zsid 4,12—13).

A szentáldozás így tehát út a tűzön át, mely fölperzseli és megsemmisíti a lélek valamelyik területének tisztátalanságait. A következő áldozás újabb terü-letet tisztít meg. Az emberi lélekben levő rossz mennyisége véges; ez az isteni láng ellobbanthatatlan. Így, e folyamat végen, a legkedvezőtlenebb kihagyások ellenére is, hacsak nem árulás és a jó szándékos visszautasítása okozta őket, vagy ha véletlenül nem lép közbe a halál a befejezés előtt, az út a tökéletességbe eltéveszthetetlen.

Minél valószínűsőbb az Istenre-vágyás és következőleg, az Istennel való kap-csolat a szentségen keresztül, annál fájdalmasabb a lélek silányabbik részének fölemelése; fölemelkedés, mely hasonló az élő hús összeugrásához, mikor épp a tűzbe teszik. Esete válogatja, hogy elsődlegesen undor, gyűlölet vagy félelem környékezi-e inkább.

Mikor a lélek oly állapotba kerül, melyben a szentség közeledése nyomasztóbb, mint a halálhoz vezető út, egészen közelében van annak, amin túl már könnyű a mártírság.

Abban az eszeveszett erőfeszítésben, hogy túlélje a tűz pusztítását és meg-meneküljön tőle, a lélek silányabb része lázas sietséggel kap érvek után. Nem számít, milyen fegyvertárból kölcsönzi ezeket, beleértve a teológiát és minden figyelmeztetést a méltatlan szentségek veszélyeit illetően.

E belső zajlás végtelenül örömteli akkor, ha a lélek nem fontolgatja apró-lékosan e gondolatokat ott, ahol fölfakadnak.

Minél fájdalmasabb a visszakozásnak, a lázadásnak és a félelemnek belső mozgása, annál inkább bizonyos, hogy a szentség sok rosszat pusztít el a lélek-ben és sokkal közelebb viszi azt a tökéletességhez.

„A mustarmag kisebb ugyan minden magnál” (Máté 13,32).

A lélekben lakó tiszta jónak észrevehetetlen atomja ez a mag, az Isten iránti reális vágy folyamán. Ha szándékoltt csalás nem tépi ki, idővel biztosan ágak fakadnak majd belőle, melyekre az ég madarai teleptülnek.

Krisztus azt mondta: „Úgy van az Isten országával, mint azzal az emberrel, aki magot vet földjébe. Akár alszik, akár virraszt, s éjszaka van vagy nappal,

a mag kicsírázik és szárba szökken, maga sem tudja, hogyan. A föld magától terem, először szarát, aztán kalászt, végül telt szemet a kalászban. Amikor beérett a termés, tüstént nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás" (Márk 4,26).

Ha a lélek egyszer már határon túlra jutott a tiszta jóval való kapcsolat útján — s ennek egyik, talán biztos jele a szentséget fogadó belső zajlás —, többé semmi mást nem kíván, csak a mozdulatlan figyelmet.

A mozdulatlan figyelem — semiképp sem jelenti a külső tevékenység hiányát. A külső tevékenység úgy, ahogy ezt emberi kötelek vagy Isten sajátos parancsai a legpontosabban előírják, része ennek a lelki mozdulatlanságnak; megmaradni bennük vagy túljutni rajtuk egyként összezavarja a mozdulatlan figyelem magatartását.

A megkívánttal tökéletesen egyező tevékenység egyik feltétele a lélek vára-kozásának, miként a tanuló gyermeknél a testi mozdulatlanság a figyelem feltétele.

De ahogy a test mozdulatlansága egészen más, mint a figyelem, s önmagában hatékonyság nélküli, ugyanígy az előre megszabott cselekedetek is azok az ez állapotot elért lélek számára.

Miként az igazán figyelmes embernek semmi szüksége sincs arra, hogy mozdulatlanságot kényszerítsen magára azért, hogy létrehozza figyelmét, hanem ellenkezőleg, mielőtt értelme rááll egy kérdésre, természetesen és magától föl-függeszt minden olyan mozgást, mely zavarná —, ugyanilyen egyszerűséggel ömlenek át az előre megszabott cselekedetek is a lélekből a mozdulatlan vára-kozás állapotába.

Amennyire hosszan tartó a tökéletesedés, úgy keverednek e cselekedetek gyakorta gondnal, fájdalommal, fáradtsággal, a belső küzdelem egyfajta látsza-tával, sokszor nagyon súlyos kihagyásokkal; de ha eltervelt ámitás nem kendőzte őket, beteljesülésük föltartóztathatatlan erejű.

Az ember nem rendelkezhet magában az előre megszabott cselekedetéről; de nem is annyira az számít, amit végez, hanem az, mennyire nyílik meg Isten szeretetére.

„Melyiktek mondja béresének vagy bojtárjának, amikor hazatér a mezőről: Gyere ide tüstént és ülj le! Nem azt mondja-e inkább: Készíts vacsorát! Gyür-közz neki és szolgálj ki, amíg eszem és iszom, aztán ehetsz-ihatsz magad is. Talán megköszöni a szolgának, hogy megtette, amit parancsolt neki? Így ti is, miután megtettedek mindent, amire parancsot kaptatok, mondjátok: Haszonta-lan szolgák vagyunk, nem tettünk többet, mint ami kötelességünk" (Lukács 17,7—10).

Az a szolga, aki szeretetet, megbecsülést kap és ura szolgálatára van, nem az, aki dolgozik és arat. Másféle szolga ez.

Nem mintha választani lehetne Isten kétféle szolgálata között. E két szolga a két, különböző kapcsolódás mellett is egyazon lélek, vagy inkább, egyazon léleknek két, elkülöníthetetlen része.

Az a szolga, akit majd szeretni fognak, egyenesen és mozdulatlanul áll az ajtó közelében, virraszt, várakozik, figyel, vágyik arra, hogy kinyissa, mielőtt kopogtatást hall.

Sem fáradtság, sem éhség, sem baráti unszolás és hívás, sértő szavak, tár-saik ütlegei vagy csúfolkodásai, sem a moraj, mely azt adná hírül neki, hogy ura meghalt már, vagy dühös lenne rá és vesztét szeretné, semmi de semmi nem fogja kimozdítani helyéből.

„Hasonlítsatok azokhoz az emberekhez, akik urukat várják vissza a menyeg-zőről, hogy mielőtt megjön és zörget, azonnal ajtót nyissanak neki. Boldogok azok a szolgák, akiket uruk érkezése ébren talál! Bizony mondom nektek: fel-övezi magát, asztalához ülteti és gondosan kiszolgálja őket" (Lukács 12,36—38).

Az így megfizetett várakozás helyzetét nevezik rendszerint türelemnek.

Görög elnevezése azonban a *hüpomoné*, végtelenül szebb és más jelentést hordoz.

Olyan embert jelöl, ki rezzenéstelenül várakozik, mindamaz ütlegek ellenére, mellyel megpróbálják kimozdítani a helyéből.

Karpofozuszin en hüpomoné. „A várakozásban hordjátok gyümölcsseiteket."

(REISINGER JÁNOS fordítása)

Két anakreoni dal

Köd a rózsán

A rózsát köd borítja
 Most, most fagy meg a rózsza
 Eddig kitett magáért
 Hányadszor is virágozik
 Nem várható el tőle
 Hogy még ezt is kibírja
 Most majd fonnyadni kezd el
 S meglekerekedni szirma
 Isten veled jövődre
 Te majd kihajtasz újra
 S én hol leszek ki tudja

Kibirta

Kibirta ezt is kibírta
 Még ma is él a rózsza
 Köd nem fogott ki rajta
 S a talajmenti fagy sem
 A ködöt átragyogta
 Titokzatos biborja
 Melyben a vér s a tűzláng
 Vegyül találkozóra
 Ugye méltó vagyok rád
 Ugye lesz föltámadásunk
 Gyönyörű Róma-rózsza

POMOGÁTS BÉLA

Csillagtoronyban

Jékely Zoltán ifjúkori költészetéhez

A személyes veszendőség-tudat és a történelmi reménytelenség terelje a fiatal Jékely Zoltán érdeklődését a világmindenséghez, a létezés egyetemesebb törvényeihez. A fogyatkozó marosszentimrei gyülekezet sorsának felmérése után rövidesen a végtelen égboltot vizsgálja, mint aki a messze távolban, a létezés egyetemesebb rendjében keres vigaszt történelmi csalódásaira. Ez a mindenségre irányuló érdeklődés hozza létre költészetének egy egész vonulatát, poétikájának önálló változatát: a *bölcséleti elégiát*. Ez a költői forma a *Nyugat* „harmadik nemzedékének” ontológiai és antropológiai érdeklődését és bölcséletét fejezte ki.

Jékely nemzedéktársai, minthogy csalódtak a történelmi haladás reményeiben, az emberi személyiség benső körében, illetve az emberi létezés általánosabb vizsgálatában keresték az alkotó munka lehetőségét és feladatát. A kor nagy társadalmi és kulturális válságai elől próbáltak az örökkévaló dolgoknál menedéket keresni. Modern filozófusoknál és ósrégi mítoszokban találtak orvosságot a válságra: tőlük vártak választ azokra a kérdésekre, amelyekre a történelemtől választ nem reméltek.

A magyar szellemi életben három nagy hatású gondolkodó: Kerényi Károly, Hamvas Béla és Várkonyi Nándor munkássága fejezte ki a válság bölcséletét és megoldási kísérleteit. Bölcséleti munkásságuk hátterében a modern vallástudomány, lélektan és kulturális antropológia foglalt helyet. Az emberiség ősi mítoszaiban találták meg a kultúra forrását, a történelem magyarázatát — az emberi lényegét. *Kerényi Károly* az antik mítoszok kutatásában alkalmazta a Jung-féle mélylélektan módszerét, *Hamvas Béla* az ókori filozófiák és a keleti vallások elképzelései nyomán magyarázta a modern ember zaklató felismeréseit, *Várkonyi Nándor* pedig az archaikus kultúrák történetében búvárkodott. Hármuk közül csupán Kerényi volt igazán „szaktudós”: vallástörténész és mítoszkutató, Hamvas és Várkonyi művelődéstörténeti esszékben közölte gondolatait, s dolgozott ki sajátos kultúr- és életfilozófiát. Mindhármán nagy hatással voltak a harmincas évek szellemi életére, a „harmadik nemzedék” költőire. S noha eszmei vonzásuk közvetlenül nem érte el Jékely Zoltán költészetét, a kor ontológiai és antropológiai kérdésfeltevésének hatása alól ő sem vonhatta ki magát.

Annál kevésbé, mivel élményeinek szintjén ő is a létbölcsélet nagy kérdéseivel találkozott. Őt is az foglalkoztatta, hogy valójában milyen súlya van az emberi létezésnek, hogy milyen helyet tölt be az ember a mindenség dolgai és teremtményei között. A kozmikus világ hatalmas arányaihoz mérte a korlátozott létét, esendő embert. Legnagyobb bölcséleti élménye a végtelenség lett: a végtelen tér és végtelen idő. A huszadik század természettudományos gondolkodását a modern magyar költészet leginkább a kozmológiai élmények körében sajátította el. Az anyagi világ hatalmas méretei ámulatra és félcélményre készítettek a költőket, közöttük Jékelyt. Az emberi lény mindenképpen eltéppült azok előtt a minden képzeletet meghaladó távlatok előtt, amelyek az új tudományos felismerések nyomán kibontakoztak. A világmindenség kiismerhetetlennek tetszett: rideg közönye megingatta a feléje néző ember önérzését. A magyar költészet szorongva állt a mindenség és az örökkévalóság előtt, zavartan szemlélte a messzi csillagokat.

A mindenség iránti érdeklődést mentha *Füst Milán* messzi múltakba és távoli világokba feledkező költészete kezdeményezte volna. „Ó messzi fény! / Az örök változás mivégre van? Vagy minden veszendőbe men? / Az eget tornyai s az égő tüzzel teii árkok?” — kérdezte (*Messzi fény*); „rajtad feledtem szomorú szemeimet: vizasztalan örökkévalóság!” — hangoztak panaszos szavai (*Tél*). Ezt a kozmikus reménytelenséget örökölték a „harmadik nemzedék” lírikusai. *Weöres Sándor* az időt és az időtlenséget állította szembe egymással (*Theomachia*), *Rónay György* a kozmikus létezés értelmét kereste (*Híd*), *Kálnoky László* a csillagos végtelenre függesztette tekintetét (*Oda Charles Baudelaire szelleméhez*) s a csillagokat fürkészte *Hajnal Anna* is (*Csillagok*). A fiatal Jékely Zoltán maga is a végtelen idővel és a csillagos éggel viaskodik. „Tudom, a feledés konok fátyla borul / rám s nyomaim az úton beporozza / az Idő-sivatag futóhomokja, / a földgolyó pedig tovább gurul / bolygói közt végtelen úton át” — írja *Máglya* című, 1933-ban keltezett versében, egyelőre azon a „chanson-szerű” dallamos hangon, amelyet elegendőben alakított ki. A végtelen idő és a végtelen tér szorongató élménye mindenesetre már e korai versében megjelenik. Ez az élmény kap megfogalmazást a *Mélység* néhány sorában is: „Élek: halálsápadtan lebegek / az iszonyú időmélység felett”.

Csillagokat vizsgáló korunkban bizonyára Jékely Zoltán az a magyar költő, aki a legtöbb figyelemmel fürkészi az égbolt ábráit, ha lehet, teleszkópok lencséivel. Szeret elábrándozni a végtelen méreteken, az anyagi világ rejtelmes gazdagságán, távoli világok létén és lehetőségén. A csillagos ég motívuma talán csak Kálnoky László és Hajnal Anna költészetében kapott oly nagy szerepet, mint nála. Az *éjfélt csillagokhoz*, *Csillag-áhitat* és *Hazafelé* című verseiben ennek a motívumnak van versképző feladata. Ifjúságának egyik nagy élménye volt a „nagy rotáció”: a világokat rejtő, titokzatos törvények szerint mozgó csillagos ég, és az a döbbenet, amelyet e kozmikus rendszer nem ember-méretű arányai előtt kellett éreznie. Erről az élményéről ad számot az 1936-ban írott *Csillag-toronyban* című versében. A Széchenyi-hegyi csillagvizsgálót a Baár-Madas Intézet tanárai számára szervezett látogatás keretében édesapjával együtt kereste fel. Ez a látogatás adja a költemény közvetlen élményforrását és életrajzi hátterét.

A tizenkilenc szakaszból álló nagyobb költemény négy egységre tagolható. Az első egység (1—3. szakasz) a távcső lencséivel belátható égi birodalom fényes bolygóit és csillagait jelöli meg. Már a csillagneveknek — Jupiter, Kassiopéia, Arcturus, Meztartym, Lyra, Aldebarán — mitológikus sejtelme van. A távoli égbolt e mitológikus sejtelmű világából érkezik vissza a parányi Földre a költő tekintete. Az első egység gondolati szerkezetét a távcső két oldalán elhelyezkedő két világ összehasonlítása és ellentétezése szabja meg. A csillagos és hatalmas távlatával összemérve az ember szánalmasan apró lényvé válik: „jaj, milyen egysejtű parány vagyok”. Önérzete ingadozni kezd, félcélményekkel vegyes kíváncsisággal méri fel — most már nemcsak a műszerrel, hanem képzeletével is — a csillagos eget. Ezzel a képzeletbeli felméréssel indul a költemény második részének (4—10. szakasz) gondolatmenete:

*Forog, gördül a nagy Rotáció,
bezárulnak s megnyílnak csillagévek;
a Hadak-útja fénylik, mint a hó,
porában jó vitézek mendegélnek,
gurul a Hold, roppant aranygolyó.*

A határtalan égek szemlélete nem ad magyarázatot az ember kétségeire és szorongásaira, ellenkezőleg, erősíti őket. A mindenség törvényei éppolyan titkosaknak tetszenek, mint az emberi lét törvényei. A kozmikus világ mintegy megszemélyesedik, maga is szenvedő lényvé válik, amelyet létezésének és mozgásának kifürkészhetetlen titka gyötör. E titkot az emberi értelem talán sohasem tudja megoldani.

*S róván megunhatatlanul a köri,
szinte érzem, hogy hőmpöhlög, szuszog
s döcög sómalni-ló útján a Föld,
körötte úsznak arjától gyötört,
zilált felhő-archipeláguszok.*

*Hogy szabaduljunk innét, hol a szem,
mely ezt a hármás szörnyű kárpitot
atszítja s hol, hol van az értelem,
amely előtt szétfoszlik a titok,
s kit nem borzaszt a tinta végtelen?*

A költemény harmadik részében (11—16. szakasz) a csillagos ég titkain megrengő költő „régii bölcsék” szellemét idézi, hozzájuk folyamodik magyarázatért, eligazításért s talán vigaszért. Azokra a régi tudósokra gondol, akik kezükben „hítvány műszerekkel” fűrkészték a csillagok rejtelmét. Ennél a gondolatsornál szövődik a költeménybe az elmúlás Jékelynél jól ismert képzete. Keserű kérdés tolaakszik a mindenség titkaival birkózó gondolatok elé: „Hová repült megfejtő-lángú percek / diadala ... / a nagy agyvelők vajon most hol hevernek?” Maga a költő válaszol: Elfelejtett cintermek szörnyű mélye / emészti őket”. A régi bölcsék sem tudnak feleletet adni a fiatal költő szorongató kérdéseire. Megismétlődik a „nagy Rotáció” örök forgásáról írott (imént idézett) szakasz: a magyarázat továbbra is függőben marad.

A negyedik szerkezeti egység (17—19. szakasz) csupán lezárja, de nem oldja meg a tőprengéseket. A költő a „vad mindenség-félelemmel” telített csillagokat fűrkészi tovább s a többi „szomorú emberre” gondol. S hiába fejezi be versét dacos felkiáltással: „a halál sunyin a melybe ránt — vagy a magasba, már kit ahogy illet —”, a költemény egészének gondolati világát és személyes hangulatát a szkeptikus merengés, a bölcséleti kétség szabja meg. Ezt a merengést és kétséget fogalmazza meg a negyedik egység hangsúlyos szakasza:

*Vajon meddig vonul velünk az éjben
rozzant, túlterhelt bárkánk, a világ,
hol életed leléted és lelétem,
anélkül, hogy jelenne szikra láng,
szikra remény ebben az örök éjben.*

A *Csillagtoronyban* költői szerkezetét kettős eljárás alakítja ki. Egyrészt a szemléleti ellentétezés, amely minden szerkezeti egységen végigvonul, és a mindenség hatalmas méreteit állítja szembe az emberi létezés parányi méreteivel. A makrokozmosz rettenetes súllyai nehezedik a mikrokozmoszra: az ember szinte semminek érzi magát. Másrészt egy sajátos fokozás, amely a szöveg egészének belső rendjét szabja meg. A költemény szemléleti képekkel: a csillagos ég teleszkópon át kitaruló látványával indul, majd mindinkább bölcséleti meditációra vált át. E bölcséleti meditációt látomásos képek kísérik: a költő egyre jobban elszakad a szemléleti formától és egyre inkább vizionárius formákkal fejezi ki tőprengéseit. A látomásos képek romantikus természetűek, általában a „nagyromantika” képalkotó technikáját idézik, máskor a technikai civilizáció modern jelenségeit használják fel. Mindkét képalkotó eljárást jól mutatják a „régii bölcséről” írott sorok: „Itt vannak súlyos csontjaik még / — tőlük forog olyan lassan a Föld” (hagyományos romantikus képalkotás); „az agyvelők, melyek végigsepertek az ég taván, mint égő nátrium, / a nagy velők vajon most hol hevernek?” (modern elemekkel megújított romantikus képalkotás). A látomásos képekkel kísért bölcséleti meditációnak légikus zengése van. A költemény gondolati íve: pesszimista világképe és merengő önvizsgálata éppúgy az elégiára utal, mint a külső forma fájdalmas dallama. Az ötsoros, a—b—a—b—a rímelésű szaka-

szokba rendezett ötös és hatodfeles jambusok Jékely nagy elégiáit idézik. A *Csillagtoronyban* így lesz a bölcséleti elégia első nagyszabású példája, amelyet azután több későbbi követ.

A történelemben és a mindenségben otthontalanul bolyongó költőnek szükség van valami biztosabb támaszra. Ezt a támaszt az emberi szellem és művészet transzcendenciájában találja meg. Szánalommal tekint a szenvedő emberre, rémülettel gondol az elmúlásra, bizalmatlan a történelem iránt és gyötrelmes metafizikai szorongással vizsgálja a csillagokat. Rémes álmok és kiábrándulást kellő tapasztalatok között, helyezi reményét a létezésnek egy olyan rendjébe, amely kívül esik az érzékelés körén. Ifjúkori költészetének „ars philosophica”-ját Nizsinszkihez című versében fogalmazza meg. A költemény hőse megtévelyedtől világhírű balett-táncos, aki hátat fordított a történelemnek, kivonult a világból, s a művészetben találta meg törekeny emberi létének végső igazolását. A művészetben — és a művészi személyiség rejtelmes transzcendenciájában — keresi ezt az igazolást Jékely is:

*Az arcodon kövült-könnyes vigyor,
mit a bolondság művészeze vésett;
kifele bámulsz, de befele nézed:
fejed boszorkány-üstjében mi forr.*

*Hol vagy, tűnő művészet, lepke tánc?
Utána haltál, mint hű szerető;
vele zuhantál, hosszú rózsalánc,
a lyukba, melybe fejjel hullt be ő.*

*Igy fogsz bámolni még ki tudja meddig;
fordult agyadban az álomvilág
a fogható valósággal vetekszik
s csontjaidon halál kutyája rág.*

*Vagy valahol, istentelen magasban,
az űr csillagkulisszás színpadán,
még mindig élsz s vonulsz peregve lassan
a többi földi jelenés után?*

Ebben a gondolatmenetben a művészet transzcendenciájának sejtelve és ígénye mutatkozik meg. A költészet ennek értelmében nem csupán a teremtett világ tükre, nem is csak önkifejezés, amely a személyiségnek a létben és a történelemben szerzett tapasztalatairól, vagy törekvéseiről ad képet. Több náluk: világmagyarázat, vagy legalább világmagyarázó szándék, amely a létezés rejtett értelmét ostromolja. A megismerés különleges módszere, amely eltér a filozófus logikai rendszertől, s a személyiség mélyén alakuló sejtelmeket követi. A fiatal Jékely Zoltán nem bölcselő, aki metafizikai kérdésekkel viaskodik, hanem alkotó művész, aki emberi létének metafizikai kérdéseire a költészetben keres választ. Számot vet az elmúlással, versekbe foglalja a földi és égi jelenéseket és rábizza magát a szavakra, hogy törekeny és véges emberi léte a költészet által kapjon magyarázatot, a költészetben szerezzen teljesebb megvalósulást.

JÉKELY ZOLTÁN

„LA SIGNORA UNGHERESE”

Wesselényi Polyxéna vatikáni látogatásai 1835-ben

Wesselényi Polyxéna (1801 Hadad (?) 1878 Aranyosgyéres), az 1842-ben Kolozsvárott megjelent *Olaszthoni és Svájci utazás méltatlanul elfelejtett erdélyi írónője*, már a századvégi lexikonokban is csak második férje, John Paget — a Hungary and Transsylvania... című munka (London, 1839) szerzőjének neve alatt szerepel, az irodalomtörténetek pedig meg sem említik. Élete a korai emancipáció romantikus eszményképeit (például Madame de Staëlt, George Sand-t) szem előtt tartó végletes erőpróbák, száguldozások, majd a kivívott néhány esztendőnyi zavar-talan boldogság, családépítés után — menekülések (1849), emigrációs viszontagságok, gyász és más csapások sorozata, угyszólván haláláig.

Részletek a közeljövőben megjelenő új kiadás előszavából.

Világélményekben, álmélkodásokban gazdag, régies-népies stílusú remeklésekben is bővelkedő, elsősorúan *irodalmi* becsű műven búvópatakként vonul végig unokabátyja, Wesselényi Miklóssal való szenvedélyes rajongása és a nagy politikai üldözött szabadságáért, pusztá életéért szorongó szív rémült lüktetése. Az, hogy az *Olaszthoni és Svájci utazás* idestova 140 esztendő alatt mégsem láthatott; másodsorú napvilágot: a Wesselényi Polyxéán esett legnagyobb igazságtalanság; holmi justizmorddal fölér.

*

A vatikáni audiencia és az ismerkedés Mezzofantival — W. P. akkori kétségbeesett állapotát tekintve — számtalan úti kalandja és lelki élménye közül talán a legszívbemarkolóbb.

Aki Wesselényi Polyxéna útirajzát elolvasta, nem teheti majd lábát olasz földre úgy, hogy ne futna át lelkén, mint bizsergető tudat: az ő seiyem topánkáinak nyomdokain halad.

Utjának első szárazföldi szakaszát — Kolozsvártól Bécsig, majd Grácon, Marburgon, Adelsbergen át Triesztig saját „szekerén” teszi meg. Tízéves leánykája, a nevelőnő (Susanne Bois de Chesne, a későbbi Barabás Miklósné) és magyar inasa van vele. Triesztben, vakmerő rogtónesszel, a kecsegtető Fortunato nevű tenerhajóra száll, de balszerencsés veszteglések, betegítő tengeri viharok után csak jó három hét múlva, január legvégén érkezik Anconába. Innen újra szekéren, egy-egy napos pihenőt tartva, vegre beöccög az Örök Városba s a Hotel Európában próbálja kipihenni az út fáradalmait.

Már a női utasokra nézve különös veszélyeket rejtő vállalkozás is tanulsággal szolgálhat: *Fata invenant viam* — a célt ember tüzi ki, de a Végzet rajzolja út-vonalát, s csak később mutatkozik meg, hogy jót, vagy rosszat akart-e elérni vele.

A nem éppen fényes kísérettel érkező dáma, báró Bánffy Lászlóné, az erdélyi Kraszna vármegye főispánjának neje, 34 éves virágzó szépség. Már azzal leltűnést keithet, hogy férje nélkül utazik. Regényhőső, alkalmasint már élete addigi szakaszaiban is. Az élménykeresés nem hiányzik belőle, sőt, expedíciójának fő-fő sarkallója: saját életét élni, igazi értelmét megtalálni a művészeti tanulmányútnak alcázott-cél mögött.

Amikor Erdélyből elindult, a 24 év óta először összehívott országgyűlés Kolozsvártól már-már öltre menő politikai összezapások színtere. A megerősödő hangú ellenzék — a reformnemzedék! — egyik vezéralakja éppen Bánffy László; a másik: a pozsonyi országgyűlésig emeanydörgő hangú, s Bécsben sokszorosan visszhangzó szavú „gonosz erdélyiként” nyilvántartott Wesselényi Miklós. És Polyxéna szívvel-lélekkel, műveltséggel, reformeszmékkel az ő világukhoz tartozik, mi több, az elsőnek hitvese (még ha elszakadóban is) — a másodiknak láiványozója, s egy ideig bizonyára viszonzott rajongással. Pangásos házassáletének tizenvaiahányadik évében jut odáig, hogy a konfliktusos helyzetből kitörve, itáliai utazásától várjon valamilyen megoldást vagy csodát...

A szigorú erdélyi tél viharos politikai légköréből, ilyen előzmények után érkezik Rómába — elképzeltető lelki állapotban. Már nem fiatal, s ezt ő maga is tudja, s egy kissé szenvedően többször emlegeti is. S ha most, hogy a régi s új arisztokrácia palotái megnyílnak előtte, a római farsang ünnepségeiből örömet kivénné a részét: természetes dolog. Udvarlója is nem egy akad, csak hogy sokkal rátartóbb, semhogy akármilyen, búvkörébe került s nyomába szegődött „benszüllött” lovagnak préadul vesse magát, ha mégoly kitaró ostromló is az. Lelke kitarva a házasság nem kellemes emlékeit kioltó, új, nagy szerelem előtt, mely egyszersmind gátat vethet a Wesselényi Miklós felé öt-hat év óta sodró érzelmi áradatnak is. De a farsangi vigalmakba lendülés kellemes izgalmait már az elején megdermesztik az Erdélyből érkező hírek. Az országgyűlést feloszlatták, a fő lázító, Wesselényi ellen elfogatóparancsot adtak ki; több ellenzéki főispán, köztük Bánffy is, tiltakozásképp tisztségéről lemondott; veszedelemben forog. Polyxéna számára ezentúl a karnevál tarkabarka forgatagában részt venni tilalmas dolog; bál ruháit félreteszi, lélekben gyászba öltözik. „Szeretett kis hona”, s Wesselényi Miklós sorsa nem hagyja nyugodni. Napokig mást se tud, „csak sirni, sirni, sirni” — vallja útirajzában. „Mindnyájunk lelkében vannak emlékezetek, melyek mint tükös láncszem a múlthoz csatolnak” — érzi át a Scipiók sirja előtti, mélyen eltűnődve... Hogy ezekbe az „emlékezetekbe” a dicső múltat idéző, s történelmi analógiákra készítő romok közt jártában a farsang első

napjaiban megismert lovagját, *John Paget* fiatal angol orvost rendre beavatja, kétségtelen. A világhírt, humanista műveltségű ifjú — azonfelül, hogy a középkori angol királyi család kései leszármazottja — addigra már nem egy helyzetben bizonyította, hogy lovagi szolgálatokra méltóbbat Itáliában aligha találhat.

*

Wesselényi Miklós időközben Erdélyből Magyarországra menekült, de nem lapul meg, igazáért tovább küzd; s olyan rangos párfogok mellé, mint például Széchenyi, számos ellenséget is szerez. És február közepén, amikor az érette rettegő Polyxénát Pestről levélben tájékoztatja az erdélyi eseményekről s a maga sorsáról, még nem sejtí, még hűtlenség vádjával május 5-re a királyi tábla elé idézik. Az, hogy él, s egyelőre szabad, némi reményt csillant Polyxéna gyötört szívében, sőt van ereje biztató, vigasztaló ígéretekre is. Álljon itt február 20-án kelt válaszának néhány részlete.

„Édes Miklós! (...) Mely bánattal olvasom, hogy a sok gyáva aprólékos személyeskedés szép szándékaidba gátolnak; elég fájdalom szegény szeretett kis hazánkra nézt, hogy annyi sok különböző érdek s irigységek szaggatják, de egy erős meghatározott vas akarat és megfontolás által kormányozva, mint a tiéd, bizonyosan mind ezek az egy napi diplomát (értsd: fondor lelkű, ravaszdi) Curciusocskák hatását elnyomja melletted a közvélemény — amelyet te nálunk igazán semmiből teremtettél, — az egész magyar nemzet köz szeretete és becsülése; nállad nélkül csak semmi nevezetést sem vihetnek ők ki, csak keresztet kell nékiek csúszni. — Adódjon meg nékiek ez az ephemere győzelem...” — Majd, az úti kalandokra s a farsangbakóstitolás pillanataira vonatkozó sorok után szerelmének szülő túlerzemesen: — „Róma most is figyelmet érdemlő, de emlékezetbe dicső, s lelkem mostani állapotjához a leginkább megfelelő hely, mert én is már csak inkább emlékezetben élek. Egészségem megjött (rossz) kedvemet is valamennyire lecsendesítettem, csak olykor ront rám a bánat; minden indulatot eltemettem magamban, magamra és jövődömrre nem is gondolok, úgy is szebb életemet már leróttam, nincs már semmi remélni vární vagy örvendeni valóm, e szerint félni való sincs, nyugodtan, öröm, bánat, remény nélkül személyemet egészen elfelejtve egyedül állok, csak lelkem eredeti tisztaságát kívánom megtartani.” (E vallomásban a nagy szilágysági, Ady Endre *Nyárdélutáni Hold Rómában* című versének alábbi soraival szinte azonos lelkiállapot kifejezését véljük felfedezni:

*Oh, gyönyörű örökség,
Változó, ős szent község,
Urbs, te feledtető,
Az én-élet poklából
Lelkem-testem kilából
Te szent, védő tető...*

*

Még a farsang napjaiban történt, hogy Rudolph Lützownak, Ausztria vatikáni követének kifejezte kívánságát „a pápánál audienciát nyerni”. A követ meg is ígéri, hogy közbenjár, de komolyan figyelmezteti a szigorú vatikáni etikett betartására: ha a lábcsokot a pápa „a szép nemnek elengedi is”, de a kézcsókot, ha kihallgatást kér, kálvinista sem mulaszthatja el!... Polyxéna megkockáztat ugyan némely ellenvetést, de a „műkedvelői hangverseny” már csak kettejükre vár a „zeneteremben” — és társalgásuk a kényes témáról abamarad. Közben zajlanak a karnevál változatos eseményei. Erdélyből rossz hírek érkeznek, Polyxéna angol társaságba keveredik, Paget felbukkanása óta szíve másképpen dobog, egy szóval nem a kért kihallgatás reményében telnek napjai. De „a bőjt egyik szombati estén nagy pecsétű irományt” hoznak: másnap, vasárnap, a pápa fogadja... „Már késő levén ez a véletlenül (értsd: váratlanul) reám dördülő kegy szinte megdöbentett... Egész éjjel nem tudék alunni, mind a lábcsokkal bibelődvén. Mint Calvin buzdó követője keményen feltevém magamban, hogy azt teljességgel nem teszem” — jegyzi fel sűrítve virrasztásának okát. De az előzmények ismeretében elképzelhetetlen, hogy a Krisztus földi helytartójánál teendő láto-

gatás vigiliaján ne fogalmazgatná olaszul vagy németül a sajjó, s istenigazában csak magyarul elrebeghető *gravament*: hogy hazája, családja s az az ember, akit a legjobban szeret, micsoda "eszélyben forog... Hátha ama helyről, hová holnap eretnek lábbal beléphet, az Úristenig hallatszik fel minden földi panasz, siralom?!...

És másnap, vasárnap délelőtt tíz óraker, kislányával s a nevelőnővel ott van a Vatikánban. A pápa titoknoka „egy sötét veres kárpitot felemelintve” nevével jelenti s utána mondá: „*La Signora ungherese!*... És ott valánk a pápa előtt, ki egy veres mennyezet alatt álla.” A hetvennél is több év súlya alatt roskadozó XVI. Gergely „jobb kezét kissé kinyújtá. úgy mint mikor gyermekinknek csókoltásra nyújtjuk kezünket. Mi magunkat csak meghajtva megállánk. Nem tudom, mit gondolt. Hihető elfogultságnak tulajdonította. Kinyújtott kezével megáldá bennünket s olly kegyes, igazán atyai tekintettel mosolyga, hogy megszegyenülve tettemért, szerettem volna nyakába ugrani s tiszta szívből bocsánatot kérni érte.”

És XVI. Gergely nem is érezte vele semmi rosszallást. Két-három, mondhatni rutin-kérdést intéz hozzá; ő, már ahogy olasz tudásából telik, válaszolgat, s még dicséretet is kap érte. Ezen a ponton történik azonban valami, ami, az audiencia időpontját nézve, az évszázadok óta pergő Wesselényi-dráma egyik legizgalmasabb, s Polyxéna tollából készen kapott jelenetének tekinthető.

XVI. Gergely: Hát Magyarországon milyen nyelvet beszélnek? Németet-é?

Polyxéna: Tulajdon nyelvünket.

XVI. Gergely: Ez a latin?

Polyxéna: Nem, Santo Padre: a magyar.

XVI. Gergely: L'Imperatore (a császár) olly kegyes volt, hogy önöknek diétát adott. (Értsd: országgyűlést engedélyezett.)

Polyxéna: Si, Santo Padre. (Igen, Szent Atyám.)

XVI. Gergely: Grazia al Cielo tutto é tranquillo, tutto é tranquillo. (Hála az Égnek, minden nyugodt, minden nyugodt.)

Polyxéna: Si, Santo Padre.

XVI. Gergely: S az Imperatore kegyesen bé is végezte a diétát.

Polyxéna: Si, Santo Padre.

Ezután a pápa ismét megáldotta őket. Jeladás volt, hogy az audiencia véget ért.

Polyxéna illedelmes válaszai olaszul hangzottak el. De lehetetlen, hogy közben ne kavargott volna benne magyarul — a minden nyelven kimondhatatlan, kifejezhetetlen. Fegyelmelte magát, „palatinális vére” — melyre egy korábbi megáldó, nagyvilági helyzet leírásakor hivatkozik — ezúttal nem „búzdula fel”, s minden újabb etikett-sértő megnyilatkozástól túrtörtette magát. Különben is: a szívélyes, csupa jóindulatot árasztó aggastyánnak mért ne bocsátotta volna meg, hogy tudomása szerint Magyarországon minden csendes? Éppen azok informálták így minden bizonnal, akik az audienciát kieszközölték. És mért hördült volna fel Öszentségének a magyarok nyelvéről alkotott téves fogalmán — amikor a magyar országgyűlések, az iskolák nagy részének nyelve évszázadok óta a latin, s alig tíz esztendeje indult meg a küzdelem a magyar nyelv bevezetéséért?... Tehát ha néhány pillanat múlva, már az előszobában, a nevetgélő titoknok érdek-lődésére így válaszolt: „A pápa nagyon kegyes volt!” — őszintén nyilatkozott. Annál is inkább, mert — amint ő maga jegyzi fel — Itáliában jártában-keltében a pápa volt az első ember, „ki legalább valamit tudott szegény kis honom létezéséről”.

*

Annak a drámának szimultán színpadán, — melynek legalább egyik főszereplőjeül őt szemelte ki a titokzatos Főrendező — Polyxéna nem sejtethi, hogy talán ugyanaznap ugyanaz órájában, melyben etikett-sértő módon Krisztus földi helytartójának nem csókol kezét, s ez „illetlen gorombaságot” később maga is restelli: Pozsonyban egy magyar férfi kezét csókol egy másik férfiúnak, aki nem más mint József nádor, vagyis az Imperatore helytartója. A kezét csókoló ugyanabban az ügyben jár, amely Polyxénát foglalkoztatja és aktívva teszi — de az adott körülmények közt esdeklés mély latenciában maradt.

A kezét csókoló férfiúnak jó oka van megalázkodásra — noha az etikett ezt nem követeli meg. Ugyanis főbenjáró ügyben kért audienciát. Ő maga —

Széchenyi István — így vall erről az aktusról 1835. március 5-én a naplójában: „Azután a főherceghez megyek. Beszélék veie Wesselényi amnesztíája dolgában etc. etc. Nem, nem. El kell ítélni. Ő az egyik fő oka, hogy jó urunk (n. b. a császár) etc. etc. Csakis kegyelmezés útján... Ellágyulás, ő kezét nyújtja, én megcsókolom azt. Tiszteletet parancsolónak érzem.”

Tiszteletet parancsolónak, tehát méltónak érezte arra — e világi hatalmas-ságot —, hogy barátja érdekében, ha magatartását sokban bírálja is, e nem éppen férfias gesztusra ragadtassa magát. Nagy, szélsőségekre hajló lelkéből ilyen áldo-zatra is telhetett.

*

W. Polyxéna újabb vatikáni látogatása nemcsak a világhírű nyelvtudós könyv-táros, Mezzofanti bíboros személyének szól s pusztá kíváncsiság a sarkallója...

Ekkor már Paget is vele van. Amikor némi várakozás után sorra kerülnek, a száraz, halvány, beteges tekintetű ember éppen egy csoport idegen előtt produkálta magát „s egész személyében majomi nyugtalanság uralkodott”. Polyxéna saját anyanyelvén szólott hozzá, s váiaszaiból megállapíthatta, hogy Mezzofanti magyarul elég jól beszél. Aztán sorra „minden nípnek az ű nyelvin” válaszolatott, aszerint, ahogy kérdezték. Paget a mutatvány után megkérdezte a csoda-lényt: „Hány nyelvet tud?” — „Nem sokat, mert csak vagy negyvenet-ötvenet!” — vetette oda angolul, foghegyről a nyelvzseni. És Polyxéna, már túl az első benyomás hűledésein, elének állítja szabatosan, a rá jellemző jellemábrázoló képességgel, a hetvenkedő katonának e *filologus gloriosus* változatát. „Roppant, képzelhetetlen tehetség! de nem az, melyet legkevésbé is irigyelni tudnék; mert üres, minden gondolkozás nélküli nyelvismeretsége s ártatlanul (értsd: naívuul) kimutatott aprólékos hiúsága... inkább majomra s csakkamadárira vagy beszélő gépre, különféle nóták elverésére felvont verklire emlékeztet... Őt iga-zán csak úgy lehet tekinteni, mint egy Vaticanhoz tartozó ritkaságot.”

Ez a nem éppen hízelgő, s talán túl szubjektív vélemény azonban nem befo-lyásolja eredeti szándékában (mely az „elegy-belegy” idegen látogatócsoport jelen-létében végrehajthatlan marad) —, hogy néhány nap múlva egy könyvet, a Vati-káni Könyvtár számára, Mezzofanti kezébe ne adjon. (A „raritást” előbb „fejér kutyabőrbe cifrán” bekötötti!) Mert a „majomi nyugtalan mozgékony-ságú” emberke, minden olaszos hivalkodása ellenére, megérdemli bizalmát: ha negyven-ötven nyelv közt magyarul is elég jól beszél, akkor azt is tudja, hogy a ma-gyarok tulajdon nyelvükön s nem németül vagy latinul beszélnek... És ő a má-sodik ember, aki Itáliában valamit tud szegény kis honáról!

Amikor a „cifrán bekötötetett” könyvet átnyújtja, nemcsak a keze, de min-den ízében reszket; ezt az aktus ünnepélyes volta is megköveteli; de reszkethet azért is, mert már akkor is reszketett, amikor málháját, melyben ez a könyv lapult, Triesztben az osztrák vármórség — Polyxéna nevének és nemzetének ki-járó különös figyelemmel vizslatta át. Mezzofanti pedig „aki éppen sietett né-hány zsidót és szercesent megkeresztelni... anéikül, hogy a könyvbe csak belé is pillantott vagy szerzője nevét megtekintette volna — így szól: »Ah, igen szép, igen szép munka. Szépen van bekötve. Aranyos, szép, igen szép, igen szép, igen köszönöm« — s egyik almáriomba bécsukta” — jegyzi fel Polyxéna a lelkes tirádát s nagyot sóhajtvá folytatja: „Szegény magyar könyveink! Melyeket hon-jokon kívül, mint szinte nem is európai szüleményt, csak egy-egy különködő nyelv-búvár mint Mezzofanti nézeget, s honjokban is csak kevés olvas!” — Ez a „szinte nem is európai szülemény” Wesselényi Miklósnak odahaza kinyomtatásá-ban akadályozotti, a cenzúra meglevésztéséül bukaresi impresszummal, de való-jában Lipcsében, 1833-ban megjelent tilalmas műve, a *Üalítéletekről* — azóta is fontos *corpus delicti* a bécsi policájnai a Wesselényi-per aktacsomójában.

Ellensúlyozhatta-e a könyv külsejére szorítkozó elismerés kellett csalódást némi kaján öröm, hogy ilyen könyvet sikerült az örökkévalóságnak szánt gyűj-temény állományában becsempésznie? Bizonyosan. És ha az örökkévalóság 145 évnyi részecskéjét a *Balítéletekről* — ha mégoly rozsdaszint váltott, szüette kö-tésben is — kihúzta ottan, ez kösei mivoltában is léleső balzsam volna egy heroikus, múlt századi asszony sokat szenvedett szívére.

Jelbeszéd

I.

Jelek, miket álom költ
éjszaka mind testet ölt
nappal szétpukknak
éjjel újra élnek
nappal siketnémák
éjjel jelt beszélnek

II.

Lassanként elfoglalja a helyét
bennem és benned egy idegen
ki múltat felejtett a jelenben.

Csak az élők közt van különbség,
ha pusztulnak, ha pusztulunk,
minket utánoz az üresség.

III.

Ahol patakba léptél
fű van, nincs patak
ahogy sírás után csak a nyom marad

a patak helye tovább kanyarog
vele kanyarog a felhővonulás
megkerüli a dombot
eltűnik az időben
nem szűnik az időben
csak valami más

Pillantás a végtelenbe

...kinyitotta a szemét és csöndesen bámulni kezdte a felhőtlen égboltot. Azzal a megrendüléssel nézte, amit a költők éreznek, sőt, talán még megindultabban. Nézte az áttetsző, végtelen kékséget és büszkén gondolt arra, hogy csak ő, csak az ő tanárai, tanítványai és kortársai, csak ők tudnak átkelni gondolatban a téren, a világmindenségen, méltóságáteljesen. És azért olyan otthonosak ők a világegyetemben, mert a jelentéktelen, potom kis csodák helyett a legnagyobb csodának szentelték - az életüket, a megértés csodájának, a tudás, az ismeret csodájának. Most már szabadon indulhatott bármikor egy ilyen utazásra...

(Mitchell Wilson: Villámok között)

Száz esztendővel ezelőtt született *Albert Einstein*, minden idők legnagyobb fizikusa, aki gyökeresebben átformálta a világ természetéről alkotott képünket, mint bárki más előtte. Mint ember és mint tudós, egyaránt nagyszerű volt. Alkotásai az egyetemes kultúra legértékesebb kincsei közé tartoznak. De egy másik évfordulóra is emlékeznünk kell. Hatvan évvel ezelőtt, 1919. május 29-én volt az a nevezetes napfogyatkozás, amelynek kapcsán a Dél-Amerikába és Afrikába küldött expedíciók első ízben igazolták csillagászati úton az általános relativitás-

elméletet. Einstein 1916-ban állapította meg, hogy a Nap gravitációs terében, a téridő-szerkezet nem-euklideszi jellege, azaz „görbültsége” miatt a távoli csillagokról érkező fénynek el kell térnie az „egyenes” iránytól. Vagyis a fény „görbült” pályán halad. Ezt gyakorlatilag úgy lehet ellenőrizni, ha fényképfelvételeket készítünk az égbolt olyan részéről, ahol sok csillag látható, s ahol a Nap egy teljes napfogyatkozás alkalmával éppen tartózkodni fog. Fél évvel előbb vagy később, amikor az égboltnak ez a része éjszaka figyelhető meg, újra le kell fényképezni a kérdéses területet. A felvételek összehasonlítása révén eldönthető, hogy a fény csakugyan az új, Einstein-féle gravitációs elméletnek megfelelően viselkedik-e, avagy sem. — Amint említettük, az első ilyen jellegű megfigyelésre 1919-ben került sor. Azóta a kísérletet többször is megismételték és az eredmények messzemenően igazolták az új elméletet.

A relativitáselmélet olyan forradalmat idézett elő a fizikai gondolkodásban, hogy — főként az első időkben — még a legkiválóbb fizikusok is értetlenül, sőt, némelyek kifejezetten ellenségesen álltak vele szemben. Sir Arthur Stanley Eddington angol csillagász, a csillagok belső felépítése modelljének egyik kidolgozója, mindenesetre azok közé tartozott, akik azonnal felismerték az elmélet óriási jelentőségét. (Maga is írt egy háromkötetes munkát a relativitás elméletéről.) A kialakult helyzetet az alábbi kis verssel jellemezte:

*Törvényt fedett nagy mélysége az éjnek
 És szólt az Úr: „Legyen Newton!” És fény lett.
 De nem soká. Az ördög szólt: „Ohó!
 Legyen Einstein s vele a status quo!”*

Eddingtont különösképpen foglalkoztatták Einsteinnek azok a gondolatai, amelyek a *világegyetem egészére* vonatkoztak, vagyis kozmológiai természetűek voltak. Erdemes ezzel kapcsolatban egy hosszabb részletet idéznünk egyik munkájából, minthogy ebben olyan lehetőségekről tesz említést, amelyek már a mi napjaink asztrifikájához és kozmológiájához vezetnek el.

Izolált téridő világok és fekete lyukak

„Fogalmat akarunk szerezni a kozmikus felhő sűrűségéről. Különböző ervek bizonyítják, hogy az rendkívül csekély. Az egyik bizonyíték Einstein elméletén alapul. Bármekkora sűrűség esetére van a kozmikus felhő kiterjedésének egy lehetséges felső határa. Például egy, a vízéhez hasonló sűrűségű gömb átmérője nem lehetne 400 millió mérföldnél nagyobb... Józan számításról van szó, amely eredetileg Schwarzschildtól származik. Az Einstein-féle tömegvonzási törvény értelmében az anyag minden darabja görbületet idéz elő az általa elfoglalt térben. Ha a darabot megnagyobbítjuk, úgy nagyobb tér nyer ugyanolyan görbületet. A nagyobbítást mindaddig folytathatjuk, míg a görbület körbe nem ért, és be nem zárult, ekkor szükségképpen meg kell állnunk.* Hasonló dolog történik a vízgömbnél is: ha 400 millió mérföld átmérőjűvé nő, akkor a tér már olyan szorosan zárja körül, hogy sehová sem fér el több víz, vagy bármi más. Ha elővigyázatosságból nem merültünk alá a vízbe, úgy saját magunk számára sincs hely.

Ugyanazon felső határhoz még más úton is eljuthatunk, megfontolva, hogy amennyiben a gömb eléggé nagy, úgy roppant vonzóereje folytán sem fény, sem pedig más nem menekülhet ki belőle; tehát teljesen önmagában álló zárt mindenség jönne létre. Idézetet iktatok közbe, hogy tekintellyel fedezzem magamat: »Egy, a Földdel azonos sűrűségű, a Napénál 250-szer nagyobb átmérőjű, fénylő

*Ez a megállapítás arra az esetre vonatkozik, ha a téridő geometriája Riemann-féle, úgynevezett pozitív görbülettel jellemzett geometria. Negatív görbületű, vagyis Bolyai-Lobachevicskij-féle geometria érvényessége esetén a szövegreszben említett bezáródásra nem kerülhet sor. Eddigi ismereteink alapján ítélve a valóságban a téridő tulajdonságait a Riemann-geometria írja le helyesen. Az általános relativitáselmélet ebből arra a következtetésre jut, hogy a világegyetem véges (véges térfogatú), de határtalan (mert ahogy határtalan egy gömb felülete is, jóllehet, ez a felület véges számú területtel jellemezhető). A szerző jegyzete.

csillag vonzása lehetetlenné tenné, hogy bármely sugara is elérjen bennünket; ez okból lehetséges tehát, hogy éppen a világegyetem legnagyobb fénylő égitestei láthatatlanok számunkra.“

Talán ezt Önök csak az einsteini forradalom további szörnyű következményének fogják tekinteni, amelyet a „tisztességes” tudományos kutatásra mért, és vissza fogják sírni a régi jó idöket, amidön Newton, Laplace és a múlt más óriásainak tanítása még az épelméjűség igaz útján tartotta a tudományt. De ne szörjünk elhamarkodott vádakát Einsteinre. Az idézet Laplace *Systeme du Monde*-jából való (1796). Maga Newton is gondolt már arra, hogy a fény esetleg alá lehet vetve a gravitációnak, és Laplace idejében ezt általánosan fel is tételezték” (A természettudomány új útjai — Donhoffer Szilárd fordítása).

Eddington professzor a fenti sorokat az 1930-as évek táján vetette papírra, amikor a relativitáselmélet és minden „vad” következménye már széles körökben ismert és elfogadott volt.

Ami az önmagukba záródó, a miénktől tökéletesen izolálódott téridő-világok gondolatát illeti, ez már benne rejlett az általános relativitás elméletében és egyenes következménye volt a gravitáció természetéről kialakított új eredményeknek, amelyeket maga Einstein is legfontosabbaknak tekintett. Közismert, hogy a relativisztikus kozmológiák kiépítéséhez és továbbfejlesztéséhez rendkívüli matematikai apparátusra volt szükség. Ezért még az akkori idők legkiválóbb elméleti fizikusai, csillagászaik és matematikusai között is csak kevés olyan akadt, aki rászánta magát arra, hogy a kérdéssel behatóbban foglalkozzék. Nevük azonban csakhamar ismertté vált: *de Sitter* holland tudós olyan „világmodellt” dolgozott ki, amelyben az anyag sűrűsége zérus volt, vagyis ez a „világ” egyáltalán nem tartalmazott anyagot! *Friedmann* szovjet kutató (eredeti foglalkozását illetően nem fizikus, hanem meteorológus) rámutatott arra, hogy az Einstein-féle kozmológiában szereplő statikus, változatlan világ nem létezhet, s helyette olyan modellt épített fel, amelyben az egész véges térfogatú, de határtalan, négydimenziós téridő-világ tágulóban van. (Nem biztos, hogy a történet igaz, de nem is elképzelhetetlen: *Friedmann* állítólag ellenőrizte Einstein számításait és azokban egy hétköznapi matematikai hibát fedezett fel. Einstein ugyanis egy képlet nevezőjében egy olyan mennyiséget szerepeltetett, amelynek tényleges értéke zérus volt. Erre azonban nem gondolt, és formálisan elvégezte az osztást, majd tovább számolt anélkül, hogy a tényleges értéket behelyettesítette volna. Ha behelyettesíti, azonnal észreveszi, hogy a tört határozatlan, hiszen a számlálóban szereplő mennyiségben levő zérus „végtelenszer” van meg. Ennek a hibának lett a következménye, hogy az einsteini kozmológia a világot statikusnak, térbeli méreteit — például sugarát illetően — változatlanoknak találta. A *Friedmann*-féle modellből viszont instabil állapot következett.)

A húszas évek vége táján *Hubble*, századunk egyik legnagyobb csillagásza felfedezte, hogy a mi tejútrendszerünkön kívül levő galaktikák, más tejútrendszerek, kivétel nélkül távolodnak tőlünk, és távolodási sebességük arányos a tőlünk mért távolságokkal. Minél messzebb van tőlünk egy galaktika, annál gyorsabban halad. A kép olyan, mintha a világmindenség „felrobbant” volna. Általában azt a hasonlatot szokás alkalmazni, hogy a tejútrendszerek úgy távolodnak tőlünk és egymástól, mint egy felfújtt és állandóan táguló labda felszínére festett foltok. Nincs kitüntetett pont, amely nyugalomban volna, s bármely ilyen foltot lenne is egy megfigyelő, úgy tapasztalná, hogy az összes többi folt távolodik öhozza képest. A távolodás mértéke pedig a sebességgel arányos. A meglepő a dologban elsősorban az volt, hogy a csillagászati úton mért sebességek meglehetősen nagyoknak adódtak: nem egy olyan galaktika fordult elő, amelynek másodpercenkénti távolodási sebessége jóval meghaladta a 100 ezer kilométert. Végeredményben ez a táguló világ pontosan megfelelt a *Friedmann*-féle modellnek.

Lemaître belga apát, felhasználva a *Friedmann*-féle számítások és a *Hubble*-féle megfigyelések eredményeit, olyan elméletet dolgozott ki, amely szerint az egész világmindenség anyaga, néhányszor tízmilliárd évvel ezelőtt, egyetlen tömegben zsúfolódott össze. Ez a tömeg felrobbant és „repeszdarabjaiból” keletkeztek az egyes tejútrendszerek, amelyek azóta is távolodóban vannak. *Lemaître*-t sokan támadták, de végeredményben az ő elmélete, ha módosított formában is, polgárjogot nyert a mai kozmológiában. Azóta, hogy a nemrégiben Nobei-díjjal kitüntetett két amerikai fizikus, *Penzias* és *Wilson* felfedezte, hogy a világűr

minden pontjából érkezik egy bizonyos rádiósugárzás, már nem kételkedünk többé Lemaître gondolatának helyességében. A kérdéses sugárzást *egészen véletlenül fedezték fel*, anélkül, hogy jelentőségét rögtön felismerték volna. Később derült csak ki, hogy ez a sugárzás még akkor keletkezett, amikor a világegyetem teljes anyagkészlete egyetlen, elképzelhetetlenül sűrű és magas hőmérsékletű tömegben zsúfolódott össze. Gamow, amerikai illetőségű, de orosz származású fizikus már 1956-ban rámutatott arra, hogy léteznie kell egy ilyen sugárzásnak — *erre a gondolatra azonban senki sem figyelt fel*. Dicke, egy másik amerikai elméleti fizikus is hasonló eredményekre jutott, de csak jóval később, 1965-ben. Azt állította, a hajdani „*östömeg*” oly erős sugárzást bocsátott ki magából, hogy nyomait érzékeny rádióteleszkópokkal ma is fel lehetne fogni. Nem tudott arról, hogy éppen ebben az esztendőben Penzias és Wilson csakugyan megtalálta ezt a sugárzást, amikor a Bell-laboratórium munkaterve keretében azt vizsgálta, mi-féle kozmikus eredetű rádiózájak zavarják a hírközlő mesterséges holdak működését. Miután pedig rábukkantak erre a sugárzásra, minthogy egyikük sem volt kozmológus, a szó szoros értelmében véve nem tudtak mit kezdeni felfedezésükkel. Végül egyik barátjuk hívta fel figyelmüket Dicke kutatásaira.

Túl messzire vezetne, ha a Nagy Robbanás, a *Big Bang* elméletét itt tárgyalni kívánnánk. Csupán annyit, hogy eszerint az ősi tűzgömb felrobbant. Az elméleti fizikusok — nem túlzás! — a robbanást követő *legelső másodpercek történetét* is le tudják írni: meg tudják mondani, hogyan változott a hőmérséklet, milyen hullámhosszúságú sugárzások keletkeztek, s hogyan repült szét a kozmikus mindenség minden atomja, hogy azután ködöket, galaktikákat, csillagokat és bolygókat hozzon létre.

Hogy a világegyetem jelenleg tapasztalható tágulása állandó-e, vagy sem, nem tudjuk. Csillagászati műszereink még nem eléggé jó teljesítőképességűek ahhoz, hogy eldönthessük: a tágulás határtalanul folytatódik-e, avagy később lelassul és a még távolabbi jövőben a galaktikák fokozatosan, egyre gyorsulva közeledni fognak-e egymáshoz. Ha igen, úgy egyszer az anyagi tömegek újra összetalálkoznak és a hajdani *ős-tűzgömbhöz* hasonló, roppant sűrűségű és igen magas hőmérsékletű tömeg képződik. S azután — *talán* — ez újra felrobban. Így ismétlődhet a folyamat a végtelenségig! Ez már nem a táguló világegyetem elmélete, hanem a „*pulzáló*” univerzumé.

Ezek után feltehető az a kérdés, hogy vajon „*hová*” tágul a világegyetem? Földi szemléletünkben a háromdimenziós térbeli és egydimenziós időbeli világhoz szoktunk hozzá, s nincs olyan ember, aki el tudná képzelni, mit is jelent az egységes, négydimenziós tér-idő-világ, amelyben a teret és az időt *nem választ-hatjuk el*. De ha valaki nagyon kötné az ebet a karóhoz, s tovább érsködné, Einstein nyomán így válaszolhatnánk: Négydimenziós, véges térfogatú, de határtalan tér-idő-világunk, amelyben a Riemann-geometria érvényes, egy ötdimenziós, végtelen, görbületmentes, euklideszi geometriájú térbe ágyazódik és tágulása ebben történik. Képzelve el mármost ezt az illető, ha tudja!

A fenti világkép, ebben a megfogalmazásban, természetesen mai alkotás. Érdekes azonban rámutatni arra, hogy a mintegy négyezer éves *Rig Védá*-ban, az indusok legrégebbi szent könyveinek egyikében arról is szó van, hogy a világ-mindenséget Brahmá, az ind „szentháromság” első személye kileheli magából, majd egy bizonyos (nagyon hosszú) idő eltelte után visszaszívja magába. S ez így ismétlődik Brahmá egész élete folyamán, mert az indek szerint még az ő létezése is véges; 100 Brahmá-évig tart, amelynek földi megfelelője 311 billió év. Minden Brahmá-év 360 nappól áll, s a részleges „teremtés”-re e nappalok hajnalán kerül sor. Vagyis Brahmá az ő nappalának reggelén leheli ki a mindenséget, hogy azután, a Brahmá-éj kezdetén, visszaszívja azt önmagába. *Csakugyan megdöbbentő, hogy ez a gondolat mennyire emlékeztet a „pulzáló” univerzum modern koncepciójára*. Sőt, mivel Brahmá egyetlen nappala 8,64 milliárd év, a régi indek helyesen ismerték fel egy-egy ilyen pulzáció időtartamának nagyságrendjét, akárcsak a Föld korának nagyságrendjét is. Ez utóbbit kétszáz év körülínek tartották, míg a tényleges kor 4,6 milliárd esztendő. A „nagy ősröbbanás” óta eltelt időt pedig a csillagászok a 10 és 20 milliárd év közötti intervallumba teszik. Numerikusan ez természetesen nem egyezik az indek fel-fogása szerint meghatározott idővel, de a lényeg nem ez, hanem hogy mindkét esetben tízmilliárdos nagyságról van szó.

Magától értetődően nem állítjuk azt, hogy a régi indiai bölcseknek tényleges tudomásuk lett volna a világegyetem jelenlegi tágulásáról és pulzációjának lehetőségéről. De az mindenképpen komoly figyelmet érdemel, hogy — tisztán intuitív alapon — rádöbbenetek erre a kozmikus képre és azt a maguk korának és szellemiségének megfelelő módon, vallási spekulációkba ágyazva le is írták és áthagyományozták az utókorra.

*

Térjünk azonban most vissza ahhoz a kérdéshez, hogy ha már a mi világminőségünk, a maga teljességében, tökéletesen izolált az öt magába ágyazó öt-dimenziós, Euklidesz-féle tértől, amelyben tágulása folyik — vajon lehetőségek-e izolált téridő-világok a mi reális, négykiterjedésű, Riemann-geometriájú téridő-világunkon belül? Az újabb asztrofizikai kutatások igenlő választ adnak. De hogyan is kell ezt értenünk?

Mindenekelőtt egy fontos észrevételt kell tennünk. Az önmagukba záródó téridő-világok, a legújabbban elméletileg kimutatott úgynevezett fekete lyukak *nem azonosak* azzal, amelyről Eddington írt, s amely — amint láttuk — már Laplace-nál is szerepelt. Azonosság helyett meglepő hasonlóságról van szó. Ehhez az a felfedezés vezetett, hogy a világegyetemben létezhetnek elképzelhetetlenül nagy sűrűségű és viszonylag rendkívül kicsiny térfogatú égitestek (*neutronokból álló csillagok*), amelyek valószínűleg *szupernova-robbanások* után maradnak vissza. Feltehetően a szétrobbant szupernova *magját* képviselik, s az azt korábban övezett gázanyag a robbanás miatt szétrobbodott a térbe. A neutroncsillag azonban még nem azonos a fekete lyukkal. E csillagok körül ugyanis *még nem zárult* be a téridő-szerkezet. De a neutroncsillagokból bizonyos körülmények között már kialakulhatnak fekete lyukak, azaz olyan „tartományok” — valójában a miénktől tökéletesen izolálódott világok —, amelyekből semmiféle sugárzás nem léphet ki, s amelyet semmiféle anyagi test már nem hagyhat el. Vizsgáljuk meg most ezt a folyamatot kissé részletesebben!

Az általános relativitáselméletből következik, hogy minél kisebbé válik egy égitest térfogata, miközben tömege gyakorlatilag csaknem változatlanak tekintendő (ne vegyük most figyelembe, hogy a csillag sugárzása folytán végeredményben a tömeg is csökken; az égitest teljes tömegéhez képest ez, rövidebb idő alatt, elhanyagolhatóan kis csökkenés), annál nagyobb lesz környezetében a téridő görbülete. Vagy, ami ezzel egyértelmű, a sűrűség növekedésével egyre kisebbé válik a görbületi sugár.

A továbbiakban a Riemann-geometriát tekintjük érvényesnek. Mert amíg az euklideszi geometriában egy háromszög belső szögeinek összege mindig pontosan 180 fok, továbbá a Bolyai—Lobacsevszkij-féle geometriában soha nem éri el a 180 fokot, — addig a Riemann-félében mindig meghaladja ezt a kritikus értéket. Ennek megfelelően az euklideszi geometriát szokásos görbületmentesnek, a Bolyai—Lobacsevszkij-félét negatív görbületűnek, végül a Riemann-félét pozitív görbületűnek is nevezni.

A Nap által keltett téridő-görbület sugara jóval nagyobb, mint amilyen például a Föld, a Hold, egy meteor, egy gombostűfej, vagy egy atommag által jöhet létre. Ha mármost a Napot mind kisebb és kisebb térfogatba kényszeríténénk, miközben tömegét változatlanul hagynánk, az általa keltett görbületi sugár is mind kisebbé válna. Előbb-utóbb elérné a Föld által létesített görbületi sugár nagyságát, majd a Holdét, a meteorét, a gombostűfejét és az atommagét. Ennek a folyamatnak során a téridő-görbület viszont egyre fokozódik. Végül a görbület már olyan erőssé válna, hogy a *téridő bezárulna a Nap körül és egy fekete lyuk jönne létre*. A Nap átmérője a jelenlegi 1 millió 300 ezer kilométer körüli értékről ekkorra már csupán néhány kilométernyire csökkenne. (Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy létezhetnek még sokkal kisebb méretű fekete lyukak is. Akár akkorák, mint amilyen egy mákszem! Volt olyan feltevés, hogy az 1908. évi pusztító szibériai meteorhullást valójában egy miniatűr fekete lyuk hozta létre, amellyel Földünk összeütközött. A becslések szerint ez a lyuk, illetve a benne elhelyezkedő tömeg csak milliméteres méretű lett volna. Ezt az elméletet egyébként elvetették, mert nincs nyoma annak, hogy a feltételezett fekete lyuk, amint áthaladt bolygónkon, kilépett volna annak testéből. Ennek az Atlanti-óceán északi részében kellett volna megtörténnie. A kritikus helyen azonban nem észleltek semmiféle rendkívüli jelenséget.)

A szupernovák robbanása után fennmaradó, csaknem teljes egészükben neutronokból álló, *nagyon gyorsan forgó* és csak néhányszor tíz kilométer átmérőjűre becsült csillagok tömege a Napéval nagyságrendileg egyező. Ezek a különös égitestek szabályos időközönként, körülbelül másodpercenként, *erős rádióimpulzust* bocsátanak ki magukból. Mintegy „*pulzálnak*”, ezért is nevezték el őket *pulzároknak*. A pulzárak tehát már nagyon közel állanak a fekete lyuk állapothoz, vagyis nem sok választja el őket attól, hogy körülöttük bezáruljon a téridő, hiszen roppant tömeg koncentrálódik egy nagyon kicsiny térfogatban. A téridő görbülete a pulzárak — vagyis a velük azonosítható neutroncsillagok — szomszédságában mindenesetre már rendkívül erős és a téridő görbületi sugara nagyon kicsi.

Mi történik azonban akkor, ha a pulzár anyagán úrrá lesz saját gravitációja és megkezdődik a „befelé robbanás”, az implózió, vagy más néven gravitációs kollapszus fantasztikus folyamata?

Ekkor — ha ez csakugyan bekövetkezhet — az anyag még sokkal komprimáltabb állapotba kerül. A sűrűség határtalanul növekedni kezd, a neutronok mind szorosabban preelődnek egymáshoz, és végül, egy kritikus görbületi sugár elérésekor, *a téridő bezáródik az implodáló neutroncsillag körül!* Az égitest változatlanul tovább létezik, *anyaga nem semmisült meg* — de izolálódott a „külső” világegyetemtől. Semmi jelét nem foghatjuk fel többé, hiszen sem fény, sem másmilyen elektromágneses sugárzás, sem pedig valamilyen anyagi részecske el nem hagyhatja többé. Hacsak nem zajlik le egy, ma még ismeretlen belső folyamat, amely a téridőt újra „megnyitja”.

Hogy azután milyen állapotok uralkodnak egy ilyen, izolálódott rendszer belsejében? Beszélhetünk-e ott még időről és térről, külön-külön, vagy inkább egységes téridőről — az még vitatott kérdés. Minthogy az anyag és a mozgás elválaszthatatlan egymástól, s a mozgáshoz térre és időre van szükség, továbbá mivel az anyag a zárt világban sem semmisül meg, valószínű, hogy az időfolyamat a fekete lyukon belül is folytatódik és a tér is értelmezhető. De ez a tér és ez az idő, vagy ez a téridő nyilvánvalóan *más szerkezetű* lesz ott, mint „kívül”, a „normális” világegyetemben. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 1971-ben a szovjetunióbeli Bjurakanban nemzetközi kongresszust rendeztek, amelynek fő tárgyköre a kozmoszbeli élet lehetőségének és az esetleges civilizációkkal való kapcsolatfelvételnél kérdése volt. *Kardasev* szovjet fizikus azt a hallatlanul izgalmas feltevést tárgyalta előadásában, vajon mi is történne egy űrhajóval, ha megkísérelné, hogy behatoljon egy fekete lyuk belsejébe? Ezzel nyilvánvalóan kiszakadna a „külső” világegyetem téridő-rendszeréből. Az előadó véleménye szerint bizonyos kedvező feltételek esetén az űrhajósok csakugyan megoldhatnák ezt a feladatot. Ha pedig a kísérlet sikerülne, olyan helyzetbe kerülnének, mint Wells híres regényének, az *Időgép*-nek hőse: tetszésük szerint utazhatnának előre, vagy hátrafelé az időben, míhelyt áthatoltak az önmagába záródott téridő-világ „falán”.

Ha a pulzár egy kettős vagy többszörös csillagsoport egyik tagja volt, akkor megvan rá a remény, hogy a belőle keletkezett fekete lyukat felfedezhetjük. Jelenlétével ugyanis zavarja társa vagy társai mozgását, és ez csillagászati mód-szerekkel — ha a tőlünk mért távolság nem túl nagy — észlelhető. Ilyen alapon már gyanítják néhány „közeli” fekete lyuk létezését, de biztosan még nem állít-natják. Hasonló zavart okozhatnak a közönséges bolygók is, amelyek egy-egy csillag körül keringenek, de ezeket a bolygókat — pusztán a tőlünk mért nagy távolság és viszonylag kis méreteik miatt — szintén nem láthatjuk. Elvileg természetesen két teljesen különböző dologról van szó. A bolygó azért fénylik, mert visszaveri a ráeső sugárzás egy jelentős részét. A fekete lyuk viszont egyáltalán nem sugároz és minden ráeső fényt teljesen elnyel. Tehát a fekete lyuk még akkor is láthatatlan maradna számunkra, ha a Föld közvetlen közelében helyezkedne el.

Különböző statisztikai vizsgálatok szerint a fekete lyukak száma meglepően nagy. A statisztika az eddig megfigyelt szupernovák s a rádiócsillagászati úton észlelt pulzárak számán alapul. *Zeldovics* szovjet kozmológus például úgy véli, hogy a saját tejútrendszerünkben levő százmilliárd csillagra mintegy 10–100 millió fekete lyuk jut. S hasonló lehet az arány más galaktikákban is.

A csillagszerű rádióforrások

Az implózió, vagyis a gravitáció keltette összeomlás elméletét eredetileg nem a fekete lyukak keletkezésének megmagyarázása céljából dolgozták ki, hanem azért, hogy egy másik, nem kevésbé különös jelenséget, a kvazárokat, vagyis csillagszerű rádióforrások energiatermelését értelmezhessek. Hoyle, a híres angol csillagász és munkatársa, az indiai származású Narlikar voltak azok a tudósok, akik az implózió lehetőségét a kvazárokkal kapcsolatban felvetették. A kvazár kifejezés egyébként betűszó: a *quasi stellar radio source*-ból származik.

Az első kvazárokat körülbelül másfél évtizeddel ezelőtt fedezték fel, de az azóta eltelt idő kevésnek bizonyult ahhoz, hogy valódi természetüket felderíthessük. Mindenesetre kétségtelen, hogy a világmindenség eddig ismert legrejtélyesebb — és egyúttal bizonyára legfontosabb — objektumai. Minthogy legtöbbször óriási távolságban van tőlünk, vizsgálatuk folyamán nemcsak térbelileg látunk messzire, hanem időbelileg is, hiszen a fény véges sebességgel terjed, s minél távolabbról érkezik hozzánk, annál régebben lezajlott eseményekről hoz üzenetet. Egyes kvazárok távolsága olyan rendkívül nagy, hogy a segítségükkel a Nagy Ösrobbanást, a Big Bang-ot közvetlenül követő eseményekről kaphatunk adatokat.

A csillagszerű képet mutató kozmikus rádióforrásokat emberi mértékkel mérve felfoghatatlanul nagy energiatermelés jellemzi. Mégis megkísérélhetjük, hogy a kérdéses energia nagyságáról néhány hasonlat révén alakítsunk ki valamiféle képet magunknak. Egy átlagos kvazár egyetlen másodperc alatt annyi energiát sugároz ki magából az elektromágneses hullámok tartományában, mint a Nap 83 500 év leforgása alatt. (A Nap másodpercenkénti energiasugárzása viszont akkora, hogy annak felhasználása elegendő lenne a teljes alpi-eurázsiai hegységrendszer felgyűréséhez.) Ugy is fogalmazhatunk azonban, hogy egy kvazár sugárzását 2 billió és 590 milliárd Nap tudná helyettesíteni. Vagy még egy összehasonlítás: a szóban forgó energiát 2500 trillió, egyenként 100 megatonnás hidrogénbomba egyidejű robbantásával tudnánk előállítani. Ez utóbbi szám azt jelenti, hogy a földfelszín minden egyes négyzetcentiméterére 490 ilyen hidrogénbombát kellene elhelyeznünk!

Ez a megdöbbentő méretű energiatermelés, amely a kvazárokból lezajlik, magától értetődően a problémák egész sorozatát vetette fel, hiszen nyilvánvaló, hogy közönséges nukleáris folyamatokkal a jelenség nem magyarázható meg. További nehézségeket eredményezett azonban még az a felismerés is, hogy a kvazárok — amelyeknek egyedi sugárzása sokszorosan nagyobb, mint amilyen egy egész tejútrendszeré — a galaktikákhoz viszonyítva aránylag kis térfogatú égitestek. Tömegük viszont a Napénak százmilliárdszorosa, vagy több százmilliárdszorosa, ami tehát ismét egy tejútrendszerével hasonlítható össze. Amíg például saját tejútrendszerünk hosszáni átmérője körülbelül százezer fényév, addig a kvazároké átlagosan csak 3000 fényév körüli. Tehát a kvazárok esetében aránylag kicsiny térfogaton belül roppant anyagmennyiség zsúfolódik össze és elképesztő mennyiségű energia szabadul fel. Az anyag sűrűsége szükségképpen oly rendkívüli, hogy a Hoyle és Narlikar által annak idején feltételezett gravitációs összeomlás nehezen képzelhető el. De ugyanilyen problémák vetődnek fel minden más, régebben kidolgozott elmélet esetében is. Volt olyan feltevés például, hogy a kvazárokból már kialakultak a csillagok, de ezek gyorsan felélik saját energiakészletüket és egyidejűleg sok millió válik közülük szupernovává. Ha közben az egész rendszer még az implóziós folyamaton is átmege, akkor az egyes csillagok között mind gyakoribbakká válnak az összeütközések, ami szintén óriási energiatermeléssel járhat. Akadt azután olyan elgondolás is, amely szerint a kvazárokból nemcsak normális, anyag fordul elő, hanem hasonló arányban antianyag is. E kettő egymásra hatása során az anyag és az antianyag megsemmisíti egymást és mindkettő sugárzó energiává alakul.

Bármennyire fantasztikusnak tetszhet is, még ez a leginkább elfogadható magyarázat. A kvazárok rendkívül nagy sűrűsége ugyanis valószínűtlenné teszi, hogy egymástól szeparálódott csillagok létezhetnének bennük, s ezek szupernovává alakulnának és össze is ütköznének egymással. Aligha hihető ugyanis, hogy a kvazár belsejében volna elegendő szabad térség ahhoz, hogy a csillagok különálló egységeket alkossanak. Ugyanigy az implózió sem valószínű. Csakis az anyag-

-antianyag hipotézis tételezhető fel. De a kvazáron belül uralkodó állapotokat — tapasztalatok híján — aligha tudjuk magunk elé képzelni. A kérdés tehát, leg-
alábbis ez idő szerint, alapjában véve megoldatlan.

Néhány kvazár optikai képét sikerült azonosítani olyan égitestekével, amelyek 70—80 évvel ezelőtt fényképeztek le. E képek tanúsága szerint a kvazárok átlagos fényessége nem különbözött a jelenlegitől. Ebből az következik, hogy fényességük, s még általánosabban szólva: energiatermelésük nem valami „pillanatnyi” jelenség eredménye, mint amilyen mondjuk a novák vagy szupernovák felfénylése, amelyet „közönséges”, ámbár kétségkívül gigantikus arányú robbanás kelt.

A kvazárok egy további különlegessége, hogy színeképükben olyan vonalak is találhatóak, amelyeknek származását nem ismerjük. A színekép energiaeloszlása is szokatlan, nem hasonlít a csillagokéra. A színeképvonalaknak a spektrum vörös vége felé való eltolódása — (ennek mértéke alapján számíthatjuk ki, hogy a fényt kibocsátó objektum mekkora sebességgel távolodik tőlünk) — szintén meglepetést keltett. Kiderült ugyanis, hogy a kvazárok a tejútrendszerekével összehasonlítható sebességgel mozognak. Amennyiben az észlelt vörös-eltolódás csakugyan Doppler-effektusnak fogható fel, akkor ebből két fontos következtetés adódik: 1. a kvazárok rendkívül nagy távolságban vannak tőlünk, és 2. a galaktikához hasonló módon vesznek részt az univerzum tágulásában.

Történtek ugyan kísérletek arra vonatkozóan, hogy bebizonyítsák: a kvazárok színeképében mutatkozó vörös-eltolódás nem a nagy távolodási sebesség következménye, hanem amiatt lép fel, hogy a fényfotonok hosszú, világűrbeli útjuk során vagy veszítenek energiájukból, vagy a fény kozmikus kódokön át jut el hozzánk, — de később elvetették ezeket a lehetőségeket. Ma már a legtöbb asztrofizikus egyetért abban, hogy valóban Doppler-hatással állunk szemben, és a megfigyelt jelenség — akárcsak a galaktikák esetében — az általános tágulásban való részvételre utal. Ezek szerint a tejútrendszerekre vonatkozó Hubble-féle törvény a kvazárokra is igaz. Ha mármost a Hubble-féle törvényt alkalmazzuk a kvazárokra, kiderül, hogy ezek az objektumok valóban a világmindenség legtávolabbi égitestjei. A 3 C 9 jelzésű csillagszerű rádióforrás például 240 ezer kilométeres másodpercenkénti sebességgel távolodik tőlünk és minimális távolsága 7 milliárd fényév, de korántsem ez képviseli a „világrekordot”. A jelenleg ismert mintegy 600 kvazár közül az egyik, az O Q 172 jelzésű a színeképében mutatkozó vörös-eltolódás alapján ítélve nem kevesebb, mint 18 milliárd fényévyire van tőlünk. Ha ez a távolságadat reális, akkor az O Q 172 kvazár révén a világegyetem legtávolabbi múltjába tekinthetünk vissza; olyan időszakba, amely valószínűleg nem sokkal követte a Nagy Robbanás, a Big Bang időpontját. Egyes objektumoknak már 18 milliárd évvel ezelőtt önálló egységként kellett létezniök, tehát a világegyetem általunk ma ismert része semmi esetre sem lehet fiatalabb 18 milliárd esztendőnél. Mellékesen szólva, könnyen meglehet, hogy ezek a nagyon távoli kvazárok eredeti formájukban ma már nem is léteznek. Ha mégis implózió játszódott le bennük és félelmetes energiatermelésük ennek a következménye, továbbá, ha ez az implózió addig folytatódott, amíg a kvazárok is fekete lyukakká nem váltak, — akkor lehetséges, hogy körülöttük is bezárult a téridő-szerkezet, és ezek a legidősebb, legtávolabbi kvazárok a miénktől teljesen izolált, önálló és önmagukban álló világokká alakultak. Számunkra, akik a „normális” világegyetemben élünk, már nem észlelhetők többé, a mi szempontunkból nézve nem léteznek. Bezárkóztak önnön téridő-börtönükbe — de hajdan kibocsátott fényük még mindig utazik a végtelen országútjain.

Einstein hétköznapi értelemben véve korántsem volt vallásos beállítottságú. Mint természettudós, szigorúan materialista módon gondolkodott, és önála nem szerepel Isten úgy, mint például Newtonnál, aki szerint az étert Isten uja mozgatta meg.

Mégis, Einsteint gyakran foglalkoztatta az a bölcséleti kérdés, vajon áll-e valamilyen nagy, Teremtő Ertelem az anyagi világ jelenségei mögött, s erről szívesen elbeszélgetett szűkebb környezetének tagjaival, hozzátartozóival és barátjaival. Érdekes fényt vet gondolataira az alábbi két kijelentése:

„Istent nem érdeklik a mi matematikai nehézségeink. Ő empirikusan old meg integrálegenleteket.”

„Sokszor eltűnődöm azon, hogy amikor Isten létrehozta a világegyetemet, vajon lett volna-e más lehetősége is?” (Vagyis: a természet törvényei csakis egyféleképpen valósulhatnak-e meg, úgy, amint azt a világegyetemben tapasztaljuk, avagy számos más „megoldás” is lehetséges volna?)

Einstein az 1930-as években Zürichben tartott egy olyan előadást, amelyben „a kozmikus vallásról” is szót ejtett. Idézzük végül akkor elhangzott szavait: „Az én vallásosságom abban nyilatkozik meg, hogy szerényen meghajlok a természet határtalan bölcsessége előtt, amely a Világegyetem legkisebb részleteiben is kifejeződik, és amelyet ma csak korlátozott mennyiségben tudunk fel-fogni. Ez az én istenhitem.”

ÉLET ÉS EVANGÉLIUM

Jegyzetek a félelelről

„Primus in orbe deos Fecit timor” — írta Lucretius: „A világban először a félelem alkotta meg az istene-et”. Marx (és Freud) a maga módján ezt az ősrégi gyanút fejlesztette tovább abban az elméletben, amelyet a vallás és az isteneszme eredetéről fölállított. A jövőre vonatkozó programja, ígérete pedig: az embernek ki kell szabadulnia a félelmek közül, s meg kell tagadnia a félelem alkotta isteneket, akik a történelem folyamán a félelem hatalmas fönttartóinak bizonyultak.

A keresztény ember az efféle fejtegetésekre szívesen felel azzal, hogy az ő *hitében* a félelemnek nincsen szerepe. Ha eszébe jut, szentírási mondatokra is hivatkozik. Például Szent Pál nagyszerű megállapítására a Rómaiaknak írt levélből: „Akiiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai. Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete (mint az Ószövetségben), hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptátok meg, általa kiáltjuk: Abba, Atya!” (8,14—15).

Ha azonban tüzetesebben megvizsgáljuk, mi is az istenfélelem szerepe az Ó- és az Újszövetségben, észre fogjuk venni, hogy a valóság gazdagabb, árnyaltabb Szent Pál végtelékig leegyszerűsített fogalmazásánál. Ami az Ószövetséget illeti, ott valóban központi szerepet játszik az istenfélelem, de korántsem olyan negatív, riasztó módon, mint Pál mondata alapján gondolhatnánk. Az ószövetségi emberbe sem a „szolgaság lelkét” oltotta Isten, inkább úgy jelent meg előtte, mint aki kiemeli mindenféle szolgaságból, a sokféle emberi félelem megalázó helyzeteiből is. A zsoltáros így magasztalja Jahvét, jó pásztort: „Halálos árnyak völgyén hogyha járok, még *ott sem félek semmi bajtól*, mert ott is ott vagy énvelem. A te vesszöd, a te pásztorbodod vigasztalásom szüntelen” (23,4). A Példabeszédek könyvében pedig ilyen mondás olvasható: „A félelem: csapda az ember előtt; de aki Jahvéban bizakodik, biztonságban van” (29,5).

Nem kellett-e nagy árat fizetnie az ószövetségi embernek a sokféle félelemtől való szabadulásért, ha aztán az Isten kívánt mindennél nagyobb félelmet tőle? Ha a Bibliának az istenfélelelről szóló mondatait, szövegrészleteit vizsgáljuk, egykettőre rájövünk, hogy amikor a félelem szó a kinyilatkoztatás Istenére irányuló magatartásnak jelölőjévé lett, belső tartalma jelentősen átszíneződött. Önmagában is jellemző, hogy a Biblia ritkán beszél általában istenfélelelről, inkább *Jahve* félelmére buzdít. *Jahve*: a kinyilatkoztatás és a szövetség Istenének személyes neve. *Jahve* félelmét a személy fönnsége motiválja, nem valamiféle veszedelem, amelynek sejtelve az istenséget körülveszi. Ezért jelöl gyakran kifejezetten pozitív magatartást: megilletődést, felelősségtudatot, de ugyanakkor bizalmat, hitet, engedelmes együttműködést is. A zsoltáros így imádkozik: „Ahogyan az apa gyöngéd szeretettel fordul fiaihoz, úgy *Jahve* is gyöngéd szeretettel veszi körül azokat, akik félik őt” (103,13).

A Példabeszédek könyve szerint: „Jahve félelme a bölcsesség kezdete” (1,7). A bölcsességnek az ókori Kelet népei közt nagy becsülete volt, de ez a fölismerés Izrael bölcsességi irodalmának megkülönböztető jegye. Az istenfélelem itt is szabadító jellegű: a gögtől, saját tudásunk ostoba túlértékelésétől szabadít meg. „Ha olyat látsz, aki a saját szemében bölcs; a bolondnak is több a reménye, mint neki” (26,12). S ezzel szemben: „Ne tartsd bölcsnek magad! Féld Jahvét és kerüld a rosszat. Javára lesz ez testednek, üdítő balzsam a csontjaidnak” (3,7—8). Ezért érthető, hogy az eljövendő Messiásnak is legelső jellemvonása az istenfélelem: Jahve lelke nyugszik majd rajta, s annak ajándékai épp az istenfélelemben telőznek (Iz 11,2).

Hasonlóan tévednénk akkor is, ha — a Rómaiaknak írt levél idézett mondata alapján — azt gondolnánk, hogy az Újszövetségből teljesen hiányzik az istenfélelem sürgetése. Az evangéliumban a példabeszédbeli gonosz bíróról olvassuk, hogy „Istentől nem félt, emberektől nem tartott” (Lk 18,2—4). Vagy a bal latorról: „Nem félsz az Istentől?!” (Lk 23,40). Ezek nem eszményeink.

Jézus megtanított arra, hogy Istent lehet rosszul félni. Ilyen félelem bénította a talentumát elásó szolgát: „Uram, tudtam, hogy kemény ember vagy. Aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál. Ezért félelmemben mentem, elástam a talentumodat” (Mt 25,24; vö.: Lk 19,21). Máskor azonban arra tanított Jézus, hogy az istenfélelem fölszabadít minden más félelem alól: „Ne féljete azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni. Inkább attól féljete, aki a kárhozatba vetve a testet is, a lelket is el tudja veszíteni” (Mt 10,28).

Maga Szent Pál is biztat istenfélelemre, például a Filippieknek írt levelében: „Kedveseim... félve-remegve munkáljátok üdvösségeteket!” (2,12). Ez a kifejezés: *félve-remegve* az Ószövetségből ismerős, de annál érdekesebb, hogy Pál beillesztette buzdításába. „A félelemnek és a rettegésnek — írja J. Gnlika — van helye Istennel való kapcsolatunkban. Az Isten jelenlétébe bevont emberek remegése ez, azoké, akikben Isten elkezdte a maga munkálkodását.” A példabeszédben szereplő szolgát megbénította a rossz félelem. Pál erre az üdvös félelemre hivatkozva munkálkodásra biztat. Nem kapkodó, ideges tevékenykedésre, hanem olyanra, amelyben Isten munkatársává válhat az ember. A Filippieknek írt levél idézett szövege így folytatódik: „Isten maga ébreszti bennetek a szándékot, s hajtja végre a tettet tetszésének megfelelően”. Megint Gnlika kommentárját idézzük: „Az emberi és az isteni munkálkodás egymásba szövődik. Mégpedig úgy, hogy az isteni tevékenység teret nyit az emberinek, szinte földédelgeti azt... Mivel mindent Isten művel, azért nektek is mindent meg kell tennetek.”

Másutt ugyanaz a Pál arra figyelmeztet, hogy „mindnyájunknak oda kell majd állnunk Krisztus ítélőszéke elé”. Aztán magáról kezd beszélni: „Mivel tehát az Úr félelme átjár bennünket, igyekszünk meggyőzni az embereket” (2 Kor 5,10—11). Az Úr: az Ószövetségben Jahve, Pál szóhasználatában Krisztus.

Keresztes Szent János a Kísértő legveszedelmesebb cselvetésének tartja azt, hogy némelyeket elbizakodottá tesz. „Ezek aztán tiszteletlenül válnak Istennel szemben, és kihal belőlük a szent félelem, amely minden erénynek kulcsa és őrzője.”

*

Egy olyan világban, amelyet inkább a „fortélyos félelem igazgat”, mint a „csalóka remény”, jó nekünk arra gondolnunk, hogy nem a „szolgaság lelkét” kaptuk Istentől, hanem a gyermekké fogadását. De a Miatyánkban az „Abba, Atyánk!” megszólítás mellé odatettük: „ki vagy a mennyekben”. Nem azért, hogy mérsékeljük azt a forró közvetlenséget, amely ebből a bizalmas, kedves megszólításból kicsap, hanem azért, mert az istenfélelem alázata Jézus szavában és szívében is jelen volt.

Félelem szülte az isteneket? A szolgál-félelem rémképei eltűnnek. Az a másik „félelem”, amely az embert ámulni tanítja, nem hallucinációk forrása, hanem a „bölcsesség kezdete”. Nélküle nagyon szegények volnánk.

JELENIITS ISTVÁN

Mikor Ninivében...

mikor Ninivében az Úr
Jónás szájával ostromolt
Ninive népe hamuba ült
elhagyván a gonoszt
mentette magát

a lezüllött császári Róma
büntudatából nőtt
vértanúk ezre
egy világot tett méltóvá
hogy újraszülessen

nőttek azóta
oly Rómák, és oly Ninivék
hol egy Jónás
az elmeosztály gyomrába csúszna
és ott — mit is tehetne?

Tékozló apák

amiért harcoltatok
a győzelemben elveszett

erényül hagyjátok volna ránk
bűneitek előjogát

a mennyiség veszélyeit leplező
hazugságok receptjét

mi

a világ ajtóit elé kirakott bombák

és jelszavaitok hatósugarán túl
keressük

a szolgálattá fényesült eszmék
áldozati csendjében

szabadulásunk
elvermelt pillanatát

Miféle tűz...

miféle tűz gyötör
mi így gyötör
nem kérdezem

ha majd a gyötrelem kialszik
mint fények a színpadon
új felvonás következik

hol nem vicсорítja fogát
a padló a falak
az élet a halál

hol csak a benső élet
a fontos
meg Isten

Ki álmokat küld jóságában
álmokat és örömeket
örömeket és szenvedést

megmutatja a férfi az asszony
a gyermek szeretetének
vakmeréseit

tervét
melynek részesei vagyunk
mindannyian

a rettenetet
mely része az egésznek
akár a boldogság:

nincs egy pont
a világegyetemben
üdvösség nélkül

Pani Gracja Kerényi

1980. október 27-én adta át Varsóban Juliusz Zuluwski, a Lengyel Pen Klub elnöke, Kerényi Gráciának a műfordítók évi díját, a lengyel irodalom magyar nyelvre fordítása terén elért kimagasló eredményeiért. Eddig egyetlen magyar műfordító kapott ilyen díjat: Mészáros István, a lengyel klasszikus próza fordítója, 1959-ben. A díj átadásánál jelen volt Peter Elstob, a Pen Klubok Nemzetközi Szövetségének londoni főtákará is. A meghitt ünnepségen Wiktor Woroszylski költő és prózaíró, a magyar költészet avatott fordítója rajzolta meg Kerényi Grácia emberi és művészi profilját. Beszédét kissé rövidítve az alábbiakban közöljük.

Pani Gracja Kerényi a Szűz jegyében született. A Szűz horoszkópja az 1980-as évre a következőket jósolja: „Jupiter, Saturnus és Mars csaknem egész éven át kísérik fog. Az expanzió időszaka ez: személyiséged erősen megnyilvánul, határozott célkitűzéseid lesznek, és sok mindent egyszer s mindenkorra tisztázol. A kitűzött célod felé törekvés sok fáradságot és áldozatot kíván tőled. Hajlamos vagy a perfekcionizmusra, és ez negatív hatással lehet az egészségedre, és ember-társaidal való kapcsolataidra. Kritikus pillantásod elől semmi sem siklik ki. Kiváló koncentráció képességed lesz, sikert, tiszteletet és elismerést aratsz.”

Mint láthatjuk, mai esténk és Kerényi Grácia nagyon is megérdemelt Pen Klub-díja meg volt írva a csillagokban, s a jóslatnak be kellett teljesülnie.

Szavaimat nemcsak tréfából kezdem a csillagokkal, hogy Pani Gracja barátai által jól ismert asztrológiai érdeklődésére utaljak. Pani Gracja alakját, Pani Gracja életét, Pani Gracja sorsát többféle, egymásra rakódó síkon látom, és azon a síkon kívül, ahol a tehetsége, a tudása, a szülői házból magával hozott nagy kultúrája, s végül rendkívüli, szerzetesi szorgalma érvényesül, meg azon kívül, ahol az ember életrajza a történelemben, a nemzeti történelmek bonyolult szövevényében, egy adott társadalmi szférában, s végül bizonyos nemzedéki sajátosságok összefüggéseiben játszódik le, Pani Gráciát egy mágiikus síkon is látom, a jelek és jelképek síkján, ahol jóslatok és rituális gesztusok, a tényér vonalai és a csillagok állása, meg titkos jelentésű számok fonják be az emberi az elrendelés hálójába. Ebben a bűvös körben látom őt ismeretségünk első pillanata óta, 1956 emlékezetes ösze óta, s bár ez a dátum elsősorban a történelmet juttatja eszünkbe, egyúttal egy titokzatos ciklusba is beletartozik, amit a tizenkettes szám jelez, s ebben a ciklusban az 1944-es év előzi meg, s utána 1968, majd 1980 következik. Tehát 1956 óta, ismeretségünk első pillanata óta, az azóta eltelt huszonnyé év alatt — találkozásaink, beszélgetéseink, levelezésünk, közös munkánk, barátságunk éveit alatt — részint saját megfigyelésem és intuicióm sugallata alapján, részint annak alapján, amit másoktól és tőle saját magától tudhattam meg róla — mindez persze csak törmelék, morzsák, cserepek, utalások, de a két tucat év alatt mégiscsak sok minden felhalmozódott, összerakódott —, ebben a bűvös körben látom Pani Gráciát, akárha Csodaország lakója lenne (nem mint-ha jó katolikus léteire bűbájossággal gyanúsítanám, ez a kísértés távol álljon tőlem); olyasvalakinek látom, akinek útjait oly sűrűn belepik a jelek és jelentések, akinek minden egyes lépése oly jellegzetesen magán hordja a jövődőlő erejű elrendeltetés jegyeit, hogy épp ezért kellett a csillagokkal, az állatövel kezdenem, a horoszkóppal, mely íme, szemünk láttára teljesül be.

Most pedig, hogy a továbbiakban a tényekre szorítkozzam, s ne vétsek a szabályok ellen, melyek szerint egy ember életéről — bármennyire rendkívüli is az az élet — be szoktunk számolni: a Szűz jegyében született Pani Gráciáról áttérek arra a Pani Graciára, aki Budapesten született, a két háború között, a nagy humanista, Kerényi Károly — alapvető görög mitológiai művek szerzője, Thomas Mann levelezőtársa — családjában. Anyja is klasszika-filológus, latin és görög tankönyvek szerzője, gimnáziumi tanár. A fiatal lány, a családi hagyó-

mányokhoz híven a budapesti egyetem magyar—latin—görög szakára irakozott be; de még mielőtt tanulmányait megkezdte, még gimnazista korában élte át ama események egyikét, melyek később vörös fonalként húzódtak végig az életén. 1941. április 3-án Magyarország miniszterelnöke, Teleki Pál, öngyilkosságot követett el, tiltakozásképpen, amikor a hitleri Németország azt kívánta, hogy Magyarország hitszégön engedje át a szövetséges Jugoszlávia ellen vonuló német hadat. „Odadobtuk a nemzet becsületét — írta búcsúlevelében. — Gazemberek oldalára álltunk.” E napon két gimnazista lány, két barátnő, Grácia és Erika, a Bem rakpart alatt tovadüböngő tankokra nézve megfogadta, hogy soha nem felejtí el ezt a dátumot, és azt az embert, aki az életénél többre becsülte az erkölcsi törvényeket, a becsületet, a jog sértetlenségének megőrzését. 1942. és 1943. április 3-án a két lány virágot vitt a temetőbe, Teleki sírjára, 1944. április 3-án azonban már nem kerülhetett erre sor, mert Pani Gracját, aki elsőéves bölcsészlányként konspirált a hitleristák ellen, aznap reggel letartóztatta a Gestapo; a börtönből később Auschwitzba vitték. Így vált az április 3-i dátum a két lány számára kétszerezsen emlékezetessé. Pani Grácia és Pani Erika a felszabadulás után ismét jární kezdett az évfordulón Teleki sírjához, oda viszik virágaikat mind a mai napig; s nem hinném, hogy a hajdani gimnazisták e rituálisává vált gesztusának jelentősége egy kicsit is csökkent volna az elmúlt évek alatt.

A fiatal fogoly lány 1944. június 20-án éjszaka érkezett meg Auschwitzba. A *Wież* hasábjain olvashatunk erről: leírja, hogyan tért vissza Auschwitzba 35 év múltán, 1979 júniusában, hogy találkozzék a lengyel pápával, s eszébe jut, hogy amikor először tette a lábát lengyel földre — épp Auschwitzban —, szerette volna megcsókolni azt a földet, s csodálkozva kérdezi magától: „Vajon miért? Soha nem voltam lengyel, csak valami érthetetlen, irracionális vonzalom... Abban az indokolatlan vágyban, hogy megcsókoljam a lengyel földet, talán a saját sorsom tudat feletti megérzése volt, sorsomé, mely később oly szorosán összefonódott Lengyelországgal; vagy talán annak a pillanatnak az előérzete is, amikor a Szentatya, ennek a nemzetnek a fia, kolumbusi gesztussal ugyanezt cselekszi majd...”

Közeledett már, szerencsére, a hitleri uralom vége Európában: épp annyira közel volt az a nap, amikor megnyíltak a láger kapui, hogy a budapesti diáklány önfenntartó ösztönének, akaraterejének megfeszítésével életben tudott maradni. De amit kihozott a drótok mögül, azt magával hordozza egy életen át: egy rossz álmot, mely újra meg újra kísérteni fog éjszakáin, néhány súlyos betegséget, melyekkel mindvégig küszködnie kell, és — vigasztalásul? elégtételül? vagy komplikációnak? — a lengyelséget. Hogy ne féljek a nagy szavak patoszától, kimondom bátran: magával hozta a drótok mögül Lengyelországot.

Nem próbálom boncolgatni most, milyen titkos kapcsolat van az életrajz és az életmű között: az ifjúkori szenvedés színhelye, a szívünkhöz közel álló hamvak földje, a szeretet, a részvét, a közös élmények színtere és a kultúra színtere között, az alkotás és a rekonstrukció színtere közt, ahova gyakran akaratlanul lép az ember, de már saját választásából marad ott, és azért, mert olyasmi vezérli, ami erősebb nála... Milyen szálak kötik össze a talajt, melyből merítünk, és melyet önmagunkkal termékenyítünk meg, a szöveggel, melyet megfejteni igyekszünk, írunk és fordítunk. Az efféle boncolgatások különösen bonyolultak, ha Kerényi Grácia az, akire vonatkoznak, a tehetséges költő és író, a mélyen és sokoldalúan képzett filológus, a magyar honleány, aki egyúttal a lengyel sorssal, a lengyel szóval is összenőtt, a lengyel romantikus viharok zúgásával és a lengyel szürke hétköznapiok mormolásával, — az antológiakészítő és műfordító, aki kettős szállal fűzte össze a két szeretett kultúrát, mindkét irányban közvetítve közöttük; de ez a bonyolultság persze nem jelenti azt, hogy nem kellene egyszer megpróbálkozni vele. Most bele se kezdek, de így is felmérhetem e kaland dimenzióit: Pani Grácia, „Grácia—Węgierka” (ahogy Miron Białoszewski emlegeti a prózájában) élete nagy kalandjának, lengyel kalandjának a dimenzióit, hőmérsékletét, sugárzását, lüktetését és gyümölcsseit! Természetesen nemcsak Kerényi Grácia szorgoskodott a lengyel irodalom fordítása terén a háború utáni évtizedek folyamán Magyarországon. És az, amit csinált, és amit a többi műfordító és polonista is csinált, nem töretlen talajon csirázott ki, hanem a régebbi, sokirányú lengyel—magyar kapcsolatok eleve hagyományaihoz kapcsolódott; az előttük szántott barázdák megkönnyítették munkájukat. De mégis, úgy

látom, Pani Gracja kalandja a sors különös ajándéka, jellegzetes vonásai teljesen egyéniék, semmihez sem hasonlók: ajándék a kaland hősnőjének, ajándék nekünk, akik többé-kevésbé közvetlenül a részesei lettünk, s ajándék mindkét fájdalmas szülőföldnek.

S most itt az idő, hogy kitüntetettünk munkáit felsoroljuk; eleve bocsánatot kérünk a felsorolás hiányosságaiért. Kerényi Gráciának eddig öt eredeti költői és prózai kötete jelent meg, a hatodik nyomdában van, a hetediket pedig — kora ifjúságáról szóló regényét — most fejezi be. Tanulmányai elvégzése után 1949-ben szerzett tanári oklevelet, majd a budapesti egyetemen és a parlamenti könyvtárban dolgozott 1952-ig; azóta lényegében szabadúszó. Doktorai értekezését Miron Białoszewski színházáról írta, s 1970-ben védte meg a Varsói Egyetemen; ez a munkája — második könyve — 1973-ban jelent meg a krakkói Wydawnictwo Literackie-nál, *A költészet eltáncolása* címen. 1980 eleje óta Kerényi Grácia műfordítói gyakorlatot vezet a budapesti egyetem lengyel szakán, a gyakorlat anyaga a mai lengyel irodalom (Maria Dąbrowska szövegeivel kezdtek).

Műfordítói munkásságáról szólván, hadd említsem első helyen az antik irodalmat: Szophoklész, Aiszkhülosz és Euripidész, Theokritosz és Ovidius, meg néhány szanszkrit fordítás, több mint kétezer sor a Mahábháratából és a Rámájánából. Németből apja *Görög mitológia*-ját fordította le. S végül a lengyel irodalom. Az 50-es években kezdte, Igor Neverly három könyvével, köztük az *Egy boldog élet*-tel. Rögtön ezután felettébb nehéz és igényes feladatot vállalt: Maria Dąbrowska *Éjjelek és nappalok* című regényének fordítását, majd válogatott elbeszéléseit. Utána újabb, másfajta nehézségek: Bruno Schulz prózája, a *Fahajás boltok* és a *Szanatórium a homokórához*. Szívesen fordította a saját nemzedékéhez tartozó írókat (kissé tágabb értelemben véve, tehát valamivel idősebbeket és fiatalabbakat is), talán az első helyen Miron Białoszewskit: a *Napraforgók ünnepé*-t, az *Infarktus*-t és sok versét. Jacek Bocheński-től *Az isteni Julius*-t és A száműzött Ovidius-t. Sławomir Mrożektől elbeszéléseket és színdarabokat, többek közt a *Rendőrség*-et, a *Károly*-t, *A nyílt tengeren*-t, *A pulykát*-t, a *Mulaság*-ot, a *Búbájós éj*-t, a *Tangó*-t. Tadeusz Rózewicz-től a *Kartoték*-ot és sok verset. Włodzimierz Odojewskitől a *Menedék-sziget*-et. Engem is az az öröm ért, hogy Pani Gracja lefordította *Álmok a hó alatt* című regényemet, a *Szergej Jeszenyin életé*-t, két gyermekkönyvet és jó néhány versemet. Ezen kívül egy novellaantológiát és két lengyel költészeti antológiát válogatott, illetve szerkesztett, s a versek egy részét ő maga fordította; a már említettekén kívül Lechoń, Pawlikowska-Jasnorzewska, Iwaszkiewicz, Broniewski, Stern, Przyboś, Ważyk, Galczyński, Jastrun, Herbert, Buczkówna, Wirpsza, Nowak stb., stb. költeményeit. A múlt század klasszikusai közül Slowackit és Fredrót fordított, a XX. század drámairodalmából Witkacyt, Szaniawskit, Kruczkowskit; lefordította Jan Kott esszéket, a *Kortársunk*, *Shakespeare*-t, lengyel népmeséket válogatott és fordított, és lengyel nyelvkönyvet írt a magyaroknak. Nemrég jelent meg Ewa Lipska verseskötete az ő válogatásában és fordításában; legutóbbi munkája, mely most van nyomdában, Witold Gombrowicz regénye, a *Ferdydurke*. Fordítva, vagyis magyarról lengyelre pedig: egy Kassák-kötet (Jachimowicz-csal és Wirpszával, 1967), egy Weöres-kötet (Białoszewskivel, 1970), és végül a hatalmas mű, irodalmi életünk nagy eseménye: a *Magyar költészet antológiája* (PIW, 1975). Normészetesen többen dolgoztak rajta, de Pani Gracja tette a könyvet *elevenné*, drámai és lüktetővé, mint a válogatók egyike, eredeti hangú életrajzi jegyzetek és a filológiai apparátus szerzője, s a nyersfordítások készítője. A fordítók java-részt nyersből fordítottak, lengyel költők, akik mindaddig nem is sejtették a rokon-ságokat, melyeket Pani Gracja felfedezett, talán olykor ki is talált, beléjük beszélt (de milyen kitűnő eredménnyel!), párokba fűzve, például Balassi Bálintot és Witold Dąbrowskit, Babits Mihályt és Jerzy Litwiniukot, Szabó Lőrincet és Bohdan Zadurát... Velem is ilyesmi történt, már előbb, amikor Kosztolányi Dezső verseit adta elém, egy másik nemzedékhez tartozó, másfajta tapasztalatokból merítő, rég elhunyt költőt; máig se tudom, költészetének melyik húrja tette, hogy annyira megbarátkoztam vele, mintha csakugyan, közelről ismertem volna; kalauznom nyilván meg tudná fejteni e titkot. Feltételezem, hogy a lengyel költészeti antológiák, melyek Pani Gracja gondozásában jelentek meg Magyarországon, ugyanilyen elvek szerint jöttek létre: ott is összehozta a költőket, sugallt, választott, segített nekik megérteni... Alighanem ebben is van valami abból a mágiá-

ból, amit kezdetben említettem: megsejti vagy megfejt a rejtett jeleket, a rendeltetés észrevétlenül kereszteződő vonalait, fölismeri egymást nem ismerő emberek sorsának és hangjának hasonlóságát...

Pani Gracja, a Budapest—varsói és Varsó—budapesti éjszakai expresszvonatok utasa, a költő, asztrológus és tenyerjós, aki olvas a tenyerünkéből, arcunkból és verseinkből, földjeink barázdáiból és városaink kőveiből, évek óta mindig velünk van életünk legfontosabb pillanataiban, és ahogy a hazai, magyar kultúrának, úgy a lengyel kultúrának, Lengyelországnak is nyitott tenyerébe és szemébe néz; belenéz és horoszkópot készít — bízunk benne, hogy kedvezőt.

IRODALOM

A Prae „post” nézetből

Amikor Szentkuthy Miklós *Prae* című könyvének első kiadása megjelent, irodalmunk sajátos megosztottság képét mutatta. Ezek voltak azok az esztendőök, midőn a gazdasági világválság súlyos megpróbáltatásaiból lassan ocsúdó szellemi élet más tájékozódási pontokat keresett, s kezdte megismerni, értékelni a regény forradalmian új törekvéseit, melyek széttördelték az idő addig hagyományosnak látszó kereteit, s az ábrázolásnak olyan lehetőségeit teremtették meg, melyek a klasszikusan zárt formákat szinte szétrobbantották. E törekvések legparadoxabb, legszélsőségsébb példája Joyce *Ulysses*-e volt. Mi sem természetesebb, mint hogy a Prae megjelenése után az ír származású író neve merült fel elsőnek az irodalomértők tudata peremén. Szentkuthy Miklóst azóta is gyakran emlegetik Joyce magyar megfelelőjének, s e vélekedés igazságát ő maga is táplálni látszott, amikor lefordította az Ulysses-t.

Bármily hálás és csábító analógia is kettejük egybevetése, voltaképp csak írói gesztusuk rokonítható. Az a törekvésük, hogy a múltat új nézőpont alapján közelítsék meg, olyan fiktív helyzetet teremtve, mely gondolat és idő harmóniáját alakítja, ki, s a „történes” legmélyebb rétegeit igyekszik itt és most hozzáférhetővé tenni, jelenné téve, ami már elmúlt, foghatóvá tenni az elillanót. Megkísérteni azt, amire író addig gondolni sem mert: az egyén gondolatait összhangba hozva a világegyetemmel. Ahogy annak idején a páratlan érzékenységu Németh László írta: „Szer-

kezete nincs ennek a műnek abban az értelemben, ahogy a regényeknek szerkezetük szokott lenni... Ebben a műben mégis a szerkezet a legfontosabb, nem a részleteket összeillesztő, hanem a látó szerkezet; a tárgytól szinte független perspektíva. Ez a perspektíva ebben a műben emberekkel, tájakkal, az epikai világgal játszik, de leválasztható róla, s ráfordítható filozófiai, nyelvészeti vagy lélektani anyagra is.”

A harmincas évek közepén — a Prae 1934-ben jelent meg — meghökkentő merészségnek látszott — még Prousték után is —, hogy egy író egyszerűen fittyet hányjon az izlésre, az írot és olvasót egybekapcsoló hallgatóságos megállapodásra, s szuverén nézőpontot teremtsen, mely alkalmat ad neki a világ újraértelmezésére és az idő síkjainak átépítésére. Meg lehet érteni a betegágyán fekvő Babits Mihályt, aki kedvetlenül figyelte az olvasásra váró, egyre nagyobb toronyba gyűlő könyveket, és szent borzalommal nézte Szentkuthy regényét, mely már küllemével is szokatlan, meglepő volt. Mennyivel inkább meglepő, hogy a Prae nem is regény, hanem egy izgalmas tudatkísérlet terméke, egy zseniális ötlet végső megformálása, amelyben az író meg akarja találni a valaha volt „prae”-állapotot. Ha példáit vagy ösztönzőit keressük, aligha az irodalmi előzményeket kell kutatnunk. Sokkal valószínűbb, hogy az író fantáziáját a zene termékenyítette meg, a hatalmas romantikus szimfonikus költemények, melyekben jelenné válhat, ami elmúlt, megfoghatóvá és még egyszer átélhetővé az elillanó idő. A Prae nem szurrealista regény! (Ilyen talán egyetlen van irodalmunkban, Határ Győző *Hellane* című alkotása.) Inkább egy félelmetes, szorongató felismerés: az író egyszerre rádöbben, hogy amit tudományak neve-

zünk, voltaképp csak korlátozott ismeretet adhat a valóságról. Ezért maga indul annak felfedezésére, s benyomásait, hangulatait közvetíti ideges, szerkezettelen egymásutánban. S miközben impresszióit rögzíti, meg is feledkezik a világról. Már csak a saját személyisége foglalkoztatja, s az a mód, ahogy az idő különféle rétegei átfolyanak rajta, s pillanatokra — de ezek allóképszerű pillanatok! — felvillannak az emlékezés filmszalagján. Szentkuthy Miklós szerint maga az élet „ábrázolhatatlan, de ezt az »ábrázolhatatlanságot« hozzá lehet kapcsolni minden ábrázoláshoz, hogy avval együtt adjon hiteldemlébb egészet”.

A *Prae* zenei fogantatásáról már szölkünk — s ezt az eszmét csak támogatja a mű ellenpontozott szerkezete —, nem kevésbé izgalmas azonban nyomon követni egy másik mintájának jelenlétét: az élő természetét. Ahogy a természeti jelenségek tenyésznek, változnak, látszólag vak zürzavarban, úgy válik szemünk elötte egyre teljesebbé a Prae világa, ugyancsak áthatolhatatlan rendszertelenségben, egyfajta „bergsoni” létezésben, a változó állapotok és a relatív nyugalom közegeben. Nem véletlen, hogy a Prae középponti kérdése a zürzavar és a rend ellentétpárjának értelmezése. Nem filozófiai síkon, hanem az ábrázolás menetében. Mert Szentkuthy Miklóstól mi sem idegenebb, mint az életről, a jelenségekről való „szaválás”. Ő átél, s meg akarja mutatni az átélés során kialakuló tudattartalmak rendszertelen folyamatát, mely ugyanolyan tarkaságot mutat, mint a teljes élet. Ebben az életben nincs értelme a poláris ítéletnek, a következtetésnek, magyarárn az arisztotelészi logikának, hiszen bármikor bármilyen önmaga ellentétébe fordulhat, az igen éppúgy jelenthet *nem*-et, mint a *nem* *igent*-t.

Persze, valahol a káosz mélyén van egy olyan létforma is, mely az egyensúly törvényeinek jegyében áll. „A szép dolgok mind azt magyarázzák, hogy van egy igazságmentes életforma” — olvassuk e gondolat paradoxitását csigázott kifejtését a *Prae*-ben. Ennek kifejtése a regény egyik legizgalmasabb rétege: itt valóban tanúi lehetünk a filozófia jelenlétének, anélkül, hogy az író rendszerezni akarna, vagy etikai normatívákat adna. De a lehetőségeket becsülettel végiggondolja és végiggondoltatja. Az emberi magatartás legfontosabb erkölcsi kérdései sorra előkerülnek a regényben, némelyiknek definícióját is nyújtja. Véleménye szerint a legiőbb

humánus értékek abban a pillanathan elveszítették kisugárzásukat, midőn megszakadt az élet eleven áramával való kapcsolatuk és öncéllá váltak. Többre, nagyobbra kell törekednie az embernek, mint az elvont humanitás eszménye. (Nem véletlen, hogy éppen Szentkuthy Miklós illetve megsemmisítőnek szánt bírálattal Kerényi Károly módszerét.) Mihelyt ugyanis — ez a Prae mondanivalójának egyik csomópontja — elvonatkoztatjuk az emberi magatartást, az emberiséget a megélt, a tevékeny élettől, abban a pillanathan elveszti értelmét, még a dolgok és eszmények „prae”, azaz megelőző állapotában sem lehet helye, mert nincsen szerepe.

Szentkuthy Miklós etikai koncepciója leginkább a vaskos realitást veszi figyelembe. Központi szerepet játszik az akarat kérdése. Mivel a teljes, a vegetáció folyamatában lüktető élet megragadására és kifejezésére törekszik, természetes, hogy elvet minden konvenciót és szabályt. A szabad akarat nála korlátlan, végtelen lehetőségeket rejtő, hiszen az ember maga dönthet, mit követ, a jót-e vagy a rosszat.

A *Prae* bámulatos szellemi gazdagsága a legkülönfélébb értelmezések és magyarázatok lehetőségét kínálja. Kitűnő tanulmány szól arról, hol és miképp találkozik az író koncepciója a legmodernebb lingvisztikai elméletekkel. Van, aki az intuícióról szóló bergsoni tan példaregényeként olvassa művét, ismét mások az egzisztencializmus nagy hatású irodalmi megnyilatkozásaként elemzik (s nem is lehet belőle kizárni Heidegger bizonyos mértékű ismeretét). Kétségtelen: Szentkuthy Miklós hatalmas műveltség birtokában figyelni az egykori és mai világot, s döbbenetes erővel ábrázolja az értékek relativizálódásának keserű folyamatát. Am új értékeket, új magatartásformákat is felvillant. Hadd hivatkozzunk példaképp arra, hogy Szentkuthy Miklós irodalomfelfogásában lehetetlen tetten nem érni az újfajta misztika irányába való tapogatódzást. A hagyományos misztika — mint ezt a regény fejtegeti — kizárta az életet, a csönd hermetikus világa felé tájékozódott. Az újnak az életből, a teljessé tett életből kell merítenie, helyreállítva annak szétszabdaltságát, kiegyenlítve ellentéteit. Olyan szentekre volna szüksége századunknak, akik az „irráció” és a racionalizmus nagyszabású példái.

A huszadik század nagy szellemi kísérletei a múlt újraértelmezéséből fakadnak. Heidegger a Plátón előtti gondolkodást akarja visszaalmodni, Szeni-

kuthy Miklós pedig magát az időt. Az aztán nagy kérdés, hogy e zseniálisnak nevezhető gondolat megvalósul-e azáltal, hogy visszaálmódja a tényészetet. Hiszen — mint azt *Hamvus Béla* fejtegette — a prae-állapot nem található meg; midőn az ember feleszmél rá, már nem prae, hanem „neo”. Am maga a kísérlet mégis lenyűgöző, akár csak az a szellemi bátorság, ahogy Szentkuthy Miklós nyilvánosan megvallja: a század művészete zsákutcába jutott. A szó elveszítette csengését, a mondatok elkoptatott közhellyé váltak. A használat megfakította az irodalom hagyományos eszközeit, aki tehát hű akar lenni küldetéséhez, új lehetőségeket kell keresnie. Ilyen új lehetőségek felé tájékozódott Proust éppen úgy, mint nála is merészebben Joyce, a látzólag hagyományos, valójában új irányokat magába fogadó Giraudoux és a magyar Szentkuthy Miklós, kinek próbálkozását *Halász Gábor* még a hagyományos regény elleni kísérteties támadásnak nevezte, ma már azonban látjuk, hogy e roham voltaképp a megújulást szolgálta s egy hatalmas európai küzdelem része.

A nagy formateremtők és kísérletezők rendszerint magányosak; ha valaki pontosan követné őket, az utánpótlás másodlagosságát vállalja. Am eredményeik, kezdeményezésük merész bátorsága mégis példa lesz, mely olykor észrevétlenül hat és termékenyít, mert ráébredt olyan lehetőségekre, melyeket eddig nem ismertünk. A *Prae*-ben olvashatunk az *Amor*-szobrokon látható márványjakról, melyeken nincsen húr, az olvasó mégis odaképzeli, az ábrázolás oly dinamikus. A *Prae* maga is ilyen szobor volt keletkezése idején, melyet az utóbb eltelt évek művészi próbálkozásai tettek teljessé, anélkül, hogy megfakították volna kezdeményezésének szellemi izgalmát.

RÓNAY LÁSZLÓ

*Transzcendens etűdök**

Études a exécution transcendente — ezt a címet csak romantikus, csak Liszt adhatta. Ha meg is hallgatjuk a művet, lehetőleg Lazarij Berman előadásában, tüstént ki is világlik, miért. Ezeknek az etűdöknek nem az alakja transzcen-

dens, odatűli, csak az a mód, amit az előadás — s ha figyelünk a francia szó jelentésére: a végrehajtás, a kivitel — számára előírnak. A mű pusztá eszméje, kottafejekben (azaz egy másik, látható tartományban) rögzített, tökéletes terve itt van, innenső. A túlsó — ahol az igazi forma, az idői, a hangzó születik meg — számunkra, hallgatók számára van. A kotta platóni ideája mi magunk vagyunk, zenehallgatók. A transzcendenciát az előadásnak kell létrehozni. Nem a tökéletlen hangzásképp ideája a hangjegy, hanem fordítva. Ezt csak a romantika révén és a romantika óta merhetjük tudni.

Ha az előadás transzcendens, akkor természetes, hogy etűdök előadása. Az alkotás szellemalakja, asztrálteste — Benjamin leghiggadtabb írásaiból tudjuk — a befogadóval való találkozás-kor (és általa) ölti föl a lét mimikrijét. Amennyire formálja az alkotást a létrejövés szándéka, annyira határozza meg ezt a létesülést az alkotó terve, hogy épp ez s ne más szülessen. Amaz „Épp Ez” pedig nem egyéb, mint maga az alkotó, aki második, dionüszoszi születésre vágyik. Két születése közt az izekre tépett Dionüszosz — akiből csak értelmes szíve maradt meg — tetszhalott.

A transzcendens kivitel egyedi alakzatot szül. Ez az alakzat emberformájú, antropomorf. Csak személyes születhet. Ehhez a második születéshez képest az első — az alkotóé és alkotásáé — csak előgyakorlat, vázlat, etűd. Csak a kivitel és az értelmezés, az előadás tehát és a bírálat állítja élénk a megformáltat és a személyest. Az egyedi csak a forma révén érthető; a forma csak az egység lét-szándéka miatt mozog.

Az elmélet sem kivétel itt.

Benjamin esszéi maguk is transzcendens kivitelre szánt etűdök; ugyanakkor igazolják a romantikus címadás velősségét. Alapjában véve ő az egyetlen, aki tudott a filozófiai elmélet, a traktátus formaproblémáiról. A traktátus módszere az ábrázolás. „A módszer kerülő út — írja. — Az ábrázolás mint kerülő út — ez volna hát a traktátus módszertani jellegzetessége. Lemondás az intenció megszakítatlan menetéről: ez első ismertőjele.”

Ez a módszer — az ábrázolás — egyben: a téma. A téma kiterő. Halogatja, késlelteti a második megszületést. A

*Walter Benjamin: *Angelus Novus* (Magyar Helikon, Bp. 1980. Válogatta: Radnóti Sándor)

mű belső ideje a mű valóságos létrejöttéig tart. Célja is ez a második születés, amely a módszert és a témát egyaránt megsemmisíti. Persze, ki akarhatná ezt? A második születést, a módszer megsemmisülését el lehet aprózni. Alzáratokkal.

Töredékek jönnek létre így. A múltóság értekezés, az alexandriai széljegyzet, a romantikus akart-fragmentum, a szkeptikus aforizma egyaránt a bölcséleti gondolkodás szemérmetlenül, hevesen sürgető üdvösségvágyát mutatja: gyarló fonság. „Ahogy a mozaikok mit sem veszítenek fenségükből azáltal, hogy szeszélyes részecskékre apróznak — írja Benjamin —, a filozófiai szemlélődés sem félti lendületét. Különálló, egyenlőtlen elemekből illeszkedik össze; semmi sem tanúsíthatná hathatósabban akár a szentkép, akár az igazság transzcendenciájának súlyát. A gondolati töredékek értéke annál döntőbb, minél kevésbé mérkőzhetnek közvetlenül az alapvető koncepcióval, s ettől az értéktől ugyanolyan mértékben függ az ábrázolás fénye, akár a mozaiké az üvegfoliadék minőségétől.”

Ritkán vesszük tudomásul — különösen most és különösen Magyarországon —, hogy a gondolatnak, a töprengésnek, a tündődésnek, a szemlélődésnek épp annyira *terminus ad quem*-je, megcélzott végpontja a forma, mint a tudományak az elegáns, takaros-takarékos, axiomatikus építkezés, mint a régi zenének az arányosan felelgető szimmetria. A nyers, ügyetlen, bárdolatlan kifejtés nem azt jelzi, hogy nincs mögötte eszme, csak azt, hogy alacsony az eszme rangja, olcsón adják létrejövését. A filozófiai értekezés mozaik-jellege arra utal, hogy a „világ”-nak nevezett egységes látomás a gondolat végtelenül kicsiny mocanatainak tühegyeire támaszkodik. Ha „az intenció menete” megszakítatlan lenne, akkor a gondolat nem mozdulhatna el a második születés, a másik emberrel való találkozás felé, hanem jelentés nélküli hártaként feszülne a világnagy rögeszme képzetes testén.

A filozófiai értekezés mozaik — ahogyan minden emberi együttlét csak távolból mutat megfejthető ábrát, és lényegéhez is tartozik ez a távolság: a szemlélet távolsága.

„Erős — írja Benjamin — nem válik hűtlenné eredeti törekvésehez, amikor az igazságra vágyódik; mert az igazság is szép.”

A gondolat kerülő útján — az ábrázolásban — áthalad a tapasztalaton.

Az ész elé táruló látvány nem föltetlenül az ész igazsága, hiszen az ész ellensége is lehet annak, amit szemlél. Am ez az ellenségesség (ha több, mint sertett zsörtölődés) nem más, mint a látvány igazsága. A kitérő nem cél. De ha a gondolat célba ért, a kerülő útnak igazolódnia kell. A mozaikszemcsékben nincs misztérium. De a misztériumban vannak mozaikszemcsék.

Walter Benjamin életműkjének prófétai természete összefügg filológusi természetével. A Logosz, az Ige vonzza filológiáját — ez az ige pedig prófétai természetű. Keserű, lázító. A filológiai föltárás és a kritikai mérlegelés elmosódott, színjátzó tételeket teremt. A műtész előhívta kép életlen. Mert a szeretve szeretett Logosz prófétikus. A prófétai igehirdetés *gestusa* azonban világos. Világos *gestus*, homályos tételképzés: mindkettő beépíthetetlen. Az értelmező által kutatótt múlt „Most lesz, s e Mostba a messiási Most szilánkjai fűrődnek bele”.

Benjamin nem emeli át szemforgató ájtatossággal a história tapasztalati anyagát a természetfölöttibe. Ama szilánkok nem lényegítik át a materiát. Hissen megmondta: „Csak maga a Messiás teljesít be minden történelmi folyamatot... csak ő az, aki beváltja, beteljesíti, megeremfi a történés vonatkozását a messiásira. Ezért nem akarhatnak maguktól valami messiásira vonatkozni a történelmi dolgok.”

Az a gondolat, hogy lehetséges ennek a materiának evilági megváltása, nemcsak a megváltás eszméjéhez méltatlan, de a történelmi-tapasztalati materiára nézve is bántó. Ennek a materiának is megvan a maga fénye. Föltűnő és jelentős dolog, hogy utcákról, közönséges és műtárgyokról, tájakról és emlékekről, egyszóval az úgynevezett apróságokról századunk két messianisztikusan és prófétikusan gondolkodó filozófusa írt igazán fontosat: Benjamin és Ernst Bloch. (Érdekes az is, hogy a tárgyakal és eseménnyel zsúfolt pillanatnak — ami a szokott, ésszerű beszédből kihull — egyetlen nagy költője van, akit a férfias-racionális, civilizált-európai beszédmód nem feszélyezett: Virginia Woolf.)

Vajon miért tudta ezt Bloch és Benjamin?

Lehet, hogy azért, mert — mindennek ellenére — egyikük sem hagyta cserben a filozófiát. Mindketten átlábtak a kritikai szkepszisen (néha tán túl aggálytalanul, túl könnyedén), anélkül, hogy közülük lett volna a restaurá-

ciós és neobarokk „nagy” metafizika gipszshomlokzatához. Abban a korszakban, amikor Klages nagy tetszéstől kísérvé írta a szellemről mint a lélek elleni ábasáról, a bölcsélet igazi szelleme a melankóliába szeuderülő lélek fölé hajolt, elmerengett az avarra hulló árnyéksávon.

A mozaikszemcsék külön-külön is fölragyogtak: még az unalom is, még az iszonyat is, még a pállott ostobaság is, még a ravaszdi alpáriság is. A gondolat végtelenül kicsiny moccnásaira támaszkodó bölcsélet nyilvánvalóan sebezhető és kigúnyolható; ha el is ismerik pazarló bőségét, árnyaltságát, kifinomultságát, csiszoltságát, varázsát, többnyire azért teszik, hogy létre kívánczó igazsága elől kitérhessenek.

„... Az igazság nem leleplezés, mely megsemmisíti, hanem kinyilatkoztatás, mely helyesen ítéli meg a titkot” — írja Benjamin. Ennél többet nem kívánhat az értelmezés. A filozófia éppen azért lehetett az apró dolgok költészeté, mert az igazságot kívánja, nem a látomást: nem a világot.

TAMÁS GASPÁR MIKLÓS

Hajdók János zsolnárfordításai

Hajdók János *Zsolnárkönyv* című munkája az Öszövetség egyik iratának, a Zsolnárok könyvének magyar fordítása, kimerítő magyarázatokkal. Bevezetése képet ad, igen korrekt módon, a szerző, illetve fordító munkamódszeréről, és néhány gondolatot vázol a bibliai zsolnárok modern értelmezéséről, közelebbről a szöveg mai „mondanivalójáról”. Ez, s a könyv másik értekező része, szigorúan a tárgynál marad, a Biblia történeti megértésére törekszik, értelmezése a szó közvetlen értelmében nem egyházi szellemű, inkább a zsolnárok egykori hívő vagy megrendült költőinek gondolatait próbálja újrafogalmazni. A magyarázatok jó források nyomán készültek, és nagymértékben elősegítik, hogy a képzetlen olvasó megismerje a zsolnárszövegek történeti, vallási, szertartási, gondolati hátterét, olykor még a szöveg irodalomtörténeti vagy fordítási problémáit is.

A fordítás néhány friss, a szaktudományban (hebraisztika) nagy tekintélyű nyugati — angol, német, francia — fordítás, továbbá az ókori görög és latin

szöveg alapján készült. A héber eredeti szövegre csak ott volt tekintettel, ahol ezt közvetlen forrásai megengedték. Az utóbbi években a Biblia fordítása, magyar nyelvre is, igen megelégnél. Napvilágot látott a hivatalos egyházi fordítás mind katolikus, mind protestáns részről, sőt más, kisebb vállalkozások is. Hajdók János fordítása támaszkodik ezen munkákra, de általában önálló megoldásokra jut. A hebraista szakember, ha az eljárás egészét nézi, fenntartásokkal él, de a fordító kijelölte keretek között a megoldásokat elfogadhatja...

A maga választotta keretek között szolid, tisztességes munka bizonyos értékei — olvasmányosság, könnyű mai fogalmazás, az eredeti szövegek értelmének tiszteletben tartása — közősek a zsolnárfordítások I. kiadásában tapasztaltakkal.

KOMORÓCZY GÉZA

A Biblia különböző, alkalmas textsaira szerzett éneket, himnuszt, könyörgést vagy más verses adaptációt lehetővé tevő kísérletek meggyőző tónus-azonossággal egészítik ki az 1978-ban már egyszer közreadott zsolnárfordításokat. Ott figyelhettük meg először, a tolmácsolás milyen érteles, képes kifejezésekkel tud olykor még Szcenci Molnár Albert kihívásának is megfelelni. „Miglen gerjendez haragodnak tüze Juhaidnak nyájára oly igen?” — kérdi Szcenci Molnár, kissé kacifántosan a 74. zsolnártában. „Dühöd mért füstölög mezőnek nyája ellen?” — egyszerűsít Hajdók, megtartva a szavak közti feszültséget. A bukolikus szépségű 65. zsolnárt leírásaiban sem hat idegenszerűen a Nyugat-korszak lírájára rezonáló hangütés: „a pusztá rétjei frissen pezsegnek, gyapjú-gyöngy göndörül a nyájak vállán”. Másutt, éppen monumentalitásukkal találóak az ilyen merészebb fordulatok is: „nyelved vitorlázik az álnokságban”.

A bibliai kantikumokban, a zsolnárok-nál már próbált módon szerencsés összhangot talált Hajdók a régi magyar századok nyelvének archaikus fordulatai, a félmúlt igealak használata és a mindennapi beszélt nyelv között. Ügyel a verselés természetes zenéjére, követe az eredeti szövegek szellemét a gondolatritmusok, allegóriák, képes példázatok alkalmazásában. Nem igyekszik mindenáron költőies lenni, rímekkel sem díszíti sorpárjait, de éppen a stílári beavatottság s a mértéktartó ízlés ré-

vén nemegyszer válik szemléletesen poétikussá kifejezésmódja.

Ahogy a sasmadár fészkeről rebben
s fiokáit lebegve védi,
kibontja szárnyát, kapja őket,
s evezőtollain hordozza.

(Mózes éneke)

Felgöngyölöd a sorsomat takácskent,
hogy aztán a szövőszékről levághasd.
(A meggyógyult öröme)

Színben, hangzásban különösen megkapó Az Ur „menyasszonya”. Intonáció-

jában szinte Ady bibliás párosza is átüt: Harsány örömmel örvendek az Urban, nagyhangos ujjongásra indít Isten... A Mária éneke (Magnificat)-ban pedig a hangzásnak és kifejezésnek azt a súlyosságát szeretem, amely a XVI. századi és újkori költészetünkben egyaránt jelen van:

Bennem megalkotó hatalmas művét,
a bős Nagyhatalmú Ó s a szentek Szentje.
Irgalma nemzedékről nemzedékre
azokra szállton száll, kik élik arcát.

FODOR ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZEI

Szalay Lajos rajzai a Nemzeti Galériában

A kinaiak is azt mondják,
hogy egyetlen kép annyit
ér, mint tízezer szó.
(Füst Milán)

Az emberiség története egyben az erőszak és brutalitás története is. A huszadik század pedig — mint oly sok egyéb vonatkozásban — e téren kiváltséggal kitűnik „okosságával”, technikai virtuozitásával; válogatott és praktikus automatizált eljárásaival és módszereivel. Az ember e maga teremtette helyzete — s ez közismerten nem új felismerés — kétségbeejtően abszurd és fájdalmasan groteszk egyszersmind. E realitást sokféleképpen lehet megélni és különféle módon lehet reagálni rá; kínzó felelést tudattól a cinizmusig — csak egyet nem lehet tenni tiszta fejjel: tudomást nem venni róla. Dürrenmatt kíméletlenül fogalmazott: „Világunk éppúgy a groteszkbe vezetett el, mint az atombombához”. Végeredményben e végzetesen groteszk lét magja híján van minden könnyed komikumnak — a „tét” sem mindennapi.

Mindezek megértése és végiggondolása érződik Szalay Lajos munkásságában, amikor a rajz, a művészet „ünnepelességét” hirdeti. A Nemzeti Galéria teremtőjétől grafikák szemlélője friss katarzisélményén (már ez sem mindennapi) töprengve, annak szokatlan súlyosságát érezve, meggyőződhet a művész ars poeticájának az eddi-

gi életműben történt megvalósulásáról. És valóban: micsoda energia és mennyi invenció keli az olyan alkotómunkához, melynek lényege és önmagával szemben támasztott követelménye „komolyan venni minden pillanatot”.

Szalay művészetét sokféleképpen próbálták megközelíteni és „leírni” különféle jelzőkkel mindenkori mellátói és magyarozói. A legelsőek között például, még 1941-ben, a „Szalay Lajos hatvan rajza” című könyvecskéhez bevezetőt író Kassák. (Hozzászoktunk már a gondolathoz, hogy Kassák neve szinte törvényszerűen bukkan fel e század progresszív magyar művészeinek indulása körül.) A fiatal Szalay munkáiról megállapította: „Vonalai szinte érzékeny hajlékonyak, körülzárt formaalakzatai monumentálisak és fájdalmasan gunyoros vagy megdöbbenően agresszív hatásúak”. Talán már itt adva volt a későbbi, az emberiség „szenvédéstörténetét” „megkínzott vonalakkal” (László Gyula) felénk kiáltó művészet. De csak részben formajegyeiben. Sokkal inkább abban, amitől egyaránt kegyetlenül hiteselek a mivesen kevésbé kidolgozott, korábbi expresszív rajzok és az újabb, technikailag bravúros, „professzionista” grafikák is — s ez a vonalaktól sugárzó erő. Indulat, energia ez, melyet a vágyott harmonikus létet szüntelenül sokkoló agresszió hív újra és újra „ellenszérumként” életre.

Talán nem túlzás az állítás, hogy Szalay Lajos pályáján a meghatározó „élmények” között is a legfontosabbak közé tartozik a világháború. A háború, mely politikai és nagyhatalmi célok „fedezékében” is valahogyan mégis a lényegre, a végső kérdésekre követelt feleletet a kérdéseket még meghallgatótól. „A szétzúzott világban minden em-

ber cserepekre tört és a saját szilánkjából összehányt kaleidoszkópban mindenki sorsa ugyanazzal a szörnyű zürzavarral játszott. Ezért a háborúról szinte mindenki csak magával beszélgethet, a saját maga előtt tolt, felsőbbre falra véres borsókat hányva" — írta önéletrajzában a művész. A háború befejezésével azonban nem vészett ki minden napjainkból az embert tipró erőszak. A hatalmak és hatalmasok izommutogatására, a militarizmus nyomasztó jelenlétére figyelmeztetnek Szalay rajzai. Ezek közé tartozik az 1950-ből való, ijesztő „Géppisztoly” és későbbi társai, az „SS”, a „Leölték” és a „Katona volt”. És hogy mennyire időszerűnek érzi a művész változatlanul e félelmetes témakört, bizonyítja a közelmúltban született „Roham” és a „Parancsra”: E grafikák lényegét és legnagyobb esztétikai erényét abban látjuk, hogy bár végül is olyan jelenségek („fogalmak”) ellen protestálnak, mint „erőszak”, „zsarnokság”, „militarizmus” — mégis mindenkor megőrzik az egyes ember, egy adott jellem léptékét és nézőpontját. Mindig csak elemi-individuális helyzetek, emberi magatartásformák jelenítetnek meg az indulat lendületével és spekulációk nélkül, s ezáltal megadják a nézőnek a konklúzióalkotás esélye és szabadsága. Mert Szalay Lajos rajzain emberi arcokba tekintünk, arcokba, melyeknek képzeletünkben „története” születik; vagy olyan beszédes mozdulatokkal, gesztusokkal szembesítetünk, mint például az „Ülő katona” agyongyötört-összerokadt tartása, karján szerencsétlenül, üres kosárként lógó rohamsisakjával — önmagát elvesztett, tragikus profán bálvány. És ennek rokona, az 1979-es keltezésű, ironikus „Vitéz”. (Külön érdekessége: ez az egyetlen rajz a kiállításon, melyen a vonalháló feketeségét más színek is kiegészítik.) Szalay vitéze már túl van mindenben, hiába pompáznak egyenruháján kitüntetései. Behunyt szemű, rohamsisakos feje fölött a megélt borzalmak gomolyognak, arcát kezével árnyékolja be. Vele emlékezünk.

Az életmű másik meghatározó erejű ihletforrása a Biblia. De semmi esetre sem abban az értelemben, hogy Szalay a biblikus szövegek és történések mellé egyszerűen illusztrátornak szegődnek. Munkásságában a Szentírás sohasem a csodálat, hanem a megértés tárgya. Ennek gyökere pedig — a művész vallomása szerint — neveltetésében keresendő. Gyermekkori élményekben, a „za-

varos érdességű” hitoktatásban, ami „használhatóan élesre fente az agyat” és az otthon katolicizmusának hatásában, mely ebben a környezetben „nem csupán a dogmákon múlik, ez egy magatartás, amit nálunk nagyon komolyan vettek az egész családban”. Gorkij önéletrajzában népmesei bájú Nagyanyója jut eszünkbe Szalay sorait olvasva tarabodi nagyanyjáról, „aki szinte kézenfogva járt az Istennel”. Valóban e motívumok — az intézményesített hitoktatás szikársága és egyfajta naiv-patriarchális „hívóság” — a magyar történelmi múlthoz, a régi latin és magyar nyelvű kultúrához szorosan kapcsolódó, „érzékeny idegekkel és gondolkodó aggyal” intellektuális világképpé illesztése lehet alapja a híres „Genezis”-sorozatnak is, melyből — az életműben elfoglalt összefoglaló szerepe ellenére — sajnos csak néhány lapot láthattunk a mostani kiállításon. Ez a szellemiség táplálja továbbá a sokszor és változatos formában megjelenített Káin és Abel-motívumot is.

Nem véletlenül fedezte fel magának — az előbbiektől túlrében különösen nem véletlenül — Szalay Lajos Dosztojevszkijt. A Dosztojevszkij-életműből pedig majdnem törvénytörően bukkant a talán legtalányosabb, misztikus-titokzatos, emberrel, lélekkel és Istennel viaskodó Karamazov testvérekre. Az 1954-es Karamazov-sorozat lapjai ismét arról győznek meg bennünket, hogy létezik a művészetek világában egy bizonyos fajta — műfajhatáron is áthágó — mély szellemi affinitás, ami esetenként olyan új alkotások keletkezésére vezet, melyek a kölcsönös esztétikai autonómia megőrzése mellett is teljesebbé tehetnek bármilyen — lezártnak látszó — érvényességi kört. Egyébként ez a nagy művészet fegyelmező nyitottságának példája is. Különösen bravúros a kölcsönhatás a „Karamazovok” esetében, ahol Szalay rajzai (nem illusztrációi!) képesek a nagy regény polifóniájának (M. Bahtyin) legmélyebb és legmegfoghatatlanabb hangzásaihoz kapcsolódni.

Mindazok a témák, amiket Szalay művészetébe illeszt, valóban többé-kevésbé „lerajzolhatatlanok”; muszáj „megrajzolni” őket. A lerajzolás és megrajzolás közötti különbségtétel a művész elvi-esztétikai elgondolásainak sarkpontja. Nem egyébről van itt szó, mint a reprodukáló és az úgynevezett teremlő jellegű alkotói tevékenység kettéválasztásáról. S Szalay Lajosnál a dolgok-

-jelenségek megrajzolásának igénye öszszeforr saját művészi (teremtő) munkájának oki tétélezésével: „... az én szubjektív élményem a rajzaimról, hogy azoknak csak oka van. (...) A rajz, amit én e nélkül az oki inspiráció nélkül csinállok, rögtön viszolygással tölt el” — teszi hozzá másutt. Vallomásai-ból is kitűnik, milyen ritka harmóniában van itt egymással művészi moralitás és a kiváltságos, mély (oki) alkotói ösztön. „Az ösztönök nagyszerűek határozatlanságukban; mitikus lények” — tartotta Freud, és lelkesedését különösen indokoltnak érezzük a művészi kifejezés e nehezen definiálható belső kényszerével kapcsolatban. A „tudatalatti” a huszadik század egyik nagy, gondolkodásra készítő mítosza. Szalay 1976-ban készült, hasonló című rajzán a bizarr, hétfejű, óriásamöba-szerű figura akár a művész dilemmája meg-rajzolásának is vehető: „...előfordulhat, hogy bennem a személyes tudatom mögött van egy olyan organizált viselkedés, amiről én nem tudhatok, de amibe beleépítve rajzaim célszerűek is lehetnek”. Megkockáztatjuk a megoldást: mi más kézenfekvőbb magyarázata van ennek a rejtett „organizált viselkedésnek”, mint a fentebb már említett, csakis művészi teremtéssel — és időlegesen — csillapítható kifejezési kényszer? Bizonyosnak látszik, hogy az így felszínre törő, figuratív-informatív művek sikeresen megvalósult formái a

művész által áhított „emberközpontú rajzolás”-nak.

Van Szalay Lajosnak egy igen különös munkája, az 1968-as „Csontváz fejjel”. Ez a „negatív Hamlet” (ugyanis a képen hamletti pózban emberfejet emel maga elé egy csontváz) első látásra morbid gegnek, fekete humornak is tűnhetne, ha nem intene óvatosságra a kompozíciót átható, a művészre jellemző finomság, a vonalak oly sokszor megcsodált expresszív érzékenysége. Nem Hamlet-paródia tehát, nem a hamletti, önmagával viaskodó individualitásból kiábrándult szakítás ez a rajz. (Két évvel később Szalay ismét e témához nyúlt — minden idézőjel és ext-remitás nélkül.) A „Csontváz fejjel” több, mint ironikus kívülállás — bármennyire is az értelem magabiztos „felülnézete” áll esetenként az ilyen szemlélet háttérében —; benne a cinizmus morális „visszavétele” valósul meg. Ennek a — Szalay Lajos eddigi alkotói útját hűségesen végigkísérő — földrajzi távolságokkal és mozgékony társadalmi körülményekkel dacoló — szilárd művész-etikának bázisa — a Galériában látott életmű is erről tanúskodik — az a tiszteletet parancsoló meggyőződés, mely szerint „az ember valamiképpen mindig a végtelen előtt áll, a végső és személyes felelősségvonalatának szörnyű és elkerülhetetlen állapotában”.

ANDRASI GÁBOR

ZENE

Demény Dezső emlékezete (1871–1937)

Születésének századik évfordulóján, 1971. január 29-én sehol, egyetlen sorban sem emlékeztek meg a kiváló pap-karnagy, a neves zeneszerző és agilis lapszerkesztő tevékenységéről. A meg nem érdemelt feledés homálya borul munkásságára. Ha már születésének centenáriuma ilyen észrevétlenül múlt el, hadd tegyük jóvá most a mulasztást.

A magyar zeneélet bővelkedik hozzáértő, kórusvezetést vállaló papokban. A híres pécsi vegyeskar első karnagya,

Glatt Ignác s utóda, Lajos Gyula, vagy a kalocsai zeneszerző, Hennig Alajos, majd a budapesti Egyetemi-templom kórusdirigense, Koudela Géza éppúgy az egyházi rend tagja volt, mint Bogisich Mihály püspök, Járosy Dezső, a Zenei Szemle szerkesztője, vagy a ma is tevékeny Rajeczky Benjamin zenedudós. Demény Dezső is a muzsikuspapok táborához csatlakozott, de később eszmélt rá zeneszerzői elhivatottságára.

Felszentelése (1893. június 27.) után jó ideig csak pasztorális tevékenységet folytatott. Dömösön, Alsószerdahelyen működött, majd 1894-ben a budapesti érseki helynökség területén szentszéki jegyzői minőségben teljesített szolgálatot. 1897-ben segédlelkész lett a Várplébánián, s mint hittantanár tankönyvek szerzésével kezdte meg irodalmi munkásságát.

Új irányt vett pályája huszonnyolc éves korában, amikor beiratkozott a Zeneakadémia zeneszerzési tanszakára, ahol Herzfeld Viktor növendéke volt. Profán zeneműveit szívesen adta elő a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara, mely a *Serenata sinfonica*-t 1904. november 23-án, az *Algéri képek* című orkesztrális művet pedig 1913. november 29-én mutatta be közönség előtt. Kitűnő hangszerelési készsége elismeréseként három ízben is pályadíjat nyert. Felismerte igazi elhivatottságát; s továbbí alkotásaival jórészt a musica sacra művészetéhez kapcsolódott, annak irodalmát növelte, könnyen énekelhető, a X. Pius pápának 1903-ban kiadott Motu proprioja alapján komponált liturgikus miséivel és motettáival. Ilyen előzmények után vette át 1913 végén a budapesti Szent István bazilika híres ének- és zenekarának irányítását és csaknem negyedszázadon át dirigálta kórusát. Miután a Bazilika énekkara 1907-től már 24 állandó taggal rendelkezett, a hozzá kapcsolódó 24 tagú zenekarral lehetővé vált nagyobb szabású művek hétről hétre való bemutatása. A számos misekompozíció betanítása hasonló művek komponálására ösztönözte a pap-zeneszerzőt. Tíz miséje közül legfontosabbak zenekari kíséretei. Ezek kidolgozását minden tekintetben szerencsésen oldotta meg. *Szent Imre* misé-jében kvintkánon jelzi az *Et incarnatus est* textusát. *Szegedi misé*-je Dohnányiével együtt nyert díjat 1930-ban. Zenekari kíséretes *Requiem*-je 1938. április 6-án, a mű igényeinek megfelelően, hangversenyteremben került bemutatásra.

Szívesen fordult Liszt pompázatos, széles ívelésű zenekari misetípusához. *Missa Hungarica*-ját 1930. január 25-én, *Szegedi misé*-jét pedig 1934. április 28-án adták elő a várbeli Mátyás-templomban. Romantikus pátosz hatja át musica aeternájának dallamvilágát, de zenéje megmaradt a liturgiailag helyes ösvényen (D-moll mise, 1929; Boldogasszony-mise, 1935). Mint karnagy nem kötődött kizárólagosan egyik zenei irányzathoz sem. A bécsi klasszikusok mesterműveit, Haydn, Mozart, Beethoven s a romantikus Schubert miséit éppúgy műsoron tartotta, mint a reneszánsz a capella szellemű — Anerio, Gabrieli, Lasso, Monteverdi, Palestrina stb. — alkotásait, polifon szerkesztésű remekeit. Szívesen foglalkozott a Sixtusi kápolna pap-karnagya, Marziano Perosi *Patriarchalis*ával, s betanította Rheinberger művét is. Nem nagyon rokonszenvezett a dél-német cecilianista

szervezők liturgiailag megfelelő, de kevésbé invenciózus műveivel. Énekelte a mise változó részeit Griesbacher — túlzott kromatikája miatt sokat vitatott — kiadványából is.

A nagyar szerzők miséinek elterjedését is segítette. Beliczay, Buchner, Harmat, Király-König, Mosonyi, Perényi, Szerényi, Vavrincez és mások kompozícióit is megszólaltatta kórusával, melyet 1937-ig, haláláig vezetett. Karmesteri pályáját Harmat Artúr, a belvárosi plébániatemplom karnagya vette át, akinek *Jézus Szíve* című miséjét ajánlotta. Elhunvtát gyászolta a Palestrina kórus, amelynek tizenöt, s a Szent Cecilia egyesület, amelynek — 1926-tól haláláig — tizenegy éven át volt elnöke.

Demény munkájának nem kevésbé fontos területe pedagógiai működése. 1927 őszétől kezdve 1929 derekáig a Zene-művészeti Főiskola egyházzenei szakán oktatott, mint a latin nyelv, szer-tartástan és hangszerelés tanára. Közvetlen modor, jó előadókészség jellemezte nevelőmunkáját.

1902-től 1925-ig, tehát több mint két évtizeden át szerkesztette a *Zeneköz-lönyt*. Ő maga írta a cikkek java részét, nevét nem is jelezve írásai alatt; elrejtőzött a D. D., vagy a Desiderius pseudonim mögé. A *Zeneközlöny* első-sorban a Filharmóniai Társaság zenekari koncertjein műsorra kerülő kompozíciókat ismertette, de más, esztétikai jellegű cikkek is jelentek meg hasábjain. A lap egyik rovata rendszeresen ismertette a számottevő külföldi zenei folyóiratok tartalmát. A kiadvány új színt jelentett zenei szakirodalmunkban. Demény jó ítéletképességgel korán felismerte Bartók jeleptőségét, akinek első írásai itt jelentek meg. A *Zeneközlöny* 1904. évi januári számában a huszonhárom éves zeneszerző közreadta *Kossuth* című szimfonikus költeményének tartalmát, majd akkori eszményképének, Richard Straussnak *Sinfonica Domestica* című kompozícióját elemezte az 1905. évi 10. számban. Úttörő jelentőségű volt Bartóknak *A hangszeres zene folklórja Magyarországon* című dolgozata, amelyet a lap 1911. évi 5. számában publikált. A kiváló zeneszerzőnek jó néhány cikke jelent meg még itt 1911 és 12-ben.

Mi Demény legfőbb érdeme? Eltúloznánk zeneszerzői tevékenységének értékelését, ha tíz misekompozícióját említenénk életműve csúcsaként. Elsősorban karnagyi működése volt példamutató. (Nyomtatásban megjelent műveinek listáját egyébként az *Alleluja* című folyó-

irat. 1937. évi 17—18. száma közölte.) A Szent István bazilika kórusa az ő működése idején érte el fénykorát. Ugyanilyen fontosnak érezzük lapszerkesztői tevékenységét is.

SONKOLY ISTVÁN

Korunk Zenéje, 1980 (1.)

Korunk zenéje a zenetörténetnek az ötvenes évek derekától napjainkig tartó rövid szakasza. A Korunk Zenéje hangversenysorozat Magyarországon viszont csak most lett hétéves. Az lenne tehát a feladata, hogy húszéves lemaradást segítsen bepótolni. A feladat nagy, a lehetőségek korlátozottak, az eredmény pedig még töredékes; mégis örülünk ezeknek az eredményeknek. Az utóbbi években szerzői esten mutatkozott be nálunk többek közt Penderecki, Nono, Lutoslawski, Ligeti, legutóbb pedig Xenakis. Tudjuk, sokan feltették már a kérdést: de miért csak most?, miért nem tíz—húsz évvel korábban? Valóban, ha azt szeretnénk, hogy a zenetörténet említett szakasza Magyarországon is *történjen*, hogy aktív részesei legyünk a zenekultúra jelenlegi fő vonulatának, mindent meg kellene tennünk a minél teljesebb tájékozódás és tájékoztatás érdekében.

Az ideai hangversenyek közül a legjelentősebb Iannis Xenakis szerzői estje volt. A koncertélmény, az egyes művek felületes „elemzegetése” helyett álljot itt néhány gondolat Xenakis zenéjével kapcsolatban.

„Prométheusz... ellopja Héphaisztosztól és Athénéól a feltalálóképességet... és a tüzet” — idézzük oly gyakran Prométheusz alakját a görög mitológiából, talán mert a *dinamikus* európai gondolkodásmódra nagyon jellemző *feltalálóképességet* akarjuk vele hangsúlyozni. Amit a zeneszerzők megújítanak, az a zene *külső*, technikai, nyelvi oldala. Az eszközöket, a komponálási módszereket újítják meg az új kifejezés érdekében, és abból fakadóan. Érdekes volna egyszer feldolgozni a kísérletezés szerepét a zenetörténetben a kvintpárhuzamoktól a komputer-zenéig: a feltalálóképesség ott bábáskodik századunk zenéjének folytonos születésénél, és így van ez Xenakis esetében is. Az ő találmánya az úgynevezett sztochasztikus zene, mely különféle, matematikából kölcsönvett elméletek segítségével jut el egy új zenei anyagkezelésig. Miután

megismertük Xenakis néhány gondolatát saját zenéjéről, bizony kissé gyanakodva mentünk a Zeneakadémiára: vajon most *sztochasztikus* zenét vagy *sztochasztikus zenét* fogunk-e hallani? A kérlelhetetlenül kemény, mindennel szembeszegülő, expresszív muzsika azonban hamar eldöntötte a kérdést.

Xenakis egyike azoknak, akik először írnak tudatosan — és egyáltalán — *halmazelvű gondolkodásmóddal* komponált zenét. Ezzel a kifejezéssel egy egész korszakra jellemző gondolkodás- és alkotásmódra utalunk, melynek a sztochasztikus zene csak egyik megjelenési formája. Gondolunk a cluster-technikára, a Ligeti-féle mikropoli-fóniára, vagy az aleatória néhány alkalmazási módjára! Sőt! Megkockáztathatjuk, hogy talán korunk zenesztétikájának egyik kulcsfontosságú kategóriája rejlik a *halmazelvű anyagkezelés* gondolatában. Szorosan ide tartozik a zene és a matematika kapcsolatának kérdése is. Nincs ugyanis abban semmi meglepő, hogy a mai zene immánensen magában hordozza a halmazelmélet, a valószínűségszámítás, a matematikai statisztika zenei megjelenési formáját, hiszen mind a két terület összefügg a megváltozott emberi gondolkodással. Más kérdés, hogy mindez mennyire tudatosodott az egyes zeneszerzőkben. Tanulmányt lehetne írni e kétfajta terület kapcsolatáról, konkrét példákra lebontva (például, hogyan függ össze a zenei aleatória a valószínűségszámítással, stb.). Szólnunk kell azonban a zene matematizálásának divatjáról és veszélyéről is. Arról, hogy amennyiben egy technikai megoldás (például a permutáció alkalmazása a zeneszerzésben) eszközökből cél-lá vedlik, máris feje tetejére állt az alkotás rendje: már nem az alkotó ember zenei képzelete hozza létre vagy kényszeríti ki a technikai megoldásokat, hanem mindenhatóvá válik az *ötlet* és így rendszerint *hamis zenét* kapunk, mely azzal próbálja megtéveszteni hallgatóját, hogy zenének álcázza magát. Ilyesmire is volt már példa a Korunk Zenéje hangversenyein.

Hogy lássuk, e gondolatok mennyire a valóságos életből fakadnak, idézzük Xenakist Varga Bálint András riportjából: „Mélyen belém ivódott a száz-ezernyi ember szabályos, ritmikus zajának átalakulása, felbomlása valami fantasztikus összevisszaságba... Soha nem gondoltam volna, hogy egyszer mindez a felszínre kerül, és zenévé lesz: a Metastasiszá. 1953—54-ben írtam és azért neveztem kiindulópontnak, mert ekkor

vezettem be a zenébe a sokaság fogalmát...” Hallva a zenét és látva az évszámot: 1953—54, indokoltnak véljük a *Metastasis* és a *Pithoprakta* zenetörténeti jelentőségét. Hiszen 1954-ben még szinte nem volt elektronikus zene. Lutoslawski még nem írta meg a *Gyászzené*-t, Penderecki sem a *Hirosimá*-t, ekkor készült Boulez *Le Marteau sans Maître* című műve, Nono *Il canto sospeso*-ja és valahol Amerikában Sztravinszkij elkezdett szeriálisan komponálni... Magyarországon Ligeti az *I. vonósnégyes*-en dolgozott, Kurtág pedig csak évek múlva írja meg az op. 1-es *Vonósnégyes*-t. Mindezt azért idézzük fel, mert véleményünk szerint minél többet ismerünk az egyetemes vagy az európai zenetörténetből, a zeneesztétikának is annál inkább történeti szempontok szerint kell ítélkeznie. „Történeti füllel” hallgatva Xenakis darbjait első hallásra a korábbi művek tűnnek döntően újnak és jelentősnek, míg a későbbi *Synaphai*, illetve *Jonchaies* címűeknek az az igazi nagyszerűsége, hogy bennük Xenakis fokozni tudja alkotásai erejét, mélységét, megdöbbentő hatását. A nagyszerű karmester, Michel Tabachnik érdeme elsősorban, hogy méltó tolmácsolásban hallhattuk ezeket a kompozíciókat.

*

Ma már nyugodtan kimondhatjuk tehát: a háború után Németországban létrejött szerializmus mellett legalábbis egyenrangú jelentőségű zeneművek születtek, például Párizsban Messiaen oldalán, vagy Lengyelországban, ahol ugyancsak lépett egyet a zenetörténet.

S hogy milyen határozottat, azt az ideai hangversenyszorozaton a lengyel Wilanów vonósnégyes hangversenye bizonyította. Kifűnő műsort hoztak magukkal, komoly koncentrációt igénylő három kompozíciót adtak elő: Meyer *III. vonósnégyes*; Penderecki *II. vonósnégyes*; Lutoslawski *Vonósnégyes*. Bizony nem volt könnyű a Vigadó félresikerült akusztikájú koncerttermében végighallgatni a három nagyszerű zeneszerző fantáziabirodalmát. Mégis, megbirkózva a feladattal, a következőképpen summázhatjuk megújult csodálatunkat: a hatvanas—hetvenes években Lengyelországban egy új zenei *klasszicizmus* született. Külön meg kell említeni a fiatal Krzysztof Meyer művének mozarti könnyedségét, teljes szellemi szuverenitását.

Ugyancsak a Vigadóban hallhattuk a moszkvai Nagy Színház Kamarazeneka-

rát. A hangversenynek nagyon érdekes volt a műsorösszeállítás. Pompás tolmácsolásban szólaltatták meg Hindemith *Kammermusik No. 1.* című darabját, majd Gyenyiszov *Fájdalom és csend* című kompozícióját. Gyenyiszov puritán zeneszerző, kevés eszközzel, egyszerűen és világosan igyekszik a legbonyolultabb, legkomplexebb elgondolást is megvalósítani. Ezt már a tavaly bemutatott *Stratóénekek*-ben is éppúgy megfigyelhettük, mint azt, mennyire a drámai kifejezésre törekszik a szöveg, és a szöveg mondandóját szolgáló, de azt más szférába emelő zene segítségével. Befelé zengő, lemondó zene az övé: a négy részből álló ciklus második tételének finom kidolgozását különösen dicsérnünk kell. Gubajdulina *Concordanza* szerzeménye viszont nem volt meggyőző erejű. Eszközei eklektikusak, kifejezőmódja stílárisan zavaros, a *fáziskésés* tüneteit mutatja. Manszurjan *Varázslat* című darabjának monologizáló egyszólamúsága is ezt érezteti velünk. Az utóbbi darab rendkívül hosszadalmas és vontatott. A három szovjet szerző művei közül Gyenyiszové tűnt messze a legértékesebbnek. A műsorban felcsendült még a század elején élt *Ives* néhány rövid zenedarabja: tipikusan amerikai, kellőképpen merész, néha egészen meglepő zenei jelenetek. (Ugyan mit szőtt volna a pesti hallgatóság ehhez az 1910—20-as években?) Nagy örömünkre felhangzott Ligeti *Kamara-koncert*-je is, s a műsort lezáró tragikomikus, keserű és egyúttal cinikus *Polifon tangó* (Snitke szerzeménye) pedig szabadjára engedte asszociációinkat. Eszünkbe juthatott egy másik, színházi *Tangó* is, mely történetesen így végződik: „Edek! Geniek úr, táncra perdülünk? Eugeniusz: Magával?... Tudja mit, akár táncra is perühetek.” — Az együttes, Alexandr Lazarev vezényletével a legmagasabb színvonalon tolmácsolta az est valamennyi darabját.

A London Sinfonietta előadásától többet, jobbat vártunk. Bár az együttes nagyszerű, a tolmácsolt darabok — kettő kivételével — meglehetősen közepes színvonalúnak bizonyultak. Kivételt képezett Ligeti igen pregnáns, változatos *Tíz darab*-ja *fűvösötésre*, melyben a mondandó remek arányban áll a mérettel, nem úgy, mint például Patterson bemutatott kompozíciójában. A másik kivétel Maxwell Davies *A Mirror of whitening light* című darabja, mely egy igen ihletett, folyondárszerűen alakuló, plasztikus, furcsa álom.

VACZI TAMÁS

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: BÉLA HEGYI
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

RÉSUMÉ

Béla HEGYI: *Les Tâches d'actualité de VIGILIA* — Ferenc TOMKA: *Bonne Nouvelle et évangélisation* — Andrzej JAWIEN: *La Boutique de l'orfèvre — Méditations sur le sacrement du mariage se transformant de temps à autre en drame* (IIe partie de la version hongroise due à Péter BALÁSSY) — Trois écrits de Simone WEIL traduits en hongrois par János REISINGER: *Prologue — Questionnaire — Théorie des sacrements* — Étude de Béla POMOGÁTS sur la poésie de jeunesse de Zoltán JÉKELY — Le lecteur pourra lire prochainement en réédition l'œuvre d'une femme écrivain hongroise, oubliée de l'histoire littéraire, Polyxena WESSELÉNYI, œuvre parue en 1842 sous le titre *Voyage en Italie et en Suisse*. L'ouvrage est postfacé par Zoltán JÉKELY. Sous le titre *La Signora ungherese*, nous donnons le passage que Zoltán JÉKELY a consacré à la visite faite en 1835 par Polyxena WESSELÉNYI au Vatican. — Une étude de Péter HEDERVÁRI sur le modèle d'univers conçu par Albert EINSTEIN — Cette année, le Prix des traducteurs a été décerné par le Centre Polonais du P. E. N. à Gracia KERÉNYI pour avoir traduit en hongrois à un si haut niveau les œuvres de la littérature polonaise. Nous reproduisons en hongrois le discours prononcé en Octobre dernier par Wiktor WOROSZYSKI, poète et écrivain polonais, lors du décernement du prix.

Dans l'article liminaire de Béla HEGYI, on trouve exposé les principes de rédaction qu'il se donne comme nouveau directeur de VIGILIA. Pour entrer en matière, il fait l'historique de la revue pendant ses trois dernières décennies, il esquisse les portraits de Sándor SÍK, Vid MIHELICS et György RÓNAY, en tant qu'hommes et directeurs de la revue. Puis, il envisage les tâches que VIGILIA aura à assumer dans les années '80. Dans ce qui suit, nous reproduisons en abrégé la fin de son article:

La nouvelle direction de VIGILIA tient à conserver les nobles traditions de la revue et à accroître l'héritage qui lui fut transmis par des prédécesseurs tels que Sándor SÍK et György RÓNAY. Aussi tenons-nous à continuer à rédiger notre revue toujours imprégnés de l'esprit du Concile et à assurer à ses enseignements la place privilégiée dont ils ont toujours bénéficié par le passé.

Nous tenons à ce que toutes nos activités soient menées dans un esprit qui tient raisonnablement compte des réalités sans toutefois céder à l'opportunisme, qu'il s'agisse d'aborder des questions doctrinales, de présenter la vie interne de l'Eglise de Hongrie, les rapports de type nouveau entre l'Etat et l'Eglise, d'apprécier les changements survenues dans le dialogue du point de vue qualité, de mettre à jour l'image qui survit dans les esprits de l'Eglise universelle.

En matière de théologie, nous nous attachons à présenter à la lumière de Vatican II le panorama aussi complet que possible des études théologiques poursuivies en Hongrie, sans nous engager à aucun courant théologique, encore moins à tel ou tel théologien. En plus du tableau de la théologie catholique hongroise, de Ferenc GÁL à Gellért BEKÉS, de Tamás NYÍRI à Ferenc SZABÓ, nous entreprenons avant tout l'examen objectif des courants théologiques positifs qui ont une audience à l'échelle de l'Eglise universelle et qui, dans plus d'un pays, tels que l'Amérique latine, l'Espagne, l'Italie, les pays socialistes, marquent profondément de leur influence la vie des communautés ecclésiales. Il va de soi-même que seuls les courants susceptibles d'être mis à contribution dans les conditions qui nous sont propres présentent de l'intérêt pour VIGILIA.

Nous attachons un grand prix à la formation de l'esprit par le savoir. En effet, doté d'un esprit bien formé, solidement équipé de connaissance, le croyant arrive à mieux s'orienter en matière des questions de foi, à pratiquer sa religion plus consciemment. Face aux problèmes du monde, tout comme à ceux de l'Eglise, il est plus apte à y apporter sa réponse ou du moins à mettre au point de nouvelles solutions.

Nous attachons un grand prix à la littérature hongroise contemporaine dans toute son ampleur: à celle qui paraît chez nous, d'István VAS à Dezső KERESZTURY et de Géza OTTLIK à Ágnes NEMES NAGY aussi bien qu'à celle qui voit le jour à l'étranger, de Ferenc FÁY à László CS. SZABÓ et d'András SÜTŐ à Tamás TŰZ. La production de ces deux provenances constitue la littérature hongroise dans sa véritable totalité, totalité que VIGILIA s'est toujours donné pour mission de servir, dans la mesure de ses possibilités. De même, nous attachons un grand prix au patrimoine littéraire hongrois, de SAINT GÉRARD à Sándor SÍK et de Bálint BALASSI à Attila JÓZSEF dans la conviction que ce patrimoine, tout en provoquant des affrontements en matière de conception du monde, ne manque pas de nous unir du fait que nous avons une même patrie et que nous, nous référons communément aux mêmes valeurs universelles.

Nous tenons à faire la lumière sur le passé du catholicisme hongrois, à assigner la place qu'il convient d'accorder aux personnalités marquantes de l'histoire de l'Eglise de Hongrie, à étudier les connexions entre l'art populaire et l'art sacré, à encourager les études ethnographiques du fait religieux, à présenter tout ce que l'Eglise a accumulé de valeurs pendant des siècles par ses activités déployées dans le domaine de la culture et de la science, valeurs spécifiquement chrétiennes que les fidèles vivant dans la société socialiste peuvent aussi faire leurs et mettre à profit. Nous tenons non moins à soutenir la cause de l'art moderne de qualité, en particulier toutes tendances inspirées par la spiritualité. Nous considérons comme primordial la proclamation de l'éthique chrétienne, des enseignements de l'Evangile. Nous voulons oeuvrer de notre mieux l'unité des chrétiens, en conjuguant nos efforts avec tous ceux qui sont animés du même désir de l'œcuménisme. Nous sommes d'avis que cette unité ne peut être véritable qu'en se réalisant dans la charité évangélique, ne portant atteinte à aucune des Eglises chrétiennes, mais servant l'intérêt de chacune d'elles. Nous cherchons en toute franchise une meilleure entente avec ceux qui possèdent dans l'Ancien Testament un patrimoine spirituel commun avec nous autres chrétiens.

Nous estimons qu'en prenant position de la sorte dans les affaires de l'Eglise tout comme dans celles de notre pays, qu'en précisant de cette façon le sens de la vie et en retamant parmi les normes éthiques et esthétiques celles que nous proclamons comme les nôtres, nous servons bien le pluralisme qui — s'il est bien conçu — loin de rompre l'unité ne fait que la diversifier. Par nos efforts, nous aimerions soutenir la cause représentée par Helsinki et par Madrid et promouvoir l'esprit de compréhension et de réciprocité ayant la certitude que les valeurs universelles s'intègrent dans un plein accord.

En ce moment où VIGILIA inaugure sa 46e année, nous tenons à faire connaître notre programme au Lecteur et les numéros parus depuis Août en ont déjà été les prémices — dans l'espoir qu'à son tour, le Lecteur voudra bien continuer à nous accorder sa confiance, son attachement et son soutien, comme il l'a fait bien des fois par le passé.

INHALT

Béla HEGYI: Heutige Aufgabe der VIGILIA — Ferenc TOMKA: Frohbotschaft und Evangelisation — Andrzej Jawien: Werkstatt des Goldschmieds (Medaillon über das Sakrament der Ehe. Übersetzung von Péter BALÁSSY) — Simone WEIL: Mein Weg zu den Sakramenten (Übersetzung von János REISINGER) — Béla POMOGÁTS: Über die Jugendpoesie von Zoltán JÉKELY — Zoltán JÉKELY: „La Signora Ungherese“ (Ein Besuch der Polyxena WESSELÉNYI im Va-

tikan im Jahre 1835. Aus dem Vorwort eines Memoiren-Bandes) — Péter HÉDERVÁRI: Ein Blick in die Unendlichkeit — Wiktor WOROSZYLSKI: Pani Gracja KERÉNYI (Die Festrede des polnischen Autors bei der Gelegenheit dass der polnische Pen Club Grácia KERÉNYI mit dem Jahrespreis der Übersetzer auszeichnete. Anerkannt wurde dadurch die übersetzerische Tätigkeit der namhaften ungarischen Autorin, die viele Gedichte und Prosa-Werke aus dem polnischen übersetzte).

In seinem Leitartikel zeichnet Béla HEGYI die Geschichte der letzten drei Jahrzehnte im Leben der VIGILIA auf und gedenkt den früheren verstorbenen Redakteuren Sándor SÍK, Vid MIHELICS und György RÓNAY, dann spricht er über die heutigen Aufgaben der VIGILIA. Er schliesst seine programmatische Gedanken wie folgt:

Die VIGILIA will die edle Tradition der Zeitschrift behüten und die von Sándor SÍK und György RÓNAY hintergelassene Erbschaft weiterführen. Deswegen halten wir es für wichtig, dass die Lehren des II. Vatikanischen Konzils auch in der Zukunft eine Monopolstellung in unserem Blatt geniessen; der Geist des Konzils soll weiterhin die Schriften der Zeitschrift durchdringen.

Wir halten es für wichtig, dass die Mitteilung der Glaubenswahrheiten, die Präsentierung des inneren Lebens der ungarischen Kirche, der Aufzeichnung des Bildes über die Weltkirche, sowie der Entwicklung des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche, sowie die Bewertung der qualitativen Veränderungen des Dialogs von einer nüchtern abwiegenden, aber durchaus nicht opportunistischen Anschauung geführt sei. In den Fragen der Theologie möchten wir das volle Spektrum der ungarischen Theologie vorzeigen, wobei wir uns für keine theologische Richtung verpflichten wollen. Neben dem einheimischen theologischen Spektrum — von Ferenc GÁL bis Gellért BÉKÉS und von Tamás NYÍRI bis Ferenc SZABÓ — möchten wir vor allem jene positiven theologischen Richtungen sachlich untersuchen, die heute in der Weltkirche wirken und überall in der Welt und auch in den sozialistischen Ländern auf das Leben der glaubenden Gemeinschaften einen ersten Einfluss ausüben. VIGILIA zieht selbstverständlich in erster Reihe das vor, was in unseren Verhältnissen nützlich und brauchbar ist.

Wichtig ist für uns die Sache der Kultur, die Ganzheit der ungarischen Kultur wohin auch die kirchliche, spirituall inspirierte Kultur gehört. Der glaubende Intellektuelle braucht nicht nur zur Vermehrung seiner Bildung die reinigende und entdeckende Kraft des menschlichen Geistes, sondern auch zur bewussteren Praktizierung seines Glaubens und seiner Religion. Die Bildung formt das menschliche Denken auch in den Fragen des Glaubens, damit wir die Probleme der Welt und der Kirche nicht mit einem kalten Realismus, sondern antwortbereit und nach neuen Lösungen suchend zur Kenntnis nehmen.

Wichtig ist für uns die ganze ungarische Literatur: jene die hierzulande entsteht — von István VAS bis Dezső KERESZTURY und von Géza OTTLIK bis Agnes NEMES NAGY — und auch jene, die im Ausland geschrieben wird — von Ferenc FÁY bis László CS. SZABÓ und von András SÜTŐ bis Tamás TŰZ — weil all dies zusammen die ungarische Literatur bildet. Die VIGILIA betrachtete schon immer als ihre Aufgabe dieser Ganzheit zu dienen. Aber ebenso wichtig ist für uns die ungarische literarische Tradition — vom HEILIGEN GERARDUS bis Sándor SÍK und von Bálint BALASSI bis Attila JÓZSEF — die zwar Weltanschauungen konfrontiert, doch gleichzeitig auch eine Verbundenheit repräsentiert in der gemeinsamen Heimat und auch in der gemeinsamen Suche nach universalen Werten.

Wichtig ist für uns die aufrichtige Aufdeckung der Vergangenheit des ungarischen Katholizismus, eine kritische Bewertung der hervorragenden Persönlichkeiten der ungarischen Kirchengeschichte, die Verbindung zwischen Volkskunst und Kirchenkunst, die Pflege des sakralen Folklores; wichtig ist das Aufzeigen von jenen spezifischen Werten, die auf die Jahrhundert lange wissenschaftliche und kulturelle Tätigkeit der Kirche Licht werfen und die auch von einer in

sozialistischer Gesellschaft lebenden Christenheit angenommen und mit Erfolg weiter kultiviert werden können.

Wie ein modernes, vom Konzil inspiriertes christliches Glaubensleben, ebenso wichtig ist für uns die Aufnahme einer modernen spirituellen Kunst. So wichtig die Geburt eines neuen, vielseitig gebildeten und moralisch entwickelten Menschentyps ist, ist uns eine ebenso wichtige Aufgabe die Verkündung der christlichen Ethik und der Lehre des Evangeliums. In diesem Sinn ist für uns auch wichtig der Ökumenismus. Wir sprechen von einer echten Einheit der Christen, also von einer Einheit in evangelischer Liebe, die sich gegen niemanden richtet, sondern — wenn einmal verwirklicht — sich im Interesse aller verwirklichen wird. Hier und jetzt möchten wir auch für die Einheit der Christen arbeiten, gemeinsam mit allen, die diese Einheit wünschen und ein Verständnis suchend auch mit jenen, die nicht eng zur Familie der Christen gehören.

Als wir in der Sache der Heimat und der Kirche unser Zeugnis ablegen, konzipieren wir gleichzeitig den Sinn und den Wert unserer Arbeit. Solche Ideale, solche ästhetische und ethische Normen mit denen wir einem richtig verstandenen Pluralismus dienen wollen. Einem Pluralismus der sich nie gegen die Einheit richtet, sondern sie voraussetzt und ausbreitet. Den Geist möchten wir repräsentieren, der von Helsinki und Madrid ausstrahlt: den Geist des Verständnisses, der Gegenseitigkeit und der Harmonie der Werte.

Jetzt, als VIGILIA ihren 46-sten Jahrgang beginnt, möchten wir den Leser von diesem Programm versichern in der Hoffnung, dass er uns weiter mit seinem Verständnis und Liebe unterstützt.

CONTENTS

Béla HEGYI: The Contemporary Tasks of VIGILIA; Ferenc Tomka: A Message of Joy and Evangelization; Andrzej JAWIEN: The Goldsmith's Shop (Contemplation upon The Sacrament of Marriage, with dramatic turns now and then II. Translated by Péter BALÁSSY); Simone WEIL: My Way to Sacraments (Translated by János REISINGER); Béla POMOGÁTS: In A Tower of Stars (On the early poetry of Zoltán JÉKELY); Zoltán JÉKELY: „La Signora Ungherese” (Polyxéna WESSELÉNYI's visit to the Vatican in 1835. From the introduction to a volume of memoirs in progress.); Péter HÉDERVÁRI: A Look into The Infinite; Pani Gracia KERÉNYI (The prose-writer and poet Wiktor WOROZYSLSKI's festal address on the occasion that the Polish Pen Club awarded the annual prize of translators to Grácia KERÉNYI for her outstanding performance in translating Polish literature into Hungarian.)

In his introductory essay „The Contemporary Tasks of Vigilia” Béla HEGYI outlines the past three decades of VIGILIA, gives the human and editorial portraits of Sándor SÍK, Vid MIHELICS and György RÓNAY, former editors of VIGILIA, then he tells about the contemporary tasks of the periodical. We are publishing the last part of his essay now. The passage concerns the eightieths.

The new editorship of VIGILIA wants to keep the noble traditions of the periodical and to develop the heritage bequethed to it by Sándor SÍK and György RÓNAY. That's why it is important for us that the instructions of the second Vatican Council should have a monopoly in our periodical and the spirit of the Council should further imbue the material of Vigilia month by month.

That's why it is essential for us that a rational, deliberating but at the same time steadfast attitude should guide the conveyance of religious instructions, the presentation of the inner life of the Hungarian Church, our modern conception of the ecumenical Church, the development of a new-type connection between the State and the Church and the evaluation of the qualitative change in their dialogue. As far as theology is concerned, though we are not going to declare ourselves for any of the theological trends, still less for any of the authors, we want to display the whole spectrum characterizing the Hungarian

Church, in the light of the second Vatican Council. Besides displaying the Hungarian theological spectrum, ranging from Ferenc GAL to Gellért BÉKÉS and from Tamás NYÍRI to Ferenc SZABÓ, first of all we are going to examine objectively those positive theological trends that work in the ecumenical Church and have great impact on the lives of religious communities in several places, such as South America, Spain, Italy, the socialist countries, etc. For reasons easily accounted for, VIGILIA can be in real sympathy only with the one that has a message exploitable in and a content suitable for our circumstances, too.

Public education is important for us and so is Hungarian culture as a whole, which the culture of religious, spiritual origin undeniably forms a part of. The religious intellectual considers the purifying, correcting and revealing power of mind indispensable not only to his cultural progress and work of high quality but also to his faith and more conscious exercise of his religion. Culture, though it cannot replace religion, can form and inure your way of thinking in matters of faith, too, so that you won't perceive the problems of the world and those of the Church with distant realism but be ready to answer them or even try to find solutions for them.

The contemporary Hungarian literature as a whole is important for us, both the works written in Hungary, from István VAS to Dezső KERESZTURY and from Géza OTTLIK to Ágnes NEMES NAGY, and those written abroad, from Ferenc FÁY to László CS. SZABÓ and from András SÜTŐ to Tamás TÚZ, as these together constitute Hungarian literature. VIGILIA has considered it its task to serve this totality as fairly as it can. But the Hungarian literary tradition, from Saint Gellért to Sándor SÍK and from Bálint BALASSI to Attila JÓZSEF, is not less important for us as it confronts world views but at the same time connects them in terms of the common motherland and in mutual efforts to find our way among the universal values.

It is important for us to reveal plainly the past of Hungarian catholicism, to estimate critically the outstanding figures of Hungarian church history, to find the link between folk-art and religious art and to foster sacral ethnography. We want to display those peculiarly Christian values that cast light on the time-honoured scientific and historicultural activity of the Church and that can be accepted and utilized by Christians living in socialist countries, too. The espousal of modern spiritual art and modern quality art in general is just as important for us as up-to-date conciliar Christian religious life. We attach exactly the same importance to the rise of a newtype many-sided man with a strong moral sense as to preaching the instructions of Christian ethics and those of the Gospel. It is also in this sense that ecumenism is essential for us, since we talk about the real unity of Christians, which is directed against nobody, but, if it once comes true, it does so to the welfare of all people. The aim being the unity of Christians, we want to work for it to the best of our ability together with those who long for this unity and on the basis of straightforwardness we'd like to come to an understanding with those who don't closely belong to the family of Christians.

When referring to those we've said so far we take a stand on the matters of the motherland and those of the Church, we determine the aim and worth of our being. We outline ideals, aesthetic and ethic norms with which we want to serve a correctly interpreted pluralism. We mean the pluralism that can never break but on the contrary postulate and deepen unity. We'd like to stand for the spirit maintained by Helsinki and Madrid, i. e. the spirit of understanding, mutuality and the harmony of values.

Now when VIGILIA starts its 46th volume we'd like to assure our Readers of this program, which has already been anticipated in our issues since August 1980, and we hope that our Readers also assure us of their good-will, affection and support we experienced so many times before.

We do our duty...

MÉRLEG

A Mérlegnek majdnem mindegyik számát jellemzi, hogy a „felnőtt” katolikusok igényeinek szinte hiánytalan kielégítésére törekszik. A legkülönfélébb témákról közöl világos, jól olvasható információkat, pontosan és objektíven tájékoztatja a közvéleményt vitatott kérdésekről, s talán a legtöbbet tett a hit és a természettudomány közéletének ügyéért. Újabbban megtígyelhetjük a szerkesztőknek azt a szándékát, hogy még életszerűbbé próbálják tenni a lapot, s ez sajátos izgalmat, feszültséget kölcsönöz a tallózás kicsit elvont folyamatának. Így jelent meg a legutóbbi számban (1980 3) a súlyos beteg **Bernhard Häring** professzorral folytatott igen szép és hiteles eszmecsere, mely a „hit örömeinek” és a hívő közösség összetartozásának megrázó dokumentuma. Két tanulmány is az Újszövetségi iratok sokat vitatott keletkezésének kérdésével foglalkozik. **J. A. Fitzmyer** John Robinson nagy port verő könyveivel foglalkozik „Az Újszövetségi iratok új datálása?” című tanulmányában. Robinson arra hivatkozik „Az Újszövetségi keletkezési idejének új meghatározása” című munkájában, hogy az ide sorolt könyvekben sehol sem találunk utalást Jeruzsálem Kr. u. 70-ben történt elpusztítására, így jogosnak érzi azt a feltételezést, hogy a teljes Újszövetség 70 előtt keletkezett. Fitzmyer ezzel szemben — másokkal együtt — arra hivatkozik, hogy az Újszövetségi könyveknek, amelyek a Földközi-tenger keleti partvidékén születtek, s nem is zsidó olvasók számára, nem lehetett célja a város pusztulásával foglalkozni. A kérdés eldöntése természetesen még hosszú, elmélyült kutatást igényel, mint ahogy Robinson több más következtetése is — például a Jelenések könyvének meglepően korai datálása — vita tárgya kell hogy legyen. Am a könyv szándéka — hogy megnyugtató válaszokat szolgáltatson a hívők konzervatívizmusa számára — legalábbis fenntartásokra és kétségekre adhat alkalmat a tudósok körében.

magyar műhely

A párizsi folyóirat körének egyik meghatározó egyénisége Nagy Pál. Új könyve (**Tér-költészet. Konkrét költészet**) a laphoz kötődő írócsoport esztétikai vallomásainak foglalatja. Nagyot csalódnék az, aki az irodalom hagyományos normáival közelednék a Magyar Műhely egyes számaihoz vagy kiadványaihoz. Maga Nagy Pál is jelzi ezt, amikor félig-meddig ironikus tintorral könyvének címlapját a 93. lapon rejtette el, mintegy jelezve: az író nem kötötte a hagyományok, teljesen kénye-kedve szerinti illesztheti egymashoz a nyelvi jeleket, melyeknek nem az a legfontosabb jellemzője, hogy információértékűek, hanem hogy egy „szövegen” belül tetszés szerint önállósíthatók. Míg a mi irodalom-fogalmunknak egyik legfontosabb összetevője az időbeliség és egy feltételezetten önálló logikai rendszerben való gondolkodás készsége, a Műhely köre a legkülönfélébb jelekkel élve, ötletszerű csoportosítás árára igyekszik elerni, hogy a könyvön belül csomópontok keletkezzenek, s elsősorban ezek különféle ábrázolatainak változatosságával próbálják megmozgítani az olvasói fantáziát. Van ebben a megoldásban ironia, önironia, tudatos esztétikai megfontolás és véletlenszerűség is. A kísérlet nagyon izgalmas, hiszen azt a folyamatot igyekszik nyommon követni és a tipográfia révén érzékeltetni is, ahogy egy-egy irodalmi szöveg olvastán szabálytalan asszociációk sora kél az emberben. Ezek a képzetársítások valóban nem lineárisak, kérdés azonban, hogy valóban annyira véletlenszerűek-e, ahogy azt Nagy Pál — rendkívül gondosan, érdekesen megírt — elméleti alapvetése sugallja. Pontosabban: nem is elméleti alapvetés ez, hiszen a Műhely körét aligha jellemezhetik ilyen hagyományos és megszokott fogalmak. Inkább játék, mely — mint a gyermeki — nagyon is komoly, s meglehet, a hagyományos irodalom felnőttjei komoran és anatómát kiáltva tekintenek rá, de talán épp ezzel éri el igazi és vágyott célját. A nyelv maga valóban kimeríthetetlen lehetőséget kínál az öt mesterfokon művelőnek. Ennek tudatosításában, a lehetőségek felismerésében kétségtelenül sokat tanulhatunk Nagy Páléktól. De azt talán ők maguk sem kívánják, hogy mindenben egyetértsünk velük.

SZÁMUNK ÍRÓI

SIMONE WEILL-től korábban, az 1976 júniusi számunkban „Lelki önéletrajz”, 1977 májusában „Rendszertelen gondolatok Isten szeretetéről”, az 1978 júniusi, júliusi és augusztusi számainkban pedig az „Ahol elrejlük az Isten” című írásait közöltük Reisinger János fordításában.

POMOGATS BÉLA irodalomtörténész, kritikus tollából 1970 májusában jelent meg esszé „Mindenség és költészet” címmel Juhász Ferencről.

JÉKELY ZOLTÁN költőről 1973 áprilisi számunkban Szeghalmi Elemér írását, 1972 szeptemberében pedig Rónay György Olvasónaplóját közöltük. A költő legutóbb 1974 januárjában szerepelt lapunkban verseivel.

TOMKA FERENC teológiai professzor Egerben. 1976 májusában „Az egyház folytonos megújulása és a tudásszociológia”, szeptemberében „A szentségek az érdeklődés központjában” című tanulmányait közöltük.

HEDERVARI PÉTER vulkanológus, tudományos újságíró. Lapunkban korábban megjelent írásai: „A Jordán kettéválása és a vízözön” (1977 március); „Az egyiptomi tíz csapás és az Exodus valószínű összefüggése a Santorin vulkán bronzkori kitörésével” (1978 január–február); „A Buddha-legenda és néhány különös geológiai vonatkozása” (1978 július–augusztus); „A teremtés himnusza” (1978 december).

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÖZLI: Megjelent a Vigilia 1980. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke. Előfizetünk részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlónk számára 1,- forintos bélyeg beküldése eillenében készségesen megküldjük a kért címre.

Hajdók János Zsoltároskönyv c. munkája, melyet lapunk 61. oldalán ismertettünk, a szerző-fordító címén — Hajdók János, Budapest, 1088 Vas u. 18. III. 1. — rendelhető meg. (Ára: 69,- Ft.)

Az 1980. novemberi számunkban megjelent Karl Rahner SJ tanulmánya — A teológia és a tanítóhivatal — mellől technikai okokból lemaradt a fordító neve. A fordítás Endreffy Zoltán munkája.

Boldog Újévet kíván a Vigilia olvasóinak a Szerkesztőség

**A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1981.
I. negyedévében megjelenő kiadványai**

Január: Szeretetben boldogan munkacsoport közreműködésével készült jegyesoktatási anyag

Jézus közelében az elmélkedések szerzője Bánk József váci érsek, püspök

Atletha Patriae tanulmánykötet Mezey László szerkesztésében Szent László koráról

Február: Út az Omega felé Rezek Román fordításai Teilhard de Chardin írásából. Szerkesztette: Golen Károly

Bevezetés a filozófiába Nyíri Tamás bölcséleti műve

Újszövetség

Március: Találkozás Istennel II. elmélkedések mindennapra Cserháti József pécsi püspök összeállításában

A fenti közlés csak tájékoztatásul szolgál. Ennek alapján a Szent István Társulat előjegyzéseket nem fogad el. A kötetek tényleges megjelenéséről a katolikus sajtó időben hírt ad.